T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ENSTİTÜSÜ

DIŞ POLİTİKADA BİR REKABET ALANI OLARAK BALKANLAR: KÖRFEZ ÜLKELERİN BALKANLAR SİYASETİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Aydzhan Yordanova PENEVA

Enstitü Anabilim Dalı: Ortadoğu Çalışmaları

Tez Danışmanı: Doç. Dr. İsmail Numan TELCİ

MAYIS – 2019

Aydzhan YORDANOVAPENEVA tarafından hazırlanan **"Dış Politikada Bir Rekabet Alanı Olarak Balkanlar: Körfez Ülkelerinin Balkanlar Siyaseti"** adlı bu çalışma jürimizce Yüksek Lisans Tezi olarak oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Kabul (sınav) Tarihi:28/05/2019

(Jüri Üyesinin Unvanı, Adı-Soyadı)	Kanaati	İmzası
Doç. Dr. İsmail Numan TELCİ	BAŞARILI	
Dr. Öğr. Üyesi Veysel KURT	Başarılı	
Dr. Öğr. Üyesi Yıldırım TURAN	BAŞARILI	

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

28/05/2019

Doç. Dr. Tuncay KARDAŞ
Enstitü Müdürü

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Aydzhan Yordanova PENEVA

28 Mayıs 2019

ÖNSÖZ

Konusu günümüz değişen dünyada uluslararası ilişkilerde önem kazanan yumuşak güç kavramı, Körfez ülkelerin Balkan ülkeleri ile 2010 – 2018/2019 yılları arasında ilişkilerinin sebeplerini ve etkilerini anlayabilmek açısından incelenmeye değer bulunmuştur. Bu çalışmanın hazırlanmasında yol gösteren ve yardımlarını esirgemeyen danışman hocam, Doç. Dr. İsmail Numan TELCİ'ye teşekkürlerimi sunmak isterim.

Aydzhan Yordanova PENEVA

28 Mayıs 2019

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....ii
TABLO LİSTESİ.....iii
ÖZET.....iv
SUMMARY.....v

GİRİŞ.....1

BÖLÜM 1: KAVRAMSAL YAKLAŞIMLAR.....5
1.1. Dış Politika.....5
1.2.Güç.....8
1.3. Yumuşak Güç.....12

BÖLÜM 2: KATAR VE BALKANLAR.....21
2.1. Katar Ve Bosna Hersek İlişkileri.....23
2.2. Katar Ve Bulgaristan İlişkileri.....28
2.3. Katar Ve Sırbistan İlişkileri.....33

BÖLÜM 3: SUUDİ ARABİSTAN VE BALKANLAR.....39
3.1. Suudi Arabistan Ve Bosna Hersek İlişkileri.....41
3.2. Suudi Arabistan Ve Bulgaristan İlişkileri.....47
3.3. Suudi Arabistan Ve Sırbistan İlişkileri.....51

BÖLÜM 4: BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ VE BALKANLAR.....55
4.1. Birleşik Arap Emirlikleri Ve Bosna Hersek İlişkileri.....58
4.2. Birleşik Arap Emirlikleri Ve Bulgaristan İlişkileri.....60
4.3. Birleşik Arap Emirlikleri Ve Sırbistan İlişkileri.....64

BÖLÜM 5: KÖRFEZ ÜLKELERİN ARASINDAKİ REKABETİN SEBEPLERİ VE BALKANLAR'A ETKİSİ.....71
5.1. Körfez Ülkelerin Rekabeti.....71
5.2. Körfez Ülkelerin Balkalar'a Etkisi.....81

SONUÇ.....89
KAYNAKÇA.....93
ÖZGEÇMİŞ.....117

KISALTMALAR

AB : Avrupa Birliği

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

ARAMCO : Saudi Arabian Oil Company

BAE : Birleşik Arap Emirlikler

BGN : Bulgar Leva

FİPA : Foreign Investment Promotion Agency

İBB : International Investment Bank

MENA : Middle East and North Africa

OPEC : Petrol İhraç Eden Ülker Örgütü

PKB : Poljoprivredne Korporacije Beograd

SALİC : Saudi Agricultural and Livestock Investment Company

SCTH : Saudi Comission for Tourism and National Heritage

STC : Saudi Telecom Company

TİKA : Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Sert Ve Yumuşak Güç Araçları 13

Tablo 2: Balkanlar'ın Körfez Ülkeleriyle İlişkilerinden Avantajları Ve Dezavantajları 82

Sakarya Üniversitesi, Ortadoğu Enstitüsü **Yüksek Lisans Tez Özeti**

Tezin Başlığı: Dış Politikada Bir Rekabet Alanı Olarak Balkanlar: Körfez Ülkelerin Balkanlar Siyaseti

Tezin Yazarı: Aydzhan Yordanova PENEVA **Danışman:** Doç. Dr. İsmail Numan TELCİ

Kabul Tarihi: 28.05.2019 **Sayfa Sayısı:** v (ön kısım) + 117 (tez)

Anabilim Dalı: Ortadoğu Çalışmaları

Petrol ve doğalgaz ile bilinen Körfez ülkeleri, rezervlerden gelen gelirler sayesinde jeopolitik, ekonomik ve turizm gibi birçok alanda hızlı gelişme sağlamıştır. Ancak, petrol, rezervlerinin getirdiği ekonomik istikrara rağmen Ortadoğu'daki uluslararası güvenliği tehdit eden gerilimler ile çatışma sayısının artmasına sebep olmasının yanı sıra Körfez ülkeleri arasında bir rekabet kaynağı da olmuştur. Genel olarak dolaylı bir şekilde veya kendi toprak sınırları dışında rekabetlerini sürdüren Körfez ülkeleri, bölgedeki istikrarsızlıktan ve krizlerden dolayı farklı dış politika izlemeye başladı ve yeni müttefiklikler kurmaya çalıştı. 2008 yılın sonunda başlayan ekonomik kriz ise, Balkan ülkelerinin ekonomilerinin ciddi bir şekilde etkilenmesi ve Avrupa ile Amerika Birleşik Devletleri tarafından gelen finansman kaynaklarının azalması, Balkan ülkelerinin yeni yatırımcılar aramasına sebep oldu. Bu bağlamda, Körfez ülkeleri bu fırsatı değerlendirip Balkan ülkeleri ile ilişkilerinin tekrar canlandırılmasına ilişkin çalışmalarının başlatılması ile birlikte Balkanlar, petrol zengini Körfez ülkelerin arasında önde gelen aktörler Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar'ın yeni rekabet alanı haline geldi. Çalışmada, Körfez ülkelerin 2010 yılından itibaren Balkanlar'daki rekabetlerinin motivasyonlarını ortaya çıkarmak amacıyla kültürel, ekonomik ve siyasi faaliyetleri ele alınıp yumuşak güç bağlamında incelenmiştir. Araştırmada öne sürülen sonuçlar arasında ise, Ortadoğu dışında da daha aktif bir dış politika izlemeye başlayan Körfez ülkelerin siyasi, ekonomik ve sosyal sebeplerden dolayı Balkan ülkelerine yönelmiş olmasıdır. Gıda kaynaklarına sınırlı erişim ve petrol rezervlerin tükenmesi, Körfez ülkeleri arasında mevcut çatışmaların büyümesine ve aralarındaki rekabetin kilit bir unsuru haline gelmesine sebep olmuştur. Körfez ülkeleri, bir taraftan liderlik konumlarını sağlamlaştırmak için, diğer taraftan ise Ortadoğu'daki sorunlara ve Türkiye'nin artan gücüne tepki olarak daha güvenilir müttefikler bulmaya çalışmaktadır. Diğer önemli bir sonuç ise, Körfez ile Balkan ülkeleri arasındaki ilişkilerin ortaya çıkan ekonomik ve siyasi bağımlılık açısından olumsuz ve ekonomi ile turizmin canlanması açısından olumlu olarak tespit edilen Balkanlar'a etkisidir

Anahtar kelimeler: Körfez Ülkeleri, Balkanlar, Rekabet, Yumuşak Güç, Dış Politika

Sakarya University Middle East İnstitute **Abstract of Master's Thesis**

Title of the Thesis: The Balkans as a Competition Territory in Foreign Politics: The Politics of the Gulf Countries Regarding the Balkans
Author: Aydzhan Yordanova PENEVA **Supervisor:** Assoc. Prof. Dr. İsmail Numan TELCİ
Date: 28.05.2019 **Nu. of Pages:** v (pre text) + 117 (main body)
Department: Middle Eastern Studies
Gulf countries, known by oil and natural gas, have achieved rapid development in many areas such as geopolitics, economic and tourism thanks to revenues from reserves. However, oil, along with the economic stability of its reserves, has been a source of the increasing number of conflicts and conflicts threatening international security as well as the competition among the Gulf countries in the Middle East. In general, the Gulf countries, which have continued to compete indirectly or outside their own territorial boundaries, started to pursue different foreign policy due to the instability and crises in the region and tried to establish new allies. The economic crisis that started at the end of 2008 caused the Balkan countries economies to be seriously affected by the reduction of funding sources from Europe and the United States and made Balkan countries seek new investors In this context, the Gulf countries have taken this opportunity to revitalize their relations with the Balkan countries and the Balkans became the new competition area for the leading oil-rich Gulf countries Saudi Arabia, the United Arab Emirates and Qatar. In this study, the cultural, economic and political activities of the Gulf countries have been examined in the context of soft power in order to reveal the motivations of their competition in the Balkans. The results suggested by the study are that the Gulf countries, which started to follow a more active foreign policy outside the Middle East, have turned to the Balkan countries for political, economic and social reasons. The limited access to food resources and depletion of oil reserves have led to the growth of existing conflicts among Gulf countries and became a key element of the competition among them. The Gulf countries are tryıng to find more reliable allies ın order to consolidate their leadership positions and in response to the problems in the Middle East and Turkey's growing power. Another important result is the impact of the relations between the Gulf and Balkan countries on the Balkans, which identified as negative in terms of the emerging economic and political dependency and as positive in terms of the revival of economy and tourism
Key words: Gulf Countries, Balkans, Competition, Soft Power, Foreign Policy

GİRİŞ

Çatışma ve anlaşmazlıklarla anılan Ortadoğu coğrafyasında Körfez bölgesi özellikle ekonomik zenginliği, monarşik rejimlerin siyasi istikrarı ve Batı ülkeleri ile iyi ilişkileri ile bölgenin geri kalanından ayrışmaktadır. Her ne kadar Körfez İşbirliği Konseyi çatısı altında birleşerek bölgesel bir refah alanı yaratmış olsalar da bu ülkeler farklı motivasyonlarla birbirleri arasında rekabet içerisinde de olagelmişlerdir. Bu rekabet kimi zaman bölge politikalarında gözlemlenirken, bazı durumlarda da diğer bölgelere yönelik siyasetlerde ön plana çıkmıştır. Afrika Boynuzu, Güney Asya ve Balkanlar bölgeleri Körfez ülkelerinin dış politikadaki rekabetlerinin cereyan ettiği örnekler olarak gösterilebilir.

Körfez ülkeleri arasındaki rekabette her ülke diğerlerinden daha güçlü olmak, daha etkin dış politika sergilemek ve bölge politikalarında daha etkili olmak gibi amaçlarla kendi araçlarını seçer. Örneğin, bazı ülkeler güçlerini arttırmak için sert gücü tercih ederler, bazıları ise daha barışçı yöntemler kullanarak etki alanlarını genişletmeye çalışmaktadır.

Körfez ülkeleri arasındaki bu rekabet özellikle 2010 yılında Tunus'taki protestolarla başlayan Arap devrimlerini izleyen süreçte artışa geçmiştir. Daha agresif politikalar izleyen bu Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar gibi ülkeler birbirleri arasındaki rekabeti yukarıda belirtilen coğrafyalara yaymışlardır.

Bu bölgelerden birisi olan Balkanlar'da Körfez ülkelerinin izleri 1990'lı yıllara dayanmaktadır. 1990'larda Körfez ve Balkan ülkeleri arasında ticri ilişkiler mevcuttu. Bu yıllarda yaşanan Bosna ve Kosova savaşları sırasında da Körfez ülkeleri Balkanlar'daki Müslümanlara destek olurlar.

Savaşlar ve siyasi istikrarsızlıklar nedeniyle ekonomik anlamda kötü süreçlerden geçen Balkan ülkeleri dışarıdan gelecek her türlü yardıma açık hale gelmiştir. Bu anlamda Körfez ülkeleri, Balkanlar'da siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda giderek derinleşen boşlukları doldurmak amacıyla bölgeye daha fazla ilgi göstermeye başlamıştır. Bu anlamda özellikle Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar'ın bu boşlukları doldurmaya çalıştığı görülmektedir. Bir taraftan Balkanlar'daki ülkelerin ekonomik koşullarının düzelmesi amacıyla yardımlarda bulunan bu ülkeler,

diğer taraftan da dini ve sosyal meselelerde birçok faaliyet yürütmüşlerdir. Cami inşaatları, imamların eğitilmesi, İslami eğitim kurumlarının desteklenmesi ve Körfez ülkelerinde eğitim imkanları sağlanması gibi destekler 1990'lardan bu yana artmıştır.

Körfez ülkeleri Balkanlar'ı ekonomik açıdan da önemli bir yatırım bölgesi olarak gördüler. Tarım, enerj, teknoloji gibi alanlarda bu bölgeye yatırımlar yapan Körfez ülkeleri, istikrar peşinde koşan Balkan hükümetleri ile de yakın ilişkiler geliştirmeye başladılar. Bu durum özellikle verilmli toprakları olan ancak ekonomik açıdan zayıf görünümdeki Müslüman ülkeleri için daha da geçerli olmuştur. Bu durumu bir fırsat olarak değerlendiren Körfez ülkeleri Balkan devletleri ile maddi imkânlarını kullanarak turizm, eğitim, spor, tarım gibi alanlarda ikili anlaşmalar imzalamıştır.

Bu durum karşılıklı ilişkilerde, artan ticaret hacimlerinde ve ülke liderlerinin ziyaretlerinde gözlemlenmektedir. Özellikle Birleşik Arap Emirlikleri, Katar ve Suudi Arabistan'ın 2010 ile 2018 yılları arasında Balkan ülkelerine yönelik artan bir ilgisinin olduğu gözlemlenmektedir. Artan ikili ziyaretlere paralel olarak, ülkeler arasında siyasetten ekonomiye, eğitimden kültüre ve teknolojiden savunma sanayiine birçok anlaşma imzalanmıştır.

Bu arkaplandan hareketle bu çalışma Körfez ülkelerinin Balkanlar politikasını yürütülen rekabet üzerinden açıklamayı hedeflemektedir. Özellikle 2010 yılından itibaren artan bir ivme ile Balkanlara yönelen Körfez ülkelerinin bu kararının arkasındaki motivasyonları ortaya çıkarmak da bu çalışmanın amaçlarından birisidir. Bu bağlamda Körfez ülkelerinin Balkanlar'a yönelik siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal faaliyetlerinin kapsamlı bir biçimde ele alınacağı bu çalışma, özellikle Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar'ın bu yöndeki faaliyetlerine yoğunlaşacaktır.

Çalışmanın ele aldığı temel araştırma soruları ise şunlardır: 'Körfez ülkeleri neden Balkan ülkeleriyle ilişkilerini güçlendirmeye ve geliştirmeye çalışmaktadır? Kullandıkları dış politika araçları nelerdir? Körfez ülkeleri hangi alanlara daha fazla yoğunlaşmaktadır? Bu ikili ilişkilerin iki taraf için de önemi ve faydası nedir ve Körfez ülkelerin Balkan ülkeleriyle ortaklıklarının Balkanlar'a etkisi nedir?'.

Bu sorulara cevap bulmaya çalışan araştırmanın amaçları ise, 2010 ile 2018 yılları arasında Körfez ülkelerin (Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar)

Balkanlar'da siyasi, ekonomi ve kültürel bağlamda gayelerini ve etki alanlarını genişletmeye çalışırken hangi dış politika araçlarını kullandıklarını inceleyip Arap ülkelerin hangi alanlara (siyaset, ekonomi, kültür) daha fazla önem verdiklerini tespit etmek ve aralarında dış politika konusunda ülkeden ülkeye değişiklikleri kıyasladıktan sonra Körfez ülkelerinin Balkanlar'da uyguladıkları dış politikanın etkisini tespit etmektir.

Araştırmanın amacına ulaşması için birincil ve ikincil kaynaklardan faydalanılacaktır. Konu oldukça yeni olduğundan konuyla ilgili mevcut kapsamlı bir araştırma bulunmamaktadır. Ancak, bazı kitaplarda bu ülkelerin Balkanlar ile ticari veya siyasi ilişkilerinden bahsedilmektedir. Balkan ülkelerinde din konulu kitaplarda ise Körfez ülkelerin rollerinden bahsedilmektedir. Bu çalışmalardan Kristen Ghodsee tarafından yazılan "Muslim Lives in Eastern Europe: Gener, Ethnicity and the Transformation of Islam in Postsocialist Bulgaria" başlıklı kitabında Doğu Avrupa'daki Müslüman Yaşamları, komünizmin çöküşünü ve İslam dünyasından uluslararası yardım akışını takiben bir Bulgar Müslüman topluluğunu inceleyip Pomaklı Slav Müslümanları arasında geniş bir etnografik araştırma gerçekleştirmiştir. Kitabında Pomakların yanı sıra Balkan Müslümanların Suudiler tarafından da finanse edildiklerinden bahsedilmektedir.

Karl Kaser ise, 2011'de "The Balkans and the Near East: Introduction to a Shared History" adlı kitabında Balkanlar ve Yakın Doğu insanın 20. yüzyıla kadar uzandığı bir ortak tarihin bin yılını paylaştığını öne sürerek tamamen yeni tarihsel perspektifler sunmaktadır. Julia Gerlach ve Jochen Töper editörlüğünü yaptıkları ve 2015 yılında yayınlanan "The Role of Religion in Eastern Europe Today" kitabında dinin Komünist dönemlerde kamusal alandan kaldırıldığından ve Komünizm sonrası dönemde kamusal alana yeniden girme sürecinden ve rolünden bahsedilmektedir.

Konu ile ilgili birkaç makale de bulunmaktadır, örneğin Nazif Mandacı'nın 'Western Balkans and the Gulf: Interregionalism in the making' adlı makale veya Konrad Adenauer Stiftung tarafından yayınlanan 'The Influence of external actors in the Western Balkans'. Ancak, bu tür makaleler birkaç Körfez ülkesi ve birkaç Balkan ülkesi ele aldığına rağmen daha kısıtlı bir bilgi sunmaktadır ve örneğin bu ilişkilerin tekrar kurulmasının sebeplerinden veya Balkanlar'a etkisinden bahsedilmemektedir.

Veri toplama esnasında öncelikli kaynaklar olarak gazete haberleri ve devlet başkanı, diplomat ve diğer siyasi şahısların konuşmaları ve röportajları kullanılacaktır. Bu verilere ulaşmak için ya o ülkelerin resmi kaynakları ya da ulusal ve uluslararası gazeteler kullanılacaktır. Bunlar arasında NewYork Times, Sarajevo Times, Qatar Tribune, Gulf Times gibi çok sayıda gazete bulunmaktadır. Bunların dışında, Balkan ve Körfez ülkelerin tarihi ilişkileri, ticareti ve dış politikaları hakkında daha fazla bilgi edinme amacıyla Arapça, İngilizce, Türkçe ve Balkan dillerinde yazılan makale ve kitaplar da kullanılacaktır.

Balkan ve Körfez ülkelerin ilişkileri siyaset (siyasi anlaşmalar), ekonomi (anlaşmalar ve yatırımlar) ve kültür (din ve turizm) olmak üzere üç alanda incelenecektir. Bu üç alanda yapılan ikili anlaşmaları inceleyerek ülkeler arasında faaliyetleri ve dış politika uygulama konusunda karşılaştırmalar yapılabilecektir. Araştırmada Körfez ülkelerinden yalnızca Suudi Arabistan, BAE ve Katar'ı; Balkan ülkelerinden ise Bulgaristan, Bosna – Hersek ve Sırbistan'ı ele alınacaktır, ancak adı geçen ülkelerden bahsederken Körfez ülkeleri ve Balkan ülkeleri olarak bahsedilecektir.

Körfez ülkelerinin Balkan ülkeleriyle son birkaç yılda ilişkilerini araştıran bu çalışma, giriş, beş bölüm ve sonuçtan oluşacaktır. Öncelikle kavramsal olarak dış politika yapımı ile ilgili literatüre yer veren çalışma, üç ülkenin dış politika önceliklerini, motivasonlarını ve aktörlerini ele alarak izleyen kısımlar için bir arka plan oluşturmaktadır. Bu çerçevede "Kavramsal Yaklaşımlar" olarak adlandırılan birinci bölümde "dış politika", "güç" ve "yumuşak güç" gibi terimlerden bahsedilecek, açıklamaları ve onlarla ilgili temel bilgiler de verilecektir. İkinci bölüm'de Katar, üçüncü bölümde Suudi Arabistan ve dördüncü bölümde de Birleşik Arap Emirlikleri'nin Balkan ülkelerine yönelik politikaları ayrı ayrı incelencektir. Ekonomik işbirlikleri, insani yardımlar, medya, diplomasi, spor, arabuluculuk ve turizm gibi sektörlerde Körfez ülkelerinin Balkanlar politikasının nasıl gerçekleştiği detaylandırılacaktır.
Beşinci bölümde ise Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar'ın Balkanlar siyasetinde nasıl bir rekabet içerisinde oldukları incelenecektir. Bu rekabetin ana dinamikleri ve belirleyici aktörleri özellikle çalışmanın ele alacağı konular arasındadır. Son olarak bu rekabetin Balkanlar üzerindeki etkisi de değerlendirilecektir.

BÖLÜM 1: KAVRAMSAL YAKLAŞIMLAR

Uluslararası ilişkiler, dış politika, diplomasi ve uluslararası hukuk ile dolaysız bir ilişki halindedir. Uluslararası ilişkileri anlayabilmek için öncelikle "dış politika" ve "diplomasi" gibi terimlerin anlaşılması gerekmektedir.

1.1. Dış Politika

Devlet, toplum olarak adlandırılan organizasyonun ana türüdür. Her devletin diğer ülkelerle ilişkilerinde ana hedefi milletin menfaatlerini korumaktır. Milletin korunması, geliştirilmesi ve refahı bilinçli kamu ihtiyaçların arasındadır ve bu ihtiyaçları yerine getirmeye çalışırken bazı ulusal çıkarlar ortaya çıkmaktadır. Her ulus güçlü ve zengin olmayı amaçlamaktadır, ancak bu diğer ulusların pahasına olmaması gerek. Bu durumda yol gösterici ölçütler uluslararası değerler, uluslararası hukuk ve adaletin ilkeleri ve uluslararası sistemin prensipleridir.

Her devlet sürekli değiştiğinden ve çıkarları mutlak olmadığından dolayı çıkarları da değişmektedir.[1] Etkili bir dış politikanın gerçekleştirilmesi için bütün hedefler ve aralarındaki ilişkiler dikkate alınmalıdır. İstenilen ile sonucun arasında eşleşme varsa etkili bir politika yürütülmüştür denilebilir. Dış politikanın özelliklerinden biri de belirli değerleri elde etmesi ve korumasıdır. Ulusal dış politika değerleri siyasetçiler, diplomatlar ve bilim adamları tarafından dile getirilmekte, ancak yavaş yavaş şekillenmekte ve ulusal bilince dâhil edilmektedir. Ulusal dış politika değerlerinin ve ulusun tarihi boyunca tercrübesi ile birleşince dış politikanın önemli bir sistemini oluşturmaktadır. Devletin oluşturduğu ve inşa etmeye çalıştığı söylem, dış politikanın oluşumunu büyük ölçüde etkilemektedir.[2] Genellikle dış politikanın yönü devletlerin güçlerine ve çevreye göre belirlenmektedir. Devletler genellikle önceden belirlenen bir dış politikayı uygulamaktadır. Bazen sorunun ortaya yeni çıktığından, bazen ise denetim altından olduğundan bazı konularda devletlerin hazır bir dış politikaları bulunmamaktadır. Dış politika, ulusal politikanın bir parçasıdır. O, diğer devletlerle birlikte ilerletilecek ulusal çıkarlardan oluşmaktadır. Dış politika, bir devletin diğer devletlerle olan ilişkilerinin karmaşık ve dinamik bir siyasi etkileşimidir.

---

[1] Özel ve ulusal çıkarlar (Партикулярни и национални интереси),bg-pravo, https://www.bgpravo. com/ 2010/12/5.html (Erişim Tarihi 30.10.2018).

[2] Barry Buzan, Ole Waever, Jaap de Wilde. **Security: A New Framework for Analysis**, Boulder: Lynne Rienner, 1998.

Dış politika, iç politikanın uzantısıdır. Bir ülkenin dış ilişkiler politikası olarak da adlandırılan dış politika, devletin kendi ulusal çıkarlarını korumak ve hedeflerini uluslararası ilişkiler ortamında gerçekleştirmek için seçtiği stratejilerinden oluşur.
Dış politika, devletin kendini ve ulusal çıkarlarını korumak için bir araçtır. "Dış politika" ifadesi "dış" ve "politika" kelimelerinden ibarettir. "Politika" kelimesi genellikle "devletin etkinliklerini amaç, yöntem ve içerik olarak düzenleme ve gerçekleştirme esaslarının bütünü"[3], "dış" ise "bir alanın sınırları içinde bulunmayan yer; yabancı ülkelerle ilgili"[4] olarak anlaşılmaktadır. Ancak bu kelimeler bir araya getirildiği zaman, bir devletin sınırları ötesindeki devletlere uyguladığı siyaset, yani hedeflerine ulaşmak için diğer devletlere karşı tutumunu ve eylemlerini seçme rehberi anlamına gelmektedir. Joseph Frankel'in belirttiği gibi, "Dış Politika, bir devlet ve başkaları arasındaki kayda değer derecede ilişkileri içeren kararlar ve eylemlerden oluşur".[5] Valerie Hudson ise, ''The History and Evolution of Foreign Policy" adlı kitabında dış politikada alınan kararları etkileyen faktörleri şu şekilde sıralamıştır: bilişsel süreçler, liderin kişiliği, küçük grup dinamikleri, kurumsal süreçler, bürokratik politikalar, kültür, iç siyasi uyuşmazlıklar, ulusal özellikler ve uluslararası sistem.[6]

Dış politika, farklı ülkelerle ilişkiler kurmak için hükümetler tarafından kullanılan hedefler, değerler ve farklı araçlar demektir. Dış politika yapmadan önce ortam (uluslararası ve yerel), mevcut seçenekler ve kaynaklar gibi bazı hususlar dikkate alınması gereken bazı şeylerdir. Dış politika, iç ve dış sistemlerin etkileşiminden kaynaklanmaktadır. Roscoe Pound, "iç politika kanunla sosyal, dış politika ise diğer devletlerin kanun koyma yetkileriyle ilgili devlet tarafından arzulanan bir şekilde uygulamaya yönlendirmek için siyasi nüfuz kullanımı"[7] şeklindedir.

Dış politika, uluslararası siyaset sürecini çalıştıran tekerleklerinden biridir ve devletin diğer devletlerle ilgili kabul ettiği ulusal politikanın bir parçasıdır. Tüm devletler ise,

---

[3] TDK, **Politika**, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=POL%C4%B0T%C4%B0KA (Erişim Tarihi 29.10.2018).
[4] TDK, **Dış**, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5cac1dab917fb1.40467043 (Erişim Tarihi 29.10.2018).
[5] Joseph Frankel, **The making of foreign policy: an analysis of decisionmaking**, London: Oxford University Press, 1963, s.1.
[6] Valerie M. Hudson, ''The History and Evolution of Foreign Policy Analysis", **Foreign Policy: Theories, Actors, Cases**, London: Oxford University Press, 2008, s. 16.
[7] Frederick S. Northedge, **The Foreign Policies of the Powers**, London: Faber and Faber, 1974, s.11.

uluslararası sistemin parçalarıdır, yani bu sistemde devletler ana aktörlerdir ve onların davranışı özel dikkat gerektirmektedir. İç ve dış şartlar ise devletin dış politikasını ve yönünü belirlemektedir. Dış politika, dış politika davranışının seçici kullanımı yoluyla bir aktörün tercih ettiği bazı amaç ve hedeflerin geliştirilmesi ve bilinçli olarak ele alınmasıdır. Dış politika davranışı[8], karar alıcıların siyasi yargı alanının dışında bulunan varlıkların bir veya daha fazla aktörün tutum, inanç ve/veya eylemlerini etkilemeye çalışacak şekilde hareket etmesi için politik düzeydeki bir kararın uygulanmasından amaçlanan etki girişimi öznesi ya da bir mesajın toplulukların yerli bireylerine iletildiği kanaldır. Bir devletin dış politikası genellikle iç politikasının bir uzantısı olarak görülmektedir.[9] "Dış politika, iç politika gibi devlet içerisinde formüle edilir, ancak iç politikanın aksine, devletin dışındaki çevrede yönetilir ve uygulanmalıdır."[10] Ancak, siyasi olmayan ilişkiler de dış politika kapsamına girmektedir. Dış politika, bir ülkenin komünizmin yayılması gibi herhangi bir ideolojik gündemi teşvik etmek ve yaymak için gayretli olarak kullanılır. Dış politika Dışişleri Bakanlığı veya ilgili yabancı devlet daireleri tarafından yürütülen bir faaliyet türüdür. Belli amaçlarını gerçekleştirmek ve görevlerini yerine getirmek adına ülke dış politika uygularken çeşitli güç, yöntem ve araçlar kullanmaktadır.

Dış politika araştırmasının konuları çok sayıda bilim alanıyla ilgili olduğundan ve birçok alt alanlardan faydalanmayı gerektirdiğinden belli bir olayı veya fikri, kendisini etkileyen bütün faktörler bağlamında incelemek ve analiz etmek oldukça zordur.[11] Dış politika ve uluslararası ilişkilerin anlaşılması için en önemli uluslararası ilişkiler kavramlarından biri olan 'güç' kavramının anlaşılması önemlidir. 'Güç' kavramı siyaset biliminde en temel kavram[12] olarak tanımlanmıştır. Ancak, güç kavramının temel bir kavram olduğunu kabul etseler bile birçok araştırmacı bu kavramı farklı bir şekilde tanımlamaktadır. Gittikçe gelişen bu dünyada ve ona paralel olarak gelişen uluslararası ilişkilerde güç kavramı da zamanla başka anlamlar da kazanmıştır.

---

[8] Charles Hermann, **Foreign Policy**, s. 272, http://www.voxprof.com/cfh/hermann-pubs/HermannForeign%20Policy.pdf (Erişim Tarihi 18.04.2019).
[9] Rajiv Sikri, **Challange and Strategy: Rethinking İndia'a Foreign Policy**, London: SAGE, 2009, s. 3-6.
[10] Brian White ve Michael Clarke, **Understanding Foreign Policy: The Foreign Policy Systems Approach**, Aldershot: Edward Elgar, 1989.
[11] Steve Smith, Amelia Hadfield ve Tim Dunne, **Foreign Policy: Theories, Actors, Cases**, London: Oxford University Press, 2012, s.3
[12] Harold Dç Lasswell ve Abraham Kaplan, **Power and Society: A Framework for Political İnquiry**, New York: Yale University Press, 1950, s. 75.

1.2. Güç

Güç çok eski ve karmaşık bir kavram olmakla birlikte bu olguyu inceleyen çalışmalar oldukça geç ortaya çıkmaktadır. Sosyal bilimlerin diğer alanlarına kıyasla uluslararası ilişkiler güç kavramına çok daha farklı bir önem atfetmiştir. Ancak, araştırmacılar tarafından bu yoğun ilgiye rağmen ortak bir tanıma ulaşılamamıştır.[13] Uluslararası ilişkilerde en sıkça kullanılan ve belli olayların açıklamasında başvurulan kavram 'güç'tür. Örneğin, Hans Morgenthau'a göre siyaset güç için çabalamaktadır.[14] Genellikle Realizm ile özdeşleştirilmesine rağmen güç, hemen hemen tüm uluslararası ilişkiler teorilerinin açıklamalarında güç merkezi bir konumadır.

Güç kavramı birçok anlama geldiğinden dolayı siyasetçiler ve araştırmacılar arasında tartışmalara yol açmıştır. Güç ile ilgili literatürde birbirine iki zıt görüş bulunmaktadır;[15] biri gücü egemenlik olarak, diğeri ise güçlendirme, yetkilendirme olarak sunmaktadır. Birinci görüşü destekleyenler arasında güç kavramını daha kapsamlı bir şekilde inceleyen ilk araştırmacılardan biri Robert A. Dahl'dir. Dahl'e göre güç, 'B'nin aksi takdirde yapmayacağı şeyleri, A'nın B'ye yaptırabilme kapasitesi[16]'dir.

Gücün doğası ve rolü bütün uluslararası ilişkiler teorilerinde incelense de, bu kavram genellikle Realizm ile ilişkilendirilmektedir. Örneğin, güç kavramı Realizm Teorisi'nde merkezi bir yer almakta ve bu teoriye dayanan çalışmaların temelinde de güç ve gücün rolü yer almaktadır. Realistlere göre güce dayalı siyasi ilişkilerini birinin diğerine egemen olma doğası ile ilişkilendirir. Dolayısıyla, Realizm ve güç arasındaki bağlantı uluslararası ilişkilerin savaş ve yarışmaya dayalı olması inancından kaynaklanmaktadır. Ancak, Realistler sıkça güç kavramını açıklarken uluslararası ilişkilerdeki gelişmeleri göz önünde bulundurmamakla suçlanmaktadır. Bazı Realistler, gücü yalnızca maddi özellikler ile ölçmektedir, örneğin ülke nüfusu ve ordu gibi, ancak bazıları bu kavramı açıklarken sıkça yumuşak güç ile ilişkilendiren maddi olmayan özelliklerine de değinmektedir. Örneğin, Morgenthau siyasi gücü açıklarken gücü 'kullanan ve üzerinde kullanılan arasında psikolojik bağlantı'[17] olarak tanımlamakta ve bir aktörün diğerine etkisinden bahsetmektedir.

---

[13] Arif Behiç Özcan ve Yusuf Çınar, **Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları**, İstanbul: Hükümdar, 2014, s. 244.
[14] Hans Morgenthau, **Politics Among Nations**, New York: Alfred A. Knopf, 1960, s. 414.
[15] Mark Haugaard, **Rethinking the dimensions of power: domination and empowerment**, Journal of Political Power, Vol. 5, No. 1, Nisan 2012, s. 33.
[16] Robert A Dahl, **The Concept of Power**, Behavioral Sciences, vol. 2, 1957, s. 201 – 215.
[17] Hans J. Morgenthau, **Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace**, New York: McGraw – Hill, 1954, s. 26 – 27.

Güç kavramı Realizm teorisi ile ilişkilendirilse de, kavramın kapsamlı ve sistematik bir açıklaması bulunmadığından Realistler arasında da farklı görüşlere yol açmıştır. Örneğin, Kenneth Waltz ve Thomas Hobbes gibi Yapısal Realistlere göre güç insan doğasının kurallarına bağlı değildir, çünkü bu uluslararası anarşinin[18] belirtisidir. Ayrıca, onlara göre ülkeler güç için savaşmıyor, ancak uluslararası sistemin yapısı onları gücün peşine düşmelerine neden olmaktadır. Realist araştırmalarının büyük bir kısmında aktörler büyük güçlerdir ve bu ülkeler ekonomik ve askeri güce dayanmaktadır. Ayrıca, önemli olan yalnızca güç değil, güç dengesi de önemli bir yer tutmaktadır. Realistlere göre ülkeler başkasının güç dengesini kendi lehine değiştirmemesine dikkat etmektedir. Ancak, Realistlere karşı tenkitlerden biri de daha yoğun olarak gücün 'sert' tarafına[19] odaklanmalarıdır.

Klasik Realistler gücün siyasi ilişkilerde temel olduğu düşüncesinde mutabakata varsalar da, Structural Realist ve Neorealistler, uluslararası sistemin ülkeleri daha fazla güç elde etme ve daha güçlü bir konuma ulaşmaya zorladığına inanmaktadır. Örneğin, Max Weber, gücü, 'sosyal ilişkide aktörlerden birinin diğerinin direncine rağmen kendi isteklerine ulaşma olasılığı'[20] olarak tanımlamaktadır. Bu tür güç anlayışı bir ülkenin diğer ülke üzerine güç uygulaması anlamında gelmektedir. Richard Ashley de güç kavramı için Weber'e yakın bir açıklama getirmektedir; Klasik Realizm'de 'hem diğer aktörleri etkilemek hem de tek başına aktör; başka bir değişle, 'gücü olmak' ve 'güç olmak'[21] anlamına gelmektedir. Geniş anlam yelpazesi olan bu kavram, 'bir olaya yol açan her türlü hareket, kuvvet, takat; sınırsız mutlak nitelik' veya ekonomik, endüstriyel ve askerî potansiyel anlamında gelmektedir.[22]

Bazı realistler gücü kaynak açısından değerlendirirken bazıları ise onu diğer aktörlerin üzerinde etki kullanma yeteneği olarak değerlendirmektedir. Realistler tarafından güç kavramının benimsenmesi ve gücün Realizm ile ilişkilendirilmesi, diğer teorileri güç

---

[18] Kenneth N. Waltz, **Theory of İnternational Politics**, New York: Waveland Press, 2010, s. 102 – 129.
[19] Stephen Van Evera, **Causes of War: Power and Roots of Conflict**, New York: Cornell University Press, 1999, s.8.
[20] Max Weber, **Economy and Society**, London: University of California Press, 1978, s. 53.
[21] Richard K. Ashley, **The Poverty of Neorealism**, İnternational Organization, Vol. 38, No. 2, s. 272, https://www.cambridge.org/core/journals/international-organization/article/poverty-ofneorealism/833C3806BE 4A3147CA23D8840D15583C (Erişim Tarihi 12. 04.2019).
[22] TDK, **Güç**, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime= g%C3%BC%C3%A7 (Erişim Tarihi 30.11.2018).

kavramı Realizm'de olduğu kadar incelenmemiştir ya da gücün diğer boyutlarından da bahsedilmiştir.

Realizm'in aksine diğer teoriler gücün diğer 'zorlayıcı' tarafından uzaklaşıp farklı bir boyutunu incelemiştir. Ünlü Konstrüktivist Wendt, güç ve bilgi arasındaki bağı ve uluslararası ilişkideki sosyal ilişkilerin ve sosyal yapıların önemini vurgulamaktadır. Devletleri iyi ve kötüye ayıran Liberallere göre ise, güç ile ilgili hesaplamaların iyi devletlerin davranışını açıklamak için çok az önemli olduğuna inanmaktadır. Diğer siyasi ve ekonomik hesaplamalar daha önemlidir, ancak bu hesaplamaların şekli teoriden teoriye değişmektedir. Kötü devletler, diğer devletlerin pahasına güç kazanma arzusuyla motive edilebilir, ancak bu yalnızca yanlış yönlendirildikleri[23] içindir. Dolayısıyla, sadece iyi devletlerin olduğu ideal bir dünyada, gücün büyük oranda gereksiz olacağına inanan Liberaller, devletler arasındaki ekonomik karşılıklı bağımlılığın, onları birbirleriyle savaşma ihtimallerini de azaltacağını düşünmektedir.

Neoliberalizm gücün 'sert' yüzünden uzaklaşıp diğer yüzünü yani 'yumuşak güç"ü (soft power) de ele almaktadır. Nye tarafında tanıtılan "yumuşak güç" kavramının kökeni 1990'lara uzanmaktadır. Örneğin, Carr 1964'te gücün görüş, düşünce üzerindeki etkisinden ve askeri ile ekonomik güçten daha az önemli olmadığından[24] bahsetmektedir. Ayrıca, Carr, askeri, ekonomik ve görüş üzerindeki gücün bir bağlantı içerisinde olduklarını da öne sürmektedir.

Yumuşak güçten dolaylı bir şekilde bahseden başka bir siyaset kuramcısı ise gücün üç yüzünden/boyutundan bahseden Steven Lukes'tir. Lukes, gücün ilk yüzünü Dahl'in güç kavramının açıklamasını kullanarak açıklamaktadır. İkinci yüzü, Bachrach and Baratz tarafından getirilen açıklama 'gündemi belirleme yeteneği, yani bazı sorunların bastırılması ve tartışılacak konuların kısıtlanması'[25] ile ilişkilendirilmekte, üçüncü yüzü[26] ise, A aktörünün B'nin düşüncelerinin ve isteklerini etkileyerek B'yi genelde yapmayacağı şeyleri yaptırmak olarak açıklamaktadır.

---

[23] John J. Mearschmeier, **The Tragedy of Great Power Politics**, New York: W.W.Norton, 2001, s. 15-17.
[24] Edward Hallet Carr, **The Twenty Years Crisis**, 1919 – 1939: An İntroduction to the study of international relations, New York: Palgrave, 2001, s. 120- 130.
[25] Peter Bachrach ve Morton S. Baratz, **Two Faces of Power**, The American Political Science Review, Vol. 56, İssue 4, Aralık 1962, s. 948.
[26] Steven Lukes, Power: **A Radical View**, London: Palgrave Macmillan, London: Red Globe Press, 2005, s. 108.

Bazı Liberaller uluslararası ilişkiler bağlamında kimi sonuçları güç ile değil, demokrasi kavramları, liberal değerler, ekonomik dayanışma, iç menfaatlerin özel yapılandırmaları veya uluslararası kuruluşlar[27] ile daha iyi açıklanabileceğini iddia etmektedir. Bu gibi unsurlar ise yumuşak güç bağlamında değerlendirilebilmektedir.

Yumuşak güç ise, devletler arasındaki ilişkilerde ve sert gücün yanı sıra veya bazen sert gücün yerine yaygın olarak kullanılan bir araç haline geldi. Bir devletin dış politikasını incelerken o devletin dış politika araçlarını da incelemek gerekmektedir. Dış Politikanın temel araçlarından bazıları diplomasi, uluslararası ittifaklar ve örgütler, dış ekonomi ve ticaret politikası ve askeri araçlar, örneğin askeri baskı ve savaştır. Ancak son yıllarda birçok durumda devletler askeri baskı ve savaş yerine daha 'yumuşak' güç araçlarını tercih etmektedir. Örneğin, son yıllarda sert güç yerine yumuşak gücü tercih eden ülkeler arasında bütün dünyaya etkisini yaymaya çalışan Çin yer almaktadır. 2000'li yılların başından beri Türkiye Realizm ve Batı odaklı[28] bir dış politika izleyen bir ülkeden tarihini, kültürünü ve coğrafi konumunu kullanan ve çok sayıda yumuşak güç aracı geliştiren ülke haline geldi.

2018'de ise 30 Soft Power Ranking listesine[29] göre İnglitere, Fransa ve ABD ilk üç sıradadır. Sert güç, uluslararası ilişkilerde en yaygın güçlerden olmasına rağmen, sert gücün sınırlarını bilenler sert güç kullanımını azaltıp yumuşak güce yönelmektedir. Sert gücün eskisi kadar kullanılmamasının birkaç nedeni vardır; onlardan biri çok maliyetli ve tehlikeli[30] olmasıdır. Ancak, son yıllarda ülkelerin daha yoğun bir şekilde yumuşak güce yönelmelerine rağmen bazı devletler, örneğin Fransa, yumuşak gücü yüzyıllardır kullanmaktadır.

1.2. Yumuşak Güç

Yumuşak gücün ne olduğunu anlamak için ilk önce 'sert güç' ile 'yumuşak güç' arasındaki farkı anlamak gerekir. Dahl'in açıklamasına benzer açıklamalar genellikle 'sert güç' ile ilişkilendirilmektedir. Sert güç, uluslararası siyasetin 'havuç' ve 'sopa' olarak bilinen zorlayıcı eylemler veya tehditler yoluyla kişinin/ ülkelerin hedeflerine

---

[27] Andrew Moravcisik, **Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of İnternational Politics**, İnternational Organization, Vol. 51, No. 4, 1997, s. 513 – 553.

[28] Yohanan Benhaïm ve Kerem Öktem, **The Rise and fall of Turkey's Soft Power Discourse, European Journal of Turkish Studies**, Temmuz 2008, https://journals.openedition.org/ejts/5275 (Erişim Tarihi 18.04.2019).

[29] The Soft Power 30, 2018, https://softpower30.com/wp-content/uploads/2018/07/The-Soft-Power-30-Report-2018.pdf (Erişim Tarihi 18.04.2019).

[30] Joseph S. Nye, **Soft Power**, Foreign Policy, No. 80, Twentieth Anniversary, Autumn 1990, s. 159.

ulaşma yeteneği olarak tanımlanmaktadır.[31] Sert güç, gücün bir türüdür. Bu tür güç, diğer güç türleriyle kıyaslandığında daha kolay uygulanır ve daha sezgiseldir. Sert güç daha pratik ve somuttur. Sert gücün araçlarını ve sert güç uyguladıktan sonra sonuçlarını görmek daha kolaydır. Sert güç, rüşvet 'carrots' ya da tehditlere 'sticks' dayanmaktadır.[32] Ekonomik güç veya askeri güç kullanarak hedeflerine ulaşma imkânını sağladığından sert güç aşırı derecede kaynak temellidir. Sert ve yumuşak güç, gücün farklı türleridir. Onların ortak amacı istenilene, hedefe ulaşmaktır, ancak hedefe ulaşma sürecinde farklı yöntem ve araçlara başvurmaktadırlar. Tablo: 1.den görülebildiği gibi sert güç, tehdit ve baskıyı tercih ederken yumuşak güç kültür, değer ve ideolojiye odaklanmaktadır. Yumuşak güç de ekonomiyi kullanmaktadır, ancak ceza için değil, yatırım olarak. Örneğin, Suudi Arabistan'ın Balkan ülkelerinde cami inşaatı için sağladığı finansman veya Katar'ın Filistin ve Yemen'e sağladığı insani yardımlar sert güç örnekleri değil, yumuşak güç örnekleridir

[31] Aigerim Raimzhanova, **Power in İR: Hard, Soft, and Smart**, İnstitute for Cultural Diplomacy and the University of Bucharest, Aralik 2015, s. 6, http://www.culturaldiplomacy.org/academy/content/pdf/participant-papers/2015-12_annual/Power-In-Ir-By-Raimzhanova,-A.pdf (Erişim Tarihi 30.11.2018).
[32] Joseph Nye, **Soft Power: The Means to Success in World Politics**, New York: Public Affairs, 2004.

Tablo 1
Sert ve Yumuşak Güç Araçları

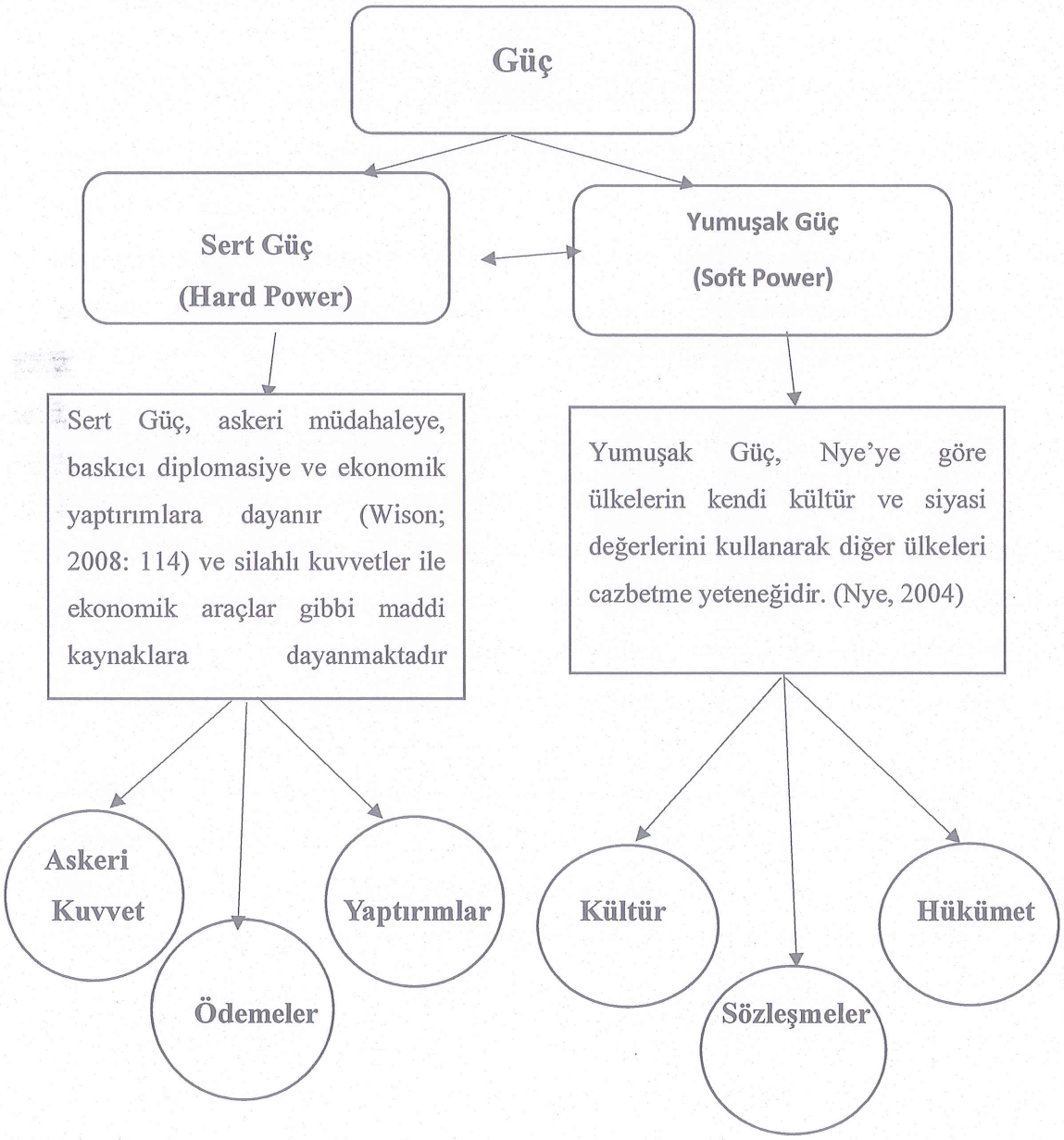

Kaynak: Tablo yazar tarafından üretilmiştir.

Alexander Wendt, uluslararası ilişkiler teorilerini, esas olarak gücü ''kaba maddi kuvvet'' olarak kabul edenler, vurgulayanlar ve gücü ''ilk olarak fikir ve kültür şartlardan oluşturulan'' olarak kabul edenler olmak üzere iki gruba ayırır.[33]

[33] Alexander Wendt, **Social Theory of İnternational Politics**, Cambridge: Cambridge University Press, 1999, s. 97.

Son yıllarda gücü ''fikir ve kültür şartları'' olarak gören araştırmacıların da sayısı gittikçe artmaktadır. Siyasetçiler ve araştırmacılar yumuşak güce daha fazla dikkat vermektedir ve bu uluslararası ilişkilerin doğasının değiştiğinin göstergesidir. Dünya siyasetin yaşadığı son olaylar bağlamında sert güç kullanımı yetersiz olarak görünmektedir ve diğer ülkeleri etkilemek için kullanılan yöntemler arasında yumuşak gücün önemi gittikçe artmaktadır. Ancak, dünya siyasetinde bu değişimler devletlerin uyguladıkları politikalarda da bazı değişikliklere sebep olmuştur. Örneğin, sert güç kullanarak gerçekleştiren amaçlar için yumuşak güç kullanarak gerçekleşmesi için daha fazla zaman ve yumuşak güç araçlarına ihtiyaç duyulmaktadır.

Bir devletin yumuşak gücünün başlıca özellikleri, fikirleri, değerleri, kültürü ve kurumlarıdır; kamu diplomasisi ise onun uygulanma aracıdır. Kamu diplomasi aracılığıyla gerçekleştiren yumuşak güç, bir meşruiyet ve güvenilirlik kaynağıdır. Bunlar, her ülkenin itibarını korumak için önemli özellikler olup, askeri ve ekonomik gücün derecesine bakılmaksızın, uluslararası sahnede nüfuz etme yeteneğini de belirlemektedir. Kamu diplomasisi, yumuşak gücün en önemli araçlarından biridir.[34]

Devletler arasındaki ilişkilerde güç, kolayca değiştirilebilir bir şeydir. Güç, genellikle maddi imkânlar olarak anlaşılmaktadır ve bu tür gücü kullanan devletlerin arasındaki ilişkilerde ne gibi değişiklikler olacağını anlamak veya tahmin etmek zordur. Ancak, devletler arasında başka bir güç anlamı da var ve buna "yumuşak güç" denir. "Yumuşak güç" terimi 1990'da Joseph Nye tarafından icat edilmiştir. Genellikle "sonuçlara etki edebilecek yetenekler veya kaynaklara sahip olma" olarak anlaşılmıştır ve "istenilen sonuçları elde etmek için kişilerin davranışlarını etkilemek"[35] olarak tanımlanır. Gücün "ikinci yüzü"[36] sayesinde, bir ülke dünya siyasetinde istediği sonuçları alabilir. Joseph Nye, yumuşak gücü "başkalarının sizin istediğiniz sonuçları almak istemesi" olarak tanımlanmaktadır.

Yumuşak güç ve etkinin aynı olmadığı vurgulanmalıdır, çünkü yumuşak güç, sizin istediğiniz şeylerin başkaları tarafından istenmesini, kültürünüzü takdir etmelerini ve

---

[34] Jan Melissen, **The New Public Diplomacy: Soft Power in İnternational Relations**, New York: Palgrave Macmillan, 2005, s. 4.
[35] Nye, **Soft Power: The Means to Success in World Politics.**
[36] Peter Bachrach ve Morton S. Baratz, **Two Faces of Power**, Amercan Political Science Review, vol. 56, 1962, s. 948.

değerlerinize hayran olmalarını sağlama becerisidir, ancak etki zorlu, baskıcı olabilir. Uluslararası politikada, yumuşak güç üreten kaynaklar büyük oranda ülkenin değerleri veya kültüründen[37] kaynaklanmaktadır. Yumuşak güç ve sert güç birbirlerine bağlı ancak bağımlı değildir. Örneğin, Sovyet Birliği'nin yumuşak gücü azalırken sert gücü arttı. Birçok ülkede yumuşak güç kaynakları var, ancak önemli olan onları kullanabilme becerisidir. Ülkenin yumuşak gücünün bir kısmı kurumlardır. Ülke, kendi kültürünü ve ideolojisini diğerleri için cazip kılmış ve diğerlerinin bu kültürü veya ideolojiyi takip etmelerini sağladığı zaman "yumuşak" güç uygulamış olur. Ancak çoğu zaman, yumuşak güç kullanmak sert güç kullanmaktan daha zordur. Yumuşak güç araçlarını geliştirilmesi uzun zaman alabilir ve bazen değişik şart ve durumlardan dolayı uygulanması mümkün olmayabilir.

Giolio M. Gallarotti'ye göre Realizm'in güç anlayışın yerini Neoliberalizm ve Konstrüktivizm tarafından benimsenen güç anlayışı almıştır. Dolayısıyla, bu uluslararası teoriler, Realizmin ''bilimsel önceliğine meydan okumuş'' ve iktidarın her zaman sert güç olarak anlaşılmasına başka ve daha ''yumuşak'' bir anlam katmıştır.[38] Ayrıca, ''Soft Power: What it is, Why it's İmportant, and the Conditions for its Effective Use'' adlı makalesinde Gallarotti, yumuşak gücün Neoliberalizm ve Konstrüktivizm tarafından benimsenmesini bir tesadüf olmadığı fikrini de öne sürmektedir.[39]

Nye'ye göre kamu diplomasisi, hükümetler tarafından diğer hükümetler yerine diğer ülkelerin halklarıyla iletişim kurmak ve onları etkilemek[40] için kullanılan kaynakların hareketlendirilmesi için kullanılan bir araçtır. Kamu diplomasisi, yayın, borsa vs. yoluyla dikkati potansiyel kaynaklara çekmektedir.
Kültürel diplomasi, Uluslararası İlişkiler veya Siyaset Bilimi gibi ilgili disiplinlerde hâlâ oldukça yeni, ancak sıkça kullanılan gittikçe ün kazanan bir terimdir. İlişkilerin ve sosyo-kültürel işbirliğinin güçlendirilmesi, ulusal çıkarların ve ötesinin ilerletilmesi için, fikirlerin, değerlerin, geleneklerin ve kültürün veya kimliğin diğer yönlerinin

---

[37] Joseph Nye, **The Future of Power**, New York: Public Affairs, 2011, s. 81 – 83.
[38] Giulio M. Gallarotti, **Soft Power: What it is, Why it's important, and the Conditions Under Which it Can Be Effectively Used**, Wesleyan University WesScholar, Divison II Faculty Publications, Social Sciences, Paper 57, 2011, s. 33, https://www.researchgate.net/publication/241737188 (Erişim Tarihi 11.11.2018)
[39] Gallarotti, *Soft Power: What it is, Why it's important, and the Conditions Under Which it Can Be Effectively Used*, s. 4.
[40] Joseph Nye, **Public Diplomacy and Soft Power**, The Annals of the American Academy of Political and Sicoal Sicence, Vol. 616, Mart 2008, s. 99 – 103.

değişimini temel alan ve kullanılan bir eylemler süreci olarak tanımlanabilen Kültürel diplomasi, kamu sektörü, özel sektörü veya sivil toplum tarafından uygulanabilir.[41] ''Strategic İnfluence: Public Diplomacy, Counterpropaganda, and Political Warfare'' adlı kitapta John Lenczowski tarafından ise, kültürel diplomasi, ''karşılıklı anlayışı güçlendirmek için uluslar ve halklar arasında kültürün fikir, bilgi, sanat, dil ve diğer yönleri ile değişimini'' içeren bir kamu diplomasisi ve yumuşak gücüdür.[42]

Uluslararası ilişkilerde geleneksel olarak askeri ve ekonomik bağlamında ve ''sert'' olarak tanımlanan güç kelimesi ''yumuşak'' bir anlam kazanınca sert gücün aksine yumuşak güç kültürün cazibesini kullanarak dış politika hedeflerine ulaşmayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla, Nye'nin bahsettiği 'carrot and stick' (havuç ve sopa) dış politika araçlarını kaldırıp daha barışçı yöntem ve araçları ortaya çıkarmaktadır. Başka bir değişle, silah, mühimmat, ordu ve ekonomik yaptırımlar gibi sert güç araçlarının yerini etkilemek, ikna etmek ve ''dost olma'' amaçlı araçlar alır.[43]

Yumuşak güç çeşitli araçlar kullanmaktadır. Yumuşak güç, işbirliği kurmak için güç veya para değil, paylaşılan değerlerin cazibesini kullanmaktadır. Nye'ye göre, bir ülkenin üç ana kaynağı vardır:

- kültürü
- politik değerleri
- dış politikaları

Kültür, topluma anlam kazandıran şeydir. Sanat, edebiyat, eğitim, vb. içermektedir. Evrensel değerler, ülkenin diğer ülkeleri etkileme ve arzulanan sonuçlarını elde etme şansını arttırmaktadır. Örneğin, ABD ve Hindistan'ın diğer ülkelerin insanlarını Hollywood ve Bollywood filmleriyle etkilemektedir. Ancak yumuşak güç hem çekici hem de yıkıcı olabilir. Örneğin, bazı ülkelerde Amerikan filmleri ilginç, ancak

---

[41] **What is Cultural Diplomacy?**, İnstitute for Cultural Diplomacy, http://www.culturaldiplomacy.org/index.php?en_culturaldiplomacy (Erişim Tarihi 11.11.2018).

[42] Michael J. Waller, "Cultural Diplomacy, Political Influence, and Integrated Strategy" in **Strategic Influence: Public Diplomacy,** Counterpropaganda, and Political Warfare, Washington, DC: Institute of World Politics Press, 2009, s. 74.

[43] James Doeser ve Melissa Nisbett, **The Art of Soft Power: A Study of cultural diplomacy at the UN Office in Geneva**, King's College London, 2016, s.7.

bazılarında o ülkenin değerleri için yıkıcı olarak kabul edilebilir. Kültürel araçlar arasında ticaret, şahsi ilişkiler ve ziyaretler yer almaktadır. Yumuşak gücün diğer bir aracı olarak kabul edilen dış politikalar bazen yumuşak gücü zayıflatabilir. Üniversiteler ve vakıflar gibi sivil toplum grupları kendi yumuşak gücünü geliştirebilirler. Serbest ticaret, ülkelerin kendi güçlerini meşru kılmalarının, isteklerine daha az dirençle karşılaştıklarında başkalarının gözünde nasıl bir hale getirdiğine bir örnektir.[44] Demokrasi ve insan hakları, cazip olabilecek siyasi değerler arasında yer almaktadır. Ancak, değerlerden birinin kaybolması devlete zarar getirebilmektedir. Devletler, yumuşak gücün geleneksel aktörleridir. Ancak, devletlerin yanı sıra yumuşak güç uygulayan başka aktörler de vardır. Örneğin, sivil toplum kuruluşları onlardan biridir.

- Yumuşak güç araçları

Kitabında Nye, yumuşak güç araçlarından[45] bahsetmektedir; bunlar, kamu diplomasisi, ülke markalaştırma, televizyon programları, filmler, eğitim, araştırma merkezleri, spor, kültür, sivil kuruluşları, inançlar, barışı koruma amacıyla yürütülen misyonlar, fakir ve gelişmekte olan ülkelere yardım sağlama.

Devletler, diğer devletlere doğrudan ya da sivil kuruluşlar aracılığıyla yardım sağlayabilirler, örneğin Türkiye, TİKA sayesinde birkaç ülkeye yardımda bulundu, ayrıca YTB aracılığıyla dünyadaki tüm ülkelere burs sağlamaktadır. Burs ve dil kursları sağlayan ve dünyaca ünlü olan başka bir kuruluş ise Almanya'nın Goethe-İnstitut'udur. Katar ise, futbolun devletleri birleştiren spor olduğunu öne sürerek çok sayıda etkinlikler düzenlemektedir. Çok sayıda dili etkileyen Farsça ise, İran'ın temel yumuşak güç araçlarından biridir. İran ve Suudi Arabistan ortak yumuşak güç aracı dindir. Dolayısıyla, din sayesinde bütün Müslüman dünyasında etki kazanmaktadır. Yumuşak güç araçlarından biri de film ve televizyon programlarıdır. Amerika Hollywood, Hindistan ise Bollywood sayesinde ün kazanmıştır, hatta bu isimler ülkelerin markası ve reklamı olmuştur. Son birkaç yılda ise Türkiye, Balkanlar'da ve Ortadoğu'da filmleriyle bilindi. Filmlerin ve televizyon programların yanı sıra önem taşıyan diğer bir yumuşak güç aracı medyadır. Örneğin, bütün dünyada ünlü medya kanalları arasında Katar'ın Al Jazeera ve Rusya'nın RT yer almaktadır. Bazı firma ve sosyal medya isimleri de ülke reklamında önemli bir rol oynamaktadır, örneğin ABD'nin Disney, Starbucks, Apple,

[44] Nye, *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, s. 73 – 80.
[45] Nye, *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, s. 8-13.

Levi's, MacDonald's veya sosyal medya alanında Facebook günümüzde herkes tarafından bilinmektedir. Umman yumuşak gücüyle en meşhur ülkelerin listesinde en önde devletlerin arasında yer almasa da, dış politikasındaki barış ve istikrar[46] değerleriyle ün kazanmıştır.

Özellikle 2000'li yıllarda birçok ülke yumuşak güce odaklı politikalar izlemeye başladı. Ülkeler farklı stratejiler izleyip kendi etki alanlarını genişletmeye çalışmaktadır ve kendi yumuşak güç araçlarını geliştirerek yaptıkları yatırımlar, sağladıkları yardımlar ve işbirliği sayesinde kendilerini geliştirmektedir.

- Yumuşak Gücün Etkisi

Devletlerin sağladıkları yardımlar, yaptıkları yardımlar ve anlaşmalar, ülkenin doğrudan yabancı yatırımlarını, turizmini ve etkisini[47] etkilemektedir. Örneğin, Yunus Emre ve Goethe-Institut gibi kurum ve kuruluşlar ülkeyi ziyaret eden turistlerin ve ülkeye eğitim amacıyla gelen öğrencilerin sayısını büyük ölçüde etkilemektedir. Ayrıca, yumuşak güç ve kullanılan yumuşak güç stratejileri devletin ekonomik başarısını[48] etkilemekte ve diğer ülkelere üzerinde nüfuzu artırmaktadır.

Shaun Riordan'a göre yumuşak gücün araçlarından biri kamu diplomasisinin tahmini etkilerinden biri ise, hiyerarşik ve güce odaklı uluslararası ilişkileri daha demokratik uluslararası ilişkilere dönüştürebileceğini ve sert güç yerine yumuşak gücün daha tercih edilebilir[49] olduğunu iddia etmektedir.

Ancak, yumuşak güç programlarından alınan sonuçlar yıllar sonra gözlemlenebildiğinden[50] dolayı bazı yumuşak güç etkileri uzun zaman sonra ortaya çıkmaktadır. Yumuşak gücün aksine ise, sert güçten alınan sonuçların değerlendirilmesi ve görülmesi çok daha kolaydır. Yumuşak güç, sert güç kullanımında olduğu gibi, somut ve maddi araçlar kullanılmadığına rağmen özellikle 2000'li yıllarda devletler tarafından çok tercih edilen dış politika araçları arasındadır.

---

[46] Jonghyun Choe, **Oman's Soft Power and National Brand**, Times of Oman, 3 Kasım 2012, https://timesofoman.com/article/2861/Oman/Omans-soft-power-and-national-brand- (Erişim Tarihi 18.04.2019).

[47] J.P. Singh ve Stuart McDonald, **Soft Power Today: Measuring the Effects**, BritishCouncil, Ekim 2017, https://www.britishcouncil.org/organisation/policy-insight-research/soft-power-today, (Erişim Tarihi 18.04.2019).

[48] Ciaran Devane, **Soft Power can bring nations concrete benefits**, The University of Edinburgh, Ekim 2017, https://www.ed.ac.uk/news/2017/soft-power-can-bring-nations-concrete-benefits (Erişim Tarihi 18.04.2019).

[49] Shaun Riordan, **The New Diplomacy**, London: Polity Press, 2003, 94- 129.

[50] Jonathan McClory, **The New Persuaders II: A 2011 Global Ranking of Soft Power**, Institute for Government, 2011, s. 23, https://www.instituteforgovernment.org.uk/sites/default/files/publications/The%20New%20PersuadersII_0.pdf (Erişim Tarihi 17.04.2019).

- Yumuşak Güç Stratejileri

Her ülke belli bir alanda veya birkaçında kendi yumuşak güç araçlarını geliştirir, örneğin ABD İnternet ile bilgi ve iletişim teknolojilerine odaklanmaktadır. Devletler, önem verdikleri alanlarda kaynaklarına ve amaçlarına göre yumuşak güç araçlarını ve stratejilerini geliştirmektedir. Ayrıca, her ülke amaçlarına göre etkili olmak istediği bölgeye göre uygun yumuşak güç araçlarını seçmektedir. Son yıllarda yumuşak güç alanında birbiriyle yarışan Çin ve Hindistan, ekonomi[51] ile kültüre ve kültür ile değerlere odaklanmaktadır. Suudi Arabistan ve İran din odaklı yumuşak güç stratejileri geliştirirken Türkiye din, demokrasi ve Avrupa değerlerini yaymaya çalışmaktadır. Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri ise diğer ülkeler kadar kendi kültürünü yaymaya çalışmak yerine spor, eğitim ve bilim alanlarında anlaşmalar yaparak, konferanslar düzenleyerek kendini diğer ülkelere tanıtmaya çalışmakta ve etki kazanmaktadır.

ABD'nin yanı sıra çok sayıda Avrupa ülkesi de çok etkili yumuşak güçleri sayesinde bütün dünyada nüfuzlarını genişletmektedir. Ancak, özellikle 2000'li yıllarda birçok Arap ülkesi de kendi yumuşak güç araçlarını ve stratejilerini geliştirdi. Bunlardan biri de, yaptığı insani yardımlar ve arabuluculuk sayesinde bütün dünyada bilinen ve uluslararası sahnede önde gelen aktörler arasında yer almayı başaran Katar'dır.

[51] Parama Sinha Palit, **China's Soft Power in South Asia**, 2010, s. 12, https://www.researchgate.net/publication/48802088_ China's_soft_power_n_South_Asia (Erişim Tarihi 17.04.2019).

BÖLÜM 2: KATAR VE BALKANLAR

1971'de İngilizlerden bağımsızlığını kazanan Katar, doğal gaz rezervleri ve Al Jazeera basın ağı sayesinde son yıllarda Ortadoğu ve Körfez siyasetinin önde gelen devletleri arasında yer almıştır. 1940'tan itibaren hızlı bir dönüşüm gerçekleştiren Katar, günümüzdeki haline ulaşmak için ciddi bir çaba sarf etmiştr.[52] Günümüzde dünyanın kişi başı en yüksek gelirine sahip olan Katar, hızla bölgedeki en etkili aktörlerden biri haline gelmiştir. Ülke, birinci sınıf üniversitelere, müzelere ve havayolu şirketine ev sahipliği yapmakta; ayrıca, çeşitli spor ve eğitim faaliyetleri düzenlemektedir. Neredeyse haftada birçok üst düzey uluslararası siyasilerin ziyaretlerine ev sahipliği yapmaktadır. Dünyaca ünlü sporcu, sahne ve sinema ünlüleri ülkeye getirilmekte ve bu fırsatlar tanıtım için kullanılmaktadır. Emir ülkesini dünyaya tanıtmak için oldukça atılgan bir dış politika izlemektedir. Medya, diplomasi, ekonomi, insani yardım ve bağışlar Katar dış politikasının önemli bir parçası haline gelmiştir. Ayrıca, ülke, ABD, Çin, Avrupa Birliği, Rusya, İran ve Türkiye gibi güçlerle ilişkilerini geliştirip, tüm komşularıyla iyi ilişkilerde olmayı amaçlamıştır. Doha'nın stratejisi diğer ülkelerle iyi ilişkilerini koruyup kendi devlet markasını yaratmaktır.[53]

Katar, uzun yıllar dış politikada Suudi Arabistan ile ortak politikalar yürütmüş, Riyad'ın çizgisine yakın kalmıştır. Ancak Emir Hamad bin Khalifa Al-Thani'nin iktidara gelmesi, Katar'ın dış politikasında önemli bir dönüm noktası olmuştur.[54] Ancak, Katar uluslararası siyaset sahnesinde önemli bir oyuncu rolü kazanmasına rağmen İran ve Suudi Arabistan gibi devler arasında kalmıştır. Katar'ın az nüfuslu küçük bir devlet olması da bölgesel politikalardaki konumunu etkilemiştir. Ayrıca, devletler arasında kurulan ikili ve çok taraflı ilişkilerde siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal fırsatların dikkate alınması ve her devlet ve toplum için risklerin tespit edilmesi gerektiğini göz önünde bulundurarak uluslararası düzeyde benzer ortak hedefler, terörizmle mücadele, enerji güvenliği ve çevre sorunları vb. hedef ve sorunlara odaklanmaktadır. Bu az nüfuslu ülke, demokratik açılımlar yapmakta ve uluslararası ilişkilerin geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır.

---

[52] Allen J. Fromherz, **Qatar: A Modern History**, New York: I.B. Tauris, 2012, s. 2.
[53] Cornelia Zeineddine ve Luminita Nicolescu, **Nation Branding and its Potential for Differentiation in Regional Politics: The Case of the United Arab Emirated and Qatar**, Management Dynamics in the Knowledge Economy, Vol. 6, no. 1, 2018, p. 167 – 185.
[54] Allen J. Fromherz, , s. 125-130.

Katar, bölgedeki bazı krizlerde arabulucu rolü oynamış, barış anlaşmalarına öncülük etmiş (2008 yılında Lübnan'da ve 2011 yılında Sudan'da barış anlaşmaları), Arap devrimleri sürecinde demokratik taleplerle sokaklara inen protestoculara destek çıkmış ve izleyen süreçte de bölgesel politikalarda etkin bir aktör haline gelmiştir. Katar'ın bu anlamda etkisi, hem bölgesel hem de uluslararası aktörler tarafından farkedilmektedir. Her şeyden önce, son on yılın olayları ve eğilimleri kanıtladığından, Katar şüphesiz etkili bir oyuncu olarak ortaya çıkmıştır. Mehran Kamrava'nın "Qatar: Small State, Big Politics" kitabında yazdığı gibi: "Katar'ı ayrı tutan şey, dış politikası ve uluslararası ilişkileridir[55]."

Katar, sorunların barışçıl bir şekilde çözülmesini istediğini Devlet Anayasasında da belirtmektedir:
"Katar devletinin dış politikası, uluslararası çatışmaların barışçıl yollarla çözülmesini teşvik ederek, halkların kendi kaderini tayin hakkını destekleyerek, iç işlerine karışmaktan kaçınarak uluslararası barış ile güvenliğin artırılması ve diğer ülkeler ve barış arayan bütün milletlerle işbirliği yapmak ilkesine dayanmaktadır."
Madde 7, Katar Devletinin Anayasası[56]

Katar, diğer ülkelerle güçlü ilişkiler geliştirmeye çalışıp barışa yönelik dış politikaya eğilimli olduğunu kanıtlamaya çalışmaktadır. Uluslararası olarak Katar, son on yılda dış ilişkilere daha yoğun bir şekilde dâhil olmuştur. Ortadoğu'daki gelişmeler ve diğer Arap ülkelerin Türkiye'ye tepkileri, Katar'ın uluslararası siyaset sahnesinde daha etkili olmasını sağlayan faktörler arasındadır.
Katar'ın Balkan ülkeleriyle ilişkileri 1990'larda başlamasına rağmen 2010'dan sonra hızlı bir gelişme trendine girmiştir. Katar'ın Balkan bölgesindeki ülkelerle ilişkileri de genel olarak tarım, turizm ve enerji konularındadır. Katar, kalkınma işbirliğini dış politikasının ayrılmaz bir parçası olarak gördüğünden Katar Kalkınma Fonu, Katar devleti adına dış kalkınma yardımlarının koordine edilmesi ve uygulanması için

[55] Mehran Kamrava, **Qatar: Small State, Big Politics**, New York: Cornell University, 2013, s. 1.
[56] **Katar Dış Politikası** [وزارة الخارجية دولة قطر مبادئ السياسة الخارجية], https://www.mofa.gov.qa (Erişim Tarihi 28.03.2018).

yetkilendirilmiş olan, 2002 tarihli 19 yasasıyla kurulmuş bir kamu kuruluşu olarak Balkan ülkelerinde de yardım sağlamaktadır[57].

Ülkenin sadece Balkan ülkelerini değil, tüm dünyayı etkilemek için kullandığı barışçıl araçlardan bir tanesi de spordur. Spor konusunda en büyük sponsorlardan biri olan ve birçok uluslararası spor etkinliklerine ev sahipliği yapan Katar, sporun, saygı, barış ve hoşgörü ile bağlantılı ve sağlıklı bir toplum için önemli olduğuna inanmaktadır. Ekonomik olarak Katar'ın güçlü ve sağlam olması, müttefikleri ve ekonomik olarak daha zayıf olan Avrupa ülkeleri için Katar'ı çok etkili siyasi bir partner haline getirmektedir. Katar, Balkanlar'da sadece yardımları ve Al Jazeera ile değil, Qatar Airways ile de varlığını hatırlatmaktadır. Örneğin, Doha ve Bosna – Hersek uçuşların başlatıldığı dönem iki devlet arasındaki siyasi ilişkilerinde önemli bir dönüm noktasıydı.

2.1. Katar ve Bosna – Hersek İlişkileri

Katar ve Bosna – Hersek arasındaki ilişkiler 2000'li yıllardan önce kurulmuştur. Ancak, özellikle Körfez bölgesinde yaşanılan kriz ve değişimlerden sonra Bosna Hersek, Katar'ın yeni ortaklıklar kurmaya çalıştığını fark edip Katar'a destek çıkıp ona "dost ve güvenilir bir iş ortağı" olmaya hazır olduğunu siyasi ilişkilerini geliştirmeye ve yatırım, turizm[58] gibi konularda ilişkilerini geliştirmeye çalışarak göstermektedir. İki ülke arasındaki ilişkiler genellikle tarım, gıda, enerji, tıp, turizm ve finans alanlarındadır. Katar Emiri Sheikh Tamin bin Hamad al Thani'nin 2016 yılında Saraybosna'da gerçekleşen ziyaretinden itibaren, ikili ilişkilerde, özellikle ekonomi ve ticaret alanlarında büyük bir gelişme[59] yaşandı. Emir Şeyh Tamim bin Hamad al Thani'nin Bosna Hersek'te 2016'da gerçekleşen ziyareti ülkelerin ikili ilişkileri için bir dönüm noktasıydı. Emirin ziyaretinden sonra siyasi ilişkilerin yanı sıra ekonomik ilişkiler de geliştirilmeye başladı. Bu ziyaret, iki ülke arasında ekonomik ve ticari ortaklığın sağlanmasına yönelik yeni bir işbirliği aşamasına geçmesine sebep oldu. İki ülke, aralarındaki ticaret hacmini artırmaya, ekonomik ve ticari işbirliği düzeyini

---

[57] **Qatar Fund for Development**[صندوق قطر للتنمية], https://qatarfund.org.qa/ (Erişim Tarihi 11.12.2018).

[58] **Qatar, Bosnia and Herzegovina both advocate for peace, world order: Envoy**, Qatar Tribune, 1 Mart 2018, http://www.qatar-tribune.com/news-details/id/114166 (Erişim Tarihi 11.12.2018)

[59] Qatar Chamber, **Bosna Başbakanı Katarlıların ülkede yatırım yapmaları için çağrıda** bulunmaktadır (رئيس وزراء البوسنة يدعو القطريين للأستثمار في بلاده خلال ملتقى الأعمال بالغرفة غرفة قطر), https://qatarchamber.com/bosnia-seeks-qatar-agro-investors/ (Erişim Tarihi 14.12.2018).

yükseltmeye[60] çalışmaktadır. Katar ve Bosna-Hersek arasında imzalanan anlaşmalar, çeşitli sektörlerde işbirliğinin Bosna-Hersek'teki siyasetçiler tarafından "yeni ufuklar" açacağına inanılmaktadır. Katar'la ekonomik işbirliğini ilerletmek için tarım, ilaç ve turizm alanlarında yatırım fırsatları araştırıldıktan sonra bu sektörlerle ilgili anlaşmalar imzalandı. Güvenlik alanında mutabakat muhtırası; enerji, turizm, tarım, ahşap ve metal endüstrisi ve altyapı alanlarında ise ekonomik işbirliğini geliştirme, ilerletme ve yatırımları başlatmasına dair anlaşmalar imzalandı. Sağlık, eğitim ve gençlik işbirliği alanlarında MEB'ler imzalandı. Ayrıca, 2018'de Saraybosna ve Doha kentleri arasında "town twinning" anlaşması[61] imzalandı ve şehirlerinin eşleştirilmesi her iki ülkenin turizm sektörleri üzerinde olumlu bir etki yaratacağına da inanılmaktadır.[62]

Doha ağırlıklı olarak sıvı, gaz, tekstil ve giyim eşyası, medikal, diş ve cerrahi, elektrik motorları, kırtasiye ve çelik ürünleri için aletler ithal ediyor. Katar'ın en fazla ithal ettiği ürünler tekstil ve giyim, tıbbi araç ve gereçler ve çelik ürünler; bunların yanı sıra ağırlıklı olarak sıvılar ve gazlar da ithal etmektedir.[63]

Bosna-Hersek Bakanlar Kurulu Başkanı Denis Zvizdiç, Katar yatırımcılarının Bosna'nın çeşitli ekonomik sektörlerindeki, özellikle tarım, gıda, yenilenebilir enerji, ilaç, turizm, banka ve finans sektörlerinde yatırım fırsatlarından yararlanmaları gerektiğini söyledi[64]. Zoran Puljic'in[65] belirtiğine göre ise Bosna tarım alanında büyük bir potansiyele sahiptir ve savaş sonrası yıllarda düşük ekim oranı sayesinde çoğu durumda toprak organik tarım için en uygun koşulları sağlamaktadır. Katarlı işadamların da Bosna Hersek'te genellikle yaptıkları yatırımlar tarım, enerji, bankacılık gibi sektörlerine yöneliktir. Ancak, iki ülke yalnızca tarım ve spor ile ilgili anlaşmalar değil, aynı zamanda iki ülke

---

[60] Qatar Tribune, **Bosnia seeks Qatar's agro investors, offers tax perks,** 21 Şubat 2018, http://qatar-tribune.com/news-details/id/112764 (Erişim Tarihi 28.03.2018).

[61] Sarajevo Times, "Agreement on the Twin Cities between Sarajevo and Doha signed in Qatar", 20 Şubat 2018, http://www.sarajevotimes.com/agreement-twin-cities-sarajevo-doha-signed-qatar/ (Erişim Tarihi 23.03.2018).

[62] Ailyn Agonia, "Qatar, Bosnia and Herzegovina both advocate for peace", World order: Envoy, Qatar Tribune, 1 Mart 2018, http://www.qatar-tribune.com/PrintNews.aspx?id=114166 (Erişim Tarihi 18.12.2018).

[63] Qatar Chamber, "Bosna Başbakanı Katarlıların ülkede yatırım yapmaları için çağrıda bulunmaktadır" (رئيس وزراء البوسنة يدعو القطريين للاستثمار في بلاده خلال ملتقى الأعمال بالغرفة, غرفة قطر), https://qatarchamber.com/bosnia-seeks-qatar-agro-investors/ (Erişim Tarihi 14.12.2018).

[64] Qatar Tribune, "Bosnia seeks Qatar's agro investors, offers tax perks", 21 Şubat 2018, http://qatar-tribune.com/news-details/id/112764 (Erişim Tarihi 28.03.2018).

[65] PlayFarmlandGrab, "İnvestors eyeing Balkan İnvestors eyeing Balkan farms as long-term", playfarmlandgrab.org, 2 Kasım 2010, https://www.reuters.com/article/uk-balkans/investors-eyeing-balkan-farms-as-long-term-playidUKLNE6A101 H20101102 (Erişim Tarihi 17.12.2018)

arasındaki ticareti kolaylaştıracak anlaşmalar da yapmaktadır. Örneğin, Katar ve Bosna Hersek çifte vergilemeyi önleme anlaşması[66] imzaladılar.

Katar, işbirliği yaptığı bütün Balkan ülkelerinde tarım sektöründe yatırımlarda bulunmaktadır. Çorak ve kuru bir iklime sahip olduğundan ve ülkenin kuzeyinde çok az miktarda ekilebilir toprak bulunduğundan gıda konusunda sürekli güvensiz bir durumdadır. Birçok çöl tarımı girişimlerinde bulunulmuş olmasına rağmen Katar topraklarının sadece %1'i[67] sürülebilir ve otlatılabilir topraklardır. Dolayısıyla Katar, gıda ithal etmek zorunda kalmaktadır.

Dolayısıyla, Doha verimli topraklara sahip olan Balkan ülkeleriyle anlaşmalar yapmaktadır. Ancak, ithalatın genel olarak Hürmüz Boğazı'ndan ya da Suudi Arabistan ile sınırından yapıldığından ülkenin ithal ve ihracatı hem Tahran hem de Riyadh ile ilişkilerinden etkilenmektedir. 2017 yılında Suudi Arabistan, BAE ve Bahreyn başta olmak üzere birkaç ülkenin Katar ile diplomatik ilişkilerinin kesilmesi, Katar'ı Balkan ülkelerine daha yoğun bir şekilde yönlendirilmesine sebep oldu. Krizden ortaya çıkan sonuçlardan biri de Suudi Arabistan ile sınırından ithalat yapılamamasıdır. Ancak Katar, bu duruma hızlı bir şekilde müdahale etti. Bu durumda en güçlü yumuşak güç araçlarından biri Katar Havayolları, Katar ile Bosna Hersek'in işbirliği için yardımcı oldu. Doha'dan Saraybosna'ya doğrudan uçuş 31 Ekim 2017'de gerçekleşti[68], 8 Mayıs 2017'de ise Bosna ile hava taşımacılığı sözleşmesi[69] imzaladı.

2017 için ödül (Airline of the Year) alan Qatar Airways'in[70] esas amaçlarından biri de turizmin gelişmesidir. Doha-Saraybosna uçuşlarının başlatılması, iki ülkenin ortaklığı, turizm ve biznes için önem taşımaktadır. Doha-Saraybosna uçuş yolunun başlatılması iki devlet arasında herhangi bir alanda ilişkilerini kolaylaştıracaktır. Ayrıca Qatar

---

[66] FİPA, "Çifte Vergiyi Kaldırma Anlaşmaları" (Sporazumi o izbjegavanju dvostrukog oporezivanja), Agencija za unapređenje stranih investicija u Bosni i Hercegovinia, http://www.fipa.gov.ba/informacije/povlastice/oporezivanje/default.aspx?id=152&langTag=bs-BA (Erişim Tarihi 28.03.2018)

[67] Al Bank Al Dawli, "Ekilebilir Alan İstatistikleri", (إحصائية الأراضي القابلة للزراعة (% من مساحة الأراضي) – البنك الدولي), 2016, https://data.albankaldawli.org/indicator/AG.LND.ARBL.ZS?end=2016&locations=SA&start=1961&view=chart&fbclid=IwAR3jSAVAB-2FWZc019RQoXponPM0C0Z7m4pODI1GFxYMf iBgRKkHrgURmc (Erişim Tarihi 30.04.2019).

[68] ETN, "Qatar Airways touches down for the first time at Bosnia and Herzegovina's Sarajevo International Airport", 31 Ekim 2017, https://www.eturbonews.com/169162/qatar-airways-touches-first-time-bosnia-herzegovinas-sarajevo-international-airport (Erişim Tarihi 14.12.2018).

[69] MOTC, "Ulaştırma ve Haberleşme Bakanı, hava taşımacılığı konusunda Bosnalı meslektaşı ile bir anlaşma imzaladı" (سعادة وزير المواصلات والاتصالات يوقع اتفاقية في مجال النقل الجوي مع نظيره البوسني) 8 Mayıs 2017 المواصلات وزارة والاتصالات , <http://www.motc.gov.qa/ar/news-events/news/qatar-bosnia-and-herzegovina-sign-air-transport-agreement> (Erişim Tarihi 14.12.2018).

[70] Worldlineawards, "2017 World Airline Awards announced", http://www.worldairlineawards.com/main/2017_airlineawards_ results_announced.html (Erişim Tarihi 28.03.2018).

Airways, iki ülke arasındaki turizmi canlandırmaya ve geliştirmeye çalışmaktadır. Ek olarak, Doha'nın birçok ülkeye vizesiz rejim uygulaması, Katar'ı daha da ilgi çekici[71] bir yer yapmaktadır. Al Baker'in belirttiğine göre ise 'Qatar Airways kendini, 150'den fazla ülkeden gezginleri getirip başkent ve komşu şehirlere turizmi[72] desteklemeye adamıştır.

Katar'ın Bosna Hersek'te kullandığı en yaygın yumuşak güç araçlarından biri de ilk önce Arap dünyası ile ilgili haberleri sunan kanal olarak başlayan, ancak sonraki yıllarda bir medya devine dönüşen Al Jazeera'dır. Al – Jazeera'nın Bosna'da bölgedeki yerel dillerde de yayın yapmaya başlayacağını bildirilmesi ülkedeki medya kanalları tarafından yeni ve maddi açıdan daha güçlü bir rakip olarak görüldü. Al Jazeera Balkans 2011'de Saraybosna'da bulunan merkezinde[73] yayına başladı. Al Jazeera Balkan Islav dillerde yayın yapan ve Zagrep(Hırvatistan), Belgrad(Sırbistan) ve Üsküp(Makedonya)te de birer temsilciliği bulunan Al Jazeera Balkan, Slovenya, Bosna Hersek, Hırvatistan, Sırbistan ve Karadağ'da izlenmektedir.

Hükümetlere 'baskı' uygulayarak yeni normlar geliştirmektedir ve politikaların değiştirilmesine sebep olan ve en güçlü yumuşak güç araçlarından biri sivil toplum kuruluşlarıdır. Katar'ın başka bir yumuşak güç aracı ise Qatar Charity Fonu'dur. Örneğin, Bosna Hersek'te ofisi bulunan Qatar Charity, gençleri desteklemek adına finansman sağlamaktadır. Bosna'daki ofisi aracılığıyla Qatar Charity, 2016'da Doğu Bosna'daki köylerine ve şehirlerine yerleşmelerine destek vermek için geri dönen mültecilerden 405 aileye tarımsal ürün sağladı. Projeler arasında büyük baş hayvan, arı kovanları ve ağaç tarlaları bulunmaktadır. Bosna'daki ailelere destek çıkmak için makinelerinin dağıtımı, hayvancılık projeleri: koyun yetiştiriciliği, süt inekleri ve sıhhi tesisat kursları, elektrik işleri, dikiş, yazım ve nakış dahil olmak üzere eğitim ve rehabilitasyon gibi projeler de yer aldı.[74] Katar'ın en iyi bilinen sivil kuruluşlarından biri olan Qatar Charity, yerel yönetimleri, kurumları ve sivil toplum örgütleri ile

---

[71] Qatar Airways, "Qatar Waives Entry Visa Requirements for Citizens of 80 Countries", 9 Ağu 2017, https://www.qatarairways.com/en/press-releases/2017/Aug/qatar-waives-entry-visa-requirements-for--citizens-of-80-countri.html (Erişim Tarihi 26.12.2018).

[72] The Peninsula, "Qatar Airways committed to boost tourism in Bosnia and Herzegovina", 2 Kasım 2017, https://www.thepeninsulaqatar.com/article/02/11/2017/Qatar-Airways-committed-to-boost-tourism-in-Bosnia-and-Herzegovina (Erişim Tarihi 26.12.2018).

[73] Al Jazeera, "Al Jazeera launches Balkans channel", 12 Kasım 2011,https://www.aljazeera.com/news/europe/2011/11/201111112019108101 59.html (Erişim Tarihi 26.12.2018).

[74] Qatar Charity, "Qatar Charity Provides 405 Bosnian Families with Productive Projects", 29 Ocak 2017, https://www.qcharity.org/en/qa/news/details/3729-qatar-charity-provides-405 (Erişim Tarihi 23.03.2018).

koordinasyon ve işbirliği temelinde sürdürülebilir kalkınma projelerini finanse etmeyi ve desteklemeyi de amaçlamaktadır.

Katar, değerlerinden biri olan yardımdır ve aynı zamanda insani yardımların ikili ilişkilerin gelişmesi ve güçlendirmesi için, ayrıca da ülkenin uluslararası olarak tanınması için en iyi araç olduğunu bilmektedir. Katar, yalnızca Balkan ülkelerine değil, Asya veya Afrika ve özellikle Arap ülkelerine insani yardım sağlamaktadır.

Genel olarak Katar'ın insani yardımlarının Suriye, Fas, Batı Şeria ve Gazze Şeridi, Mısır ve Yemen'e sağlansa da insani yardım sağladığı ülkelerden biri de Bosna Hersek'tir. 2014'te Katar, Bosna Hersek'te felaket getiren sellerden sonra o bölgede yaşayan insanlara 45 ton ağırlığında ilaç, gıda ve bölgenin yeniden canlandırılması için malzemeden[75] oluşan yardım gönderdi.

Dünyada ve Balkanlar'da insani yardıma odaklanan Katar merkezli diğer bir kuruluş ise Qatar Fund For Development'tir. Gelişmekte olan ülkeleri ihtiyaçlarına göre desteklemeye odaklanan, yerel ve uluslararası işbirliğini güçlendirmeye çalışan Katar, Qatar Fund For Development aracılığıyla[76] Bosna Hersek'te yardım sağlamaktadır. Katar tarafından yayınlanan en son dış yardım raporu 2013'e ait olan dış yardım raporuna dayanarak, OECD, Katar'ın kalkınma işbirliğinin 2012 yılında 543 milyon ABD Doları'ndan 2013 yılında 1.3 milyar ABD Doları'na ulaştığını tahmin etmektedir; 2015 yılında ise çok taraflı kuruluşlar kanalıyla 72,7 milyon ABD doları[77] kanalize ettiğini göstermektedir.

Özellikle Suudi Arabistan ve Katar'a özgü olan yumuşak güç araçlarından biri de dindir. Katar, Suudi Arabistan gibi Wahhabism ideolojisini yaymaya çalışmaktadır. Doha, birçok ülkede İslam'ı yaymaya çalışmaktadır ve çok sayıda cami inşaatlarını finanse etmiştir. Katar, yalnızca kültür, din ve turizm ile değil, aynı zamanda Balkan ülkelerinde ticaret sektörüyle ve iş yapmakla da ilgilenmektedir. Katar yatırımcıları çok amaçlı spor ve rekreasyon merkezleri inşa etmektedir. Katar, Bosna-Hersek'te 100'den fazla şirket kurmuştur. Bunun yanı sıra, Körfez ülkelerinden Balkan ülkelerine gelen Araplar toprak da satın almaktadır. 2017 yılında 7 aylık bir süreçte 46 162 Arap

---

[75] MVP, "Qatar sent three planes with humanitarian aid to Bosnia and Herzegovina", Ministry of Foreign Affairs Bosnia and Herzegovina, 26 Mayıs 2014, http://www.mvp.gov.ba/aktuelnosti/saopstenja/default.aspx?id=27406&page Index=1 (Erişim Tarihi 28. 03. 2018).

[76] Qatar Fund for Deveopment (صندوق قطر للتنمية), https://qatarfund.org.qa/projects/?cc=BA (Erişim Tarihi 27.03.2018)

[77] OECD, "Qatar's Development Co-operation", http://www.oecd.org/dac/dac-global-relations/qatars-development-co-operation.htm (Erişim Tarihi 28.03.2018).

Bosna'ya giriş yapmışlardır. Onlardan bazıları yaklaşık 350 hektarlık bir alanı satın almışlardır. Mülklerini satanlar genellikle Bosna Hersek'te yaşayn Sırplar olmaktadır; Boşnak ve Hırvatlar'ın satıldığı ise daha nadiren görülen bir durumdur. Bosna'yı ziret eden Katarlıların sayısı 1531'dir.[78] Bosna'da toprak alanların arasında Saraybosna' nın Bosmal yerleşim kompleksinin çoğunu satın alan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nde yaşayan Katar kraliyet ailesi Al Thani'nin bir üyesi[79] de yer almaktadır.

Son zamanlarda Bosna ile Katar arasında imzalanan anlaşmaların biri misafir çalışanlarla ilgilidir. Ancak bu, medyada büyük tepki gördü. Lynch tarafından belirtildiği gibi 'günümüzün köleliği'[80] olarak algılanmaktadır. Katar'ın toplam işgücünün yaklaşık %95'ini oluşturan yaklaşık 2 milyon göçmen işçilerden oluşmaktadır. Katar'da işçilerin %40'ı, yani 800 000 ise, inşaat sektöründe çalışmaktadır. Bunların çoğu 2022 FİFA Dünya Kupası ile ilgili alanlarda görev yapmaktadır.[81]

Bosna ile Qatar arasındaki ilişkiler yalnızca bir alanda veya sektörde değil her alanda gelişmektedir. Gittikçe güçlenen ikili ilişkiler tıp, spor, ticaret, siyasi politikalar, turizm ve işbirliği alanlarındadır. 2010 ile 2018 yılları arasında ikili ilişkiler her alanda yoğun bir şekilde iki ülkeden de güçlendirmeye çalışılmaktadır. Bu yıllarda ortaya çıkan Katar krizlerinin sadece Bosna ile değil, diğer Balkan ülkeleri ile ilişkilerini de büyük ölçüde etkiledi.

2.2. Katar ve Bulgaristan İlişkileri

Katar, Bulgaristan'ın Arap Dünyası'nda en yakın "siyasi" arkadaşı olarak kabul edilmektedir. İki ülke arasında çok sayıda ziyaretler yapılmıştır; onlardan bazıları cumhurbaşkanı - emir ziyaretleri olmuştur. 2010 yılından önce yapılan çok sayıda görüşmeler iki ülke arasındaki ilişkileri geliştirmeyi amaçlıyordu. Bu görüşmeler sırasında, ister Bulgaristan, ister Katar'da, otel, tarım, hayvancılık gibi alanlarda yatırım yapmaktan bahsedildiğine rağmen iki ülke büyük projelere başlayamadı. Ancak 2010

---

[78] Telegraf, "Arabs are massively buying land in Bosnia, mostly from Serbs New suburbs are growing, and the real reason is a puzzle" (Erişim Tarihi 27. 03. 2019).

[79] Michal Huniewcicz, "Qatarı royal family member buys majority of Bosnia'a Bosmal properties –report", SeeNews, 8 Haziran 2017, https://seenews.com/news/qatari-royal-family-member-buys-majority-of-bosnias-bosmal-properties-report-571526 (Erişim tarihi 25.03.2018).

[80] Lily Lynch, "Opportunity or modern-day slavery? Qatar seeks Balkan housemaids", Balkanist, 2 Eylül 2013, http://balkanist.net/qatar-seeks-balkan-housemaids/ (Erişim Tarihi 16.12 2018).

[81] Naseem Zeitoon, "Qatar: İmplementation Will Be Key for Labor Reforms", Human Rights Watch, 27 Ekim 2017, https://www.hrw. org/news/2017/10/27/qatar-implementation-will-be-key-labor-reforms (Erişim Tarihi 26.12.2018).

yılından sonra iki ülke arasındaki görüşmelerin sayısı arttı ve siyaset, ekonomi ve kültür olmak üzere her alanda anlaşmalar ve gelişmeler yapma konusunda ilerleme kaydedildi. Görüşmeler esnasında iki taraf, ikili ilişkileri ve bunları farklı alanlarda geliştirme yolları ve ayrıca bir dizi ortak ve bölgesel meseleyi tartıştı. İki taraflı ilişkileri ve karşılıklı menfaat konularına ilaveten onları destekleme araçları üzerinde de görüşmeler yapıldı. Siyaset temelli ilişkilerin bir kısmı suçla mücadele ve işbirliği gibi konularda anlaşmalar yaparak geliştirilmeye çalışıldı. Örneğin, Başbakan ve İçişleri Bakanı Şeyh Abdullah bin Nasır bin Khalifa el-Thani ve Bulgaistan Başbakanı Boyko Borisov suçla mücadele konusunda Katar ve Bulgaristan hükümetleri arasında bir işbirliği anlaşması[82] imzalandı. Almanya ve İtalya gibi Avrupa Birliği üyeleriyle işbirliği yapmanın yanı sıra Katar daha küçük Avrupa Birliği ülke üyeleriyle işbirliğini geliştirmeye çalışmaktadır. Katar'ın Bulgaristan ile olan ilişkilerinin gittikçe geliştirilmesi Katar'ın küçük Avrupa ülkelerine önem verdiğinin simgesidir. Ayrıca, Bulgaristan, Katar için Avrupa'ya bir 'kapı'dır.

Ekonomi konusunda Katar başarılı bir örnek olarak görüldüğünden ikili ilişkilere ve iş birliğe[83] önem verilmektedir. Katar, Bulgaristan ile ulaşım, tarım ve enerji konularında işbirliği yapmak istediğini birkaç defa belirtti. Katar'ın genellikle Bosna Hersek'te ilgisini çeken alan ve sektörler Bulgaristan'da da ilgisini çekmektedir. Örneğin, Bosna Hersek'te olduğu gibi Katar, Bulgaristan'da da turizm ve tarıma yönelmektedir. 2012'den itibaren Katar, Bulgaristan'ın hayvancılık sektörüne ilgi göstermiştir. Katar, Bulgaristan'da kendi pazarlarına ihraç etmek üzere arpa, mısır, buğday ve kuzu yetiştirmek istediğini Bulgaristan'a birkaç defa bildirmişti. Doha, iş yapmak istediğini ve bu konuda ciddi olduğunu da 50 milyon dolar depozito BNB'ye yatırarak ispatladı.[84] Ancak Bulgaristan verilen sürede (bir yıl) istenilen planı hazırlayamadığından dolayı depozito Katar tarafından 2013 yılında geri alındı.

Tarım ve hayvancılık ile ilgilenen ve ülkenin yumuşak güç araçlarından biri olan Hasad Food şirketinin başkanı Nasır Muhammed Al Fayd al Haciri, daha kolay ihraç edilmesi

---

[82] Gulf Times, "Qatar and Bulgaria sign pact on fighting crime", Obshtestvo I Vlast (Общество и власт), 18 Mayıs 2015, http://www.sociopower.net/tower-of-babel/item/165-qatar-and-bulgaria-sign-pact-on-fighting-crime.html (07.03.2018).

[83] Bulgaristan Cumhurbaşkanı Rosen Plevneliyev Katar ekonomisinin yıllık %20 büyüdüğünü ve Bulgaristan, bu başarılı modelin (Katar'ın) bir parçası olmaya çalışması gerektiğini belirtti. Daha fazla bilgi için bkz. Standart, "Bulgaristan, Katar ile Ekonomik İşbirliği yapmak istiyor" (България търси икономическо сътрудничество с Катар), 11 Mart 2014, http://www.standartnews.com/biznesikonomika/balgariya_tarsi_ikonomichesko_satrudnichestvo_s_katar_229301.html (08.03.2018).

[84] NOA, "Katar Piyasaları için Savaş" (Ваклата война за катарските пазари, Национална Овцевъдна Асоциация), http://www.noa.bg/poleznisaveti_syvet.aspx?id=1043&ime=% (27.12.2018).

için tahılların yetiştirilme topraklarının limanlara yakın olmasına dikkat edilmesi gerektiğini[85] belirtti. İki devlet arasında ikili ilişkilerde diğer bir nokta ise, Katar'ın Bulgaristan'da arazi satın almasıdır. 2008 yılında tescil edilen ve İT ve iş danışmanlığından ticarete kadar uzanan faaliyetler gösteren Qatar Management Agency adlı Katar şirketi, Katar Emiri ailesinin soyadını taşıyan Muhammed El Thani'ye aittir[86] ve Bulgaristan'da 2014 yılın başında tescil edilmiştir. Şirket, Bulgaristan'ın limanı olan Varna bölgesinde 4.85 milyon BGN'den fazla değeri[87] olan tarımsal ve diğer mülkler satın aldı.

Katar, Katar Yatırım Fonu tarafından kurulan devlete ait bir şirketin Balkan ülkelerinde devlet arazisini kiralamak ve özel mülklerden arazi satın almayı[88] amaçlamaktadır. Doha, bu amacına Gürcistan'da ulaşmıştır ve Bulgaristan ve Romanya'da arazi satın almaya çalışmaktadır. Ancak Katar, Bulgaristan ile iş yapma ve kuzu ihracatı konusunda ısrarlı olduğunu gösterdi ve 2013 yılında iki ülke tarafından ortak Bulgaristan – Katar Tarım Ltd. Şirketi kuruldu. Faaliyetleri canlı kuzu yetiştirme ve dana eti satma ve satın almaya yönelik şirketin hisselerinden %50'si Bulgar 'Teksima Trading' EOOD, diğer %50'si ise Qatar Management Agency'ye[89] aitti.

Katar'ın en yaygın yumuşak güç araçlarından bir tanesi de spordur. Katar'da spor alanında çok sayıda Bulgaristanlı spor eğitmeni çalışmaktadır. Aynı zamanda küçük Körfez ülkesi, çok sayıda spor faaliyetleri düzenlemekte ve spor yarışmalarına ev sahipliği yapmaktadır. Doha'ya göre evrensel bir oyun olan futbol, dünyadaki insanları birleştirmektedir. Düzenlediği yardım kampanyalarında futbola büyük önem veren Sheikha Al Thani, çocuk futbol turnuvasına katılan çocukları farklı ülkelere götürmeyi planlıyor ve ülke listesinde Bulgaristan da yer almaktadır.[90]

---

[85] NOVINITE, "Katar, Bulgaristan'da kuzu ve buğday yetiştirmek istiyor" (Катар иска да гледа агнета и зърно в България), Novinite.bg, 14 Mart 2012, https://www.novinite.bg/articles/8034/Katar-iska-da-gleda-agneta-i-zarno-v-Balgariya (Erişim Tarihi 27.12.2018).

[86] AGRO Plovdiv, "Katarlı firma Varna bölgesinde arazi satın aldı" (Фирма от Катар купи земеделски и други имоти във Варненско), АГРО Пловдив, 17 Haziran 2015, http://agroplovdiv.bg/38464/%D1%84%D0%B8%D1%80% D0%BC%D0%B0 (27.12.2018).

[87] BGFermer, "Katar'ın Bulgaristan'da ilk yatırımı tarımdadır" (Първата инвестиция у нас на Катар е в земеделие), Български фермер, 16 Haziran 2015, https://www.bgfermer.bg/Article/4823136 (27.12.2018)

[88] Mediapool, "Katar, Bulgar kuzuları, buğday ve yoğurda ilgi duymaktadır" (Катар с интерес към български агнета, зърно и кисело мляко), Mediapool.bg, 14 Mart 2012, https://www. mediapool.bg/katar-s-interes-kam-balgarski-agneta-zarno-i-kiselo-mlyako-news190640.html (27.12.2018).

[89] NOA, "Katar piyasaları için savaş" (27.12.2018).

[90] 24 Chasa, "Katar prensesi: Amaç, çocukları farklı ülkelere götürmektir, neden onlardan biri Bulgaristan olmasın" (Принцесата на Катар: Идеята е да водим децата в различни държави, казах си – защо не България), 24 Chasa, 26 Haziran 2018, https://www.24chasa.bg/sport/article/6928154 (27.12.2018).

Bulgaristan yalnızca tarım yatırımları için uygun bir ülke olarak değil, aynı zamanda turizm için de uygun görülmektedir. Körfez ülkeleri Doha ile diplomatik ilişkilerini kestiklerinde Katar, yalnızca Bosna Hersek vatandaşları için değil, Bulgaristan vatandaşları için vizeyi kaldırdı. Böylece, Bulgaristan vatandaşları vizesiz[91] Katar'da üç ay kalabilmektedir. Katar ile Bulgaristan arasında ilişkiler son yıllarda gittikçe gelişmektedir. Çok sayıda alanda, özellikle tarım, enerji ve turizm alanlarında ikili ilişkilerde gelişmeleri çok sayıda Katarlı vatandaşların Bulgaristan'ı ziyaret etmelerine sebep olmuştur. Katar, Bulgaristan'da kış tatil yerlerine, SPA ve kış, kırsal, kültürel ve tarihi turizme[92] ilgi göstermektedir.

Qatar Airways'in Doha ile Bulgaristan başkenti Sofya arasında doğrudan uçuşlar sunmaktadır. Katar'ın diğer amacı önceden olan, ancak son yıllarda bulunmayan Doha – Varna uçuş fırsatını tekrar sunmaktır. Katar'da çalışan Bulgaristanlıların sayısı çok değildir, ancak orada bulunanlar Qatar Airways'te pilot ya da Aspire[93] gibi büyük kurumlarda kıdemli profesyonel olarak çalışmaktadır.

Bulgaristan ile Katar arasındaki ilişkilerin diğer bir alanı ise sağlıktır. Ayrıca, Katar, madencilik ve inşaat gibi yatırım imkânını kullanıp Bulgaristan ile ilişkilerin daha yoğun bir şekilde gelişmesini amaçlamaktadır.

Kanıtlanmış doğal gaz rezervleri açısından dünyada üçüncü sırada olan Katar, bu alanda da yatırım ve gelişmeler yapmak ister. Sheikh Hamad bin Khalifa, 2009 yılında bir defa resmi devlet ziyaretine ikincisi de "Avrupa için Doğalgaz. Güvenlik ve Ortaklık" adlı foruma katılmak için olmak üzere Bulgaristan'ı iki hafta içerisinde iki defa ziyaret[94] etti. 2015 yılında Doha'da "Katargaz" ile "Bulgargaz" doğalgaz şirketleri arasında işbirliği ile ilgili bir mektup imzalandı.[95] Üç yıl sonra ise, Bulgaristan ve Katar, Bulgaristan ve Güneydoğu Avrupa bölgesi için Katar'dan yeni bir sıvılaştırılmış veya sıkıştırılmış doğal gaz arzı yapımında işbirliği yapma kararı aldılar ve enerji alanında işbirliği konusunda mutabakat zaptı imzalandı. 8 Mart'ta Sofya'da imzalanan Mutabakat'ın

---

[91] Viktoria Toshkova, "Katar, Bulgaristan da Dahil Olmak Üzere 80 Ülke için Vizeyi Kaldırdı" (Катар премахва визите за десетки Kaldırdı (Катар премахва входните визи за гражданите на 80 страни, включително България), 09 Ağustos 2017, https://www.investor.bg/novini/346/a/katar-premahva-vhodnite-vizi-za-grajdanite-na-80-strani-vkliuchitelno-bylgariia-244532/ (07.03.2018).

[92] BIA, "Qatar İnterested in Tourism, Real Estate İnvestments in Bulgaria", Bulgarian İndustrial Association, https://en.bia-bg.com/service/view/16051/ (27.12.2018).

[93] Gulf Times, "Bulgaria keen to boost trade, tourism ties", 19 Kasım 2015, https://www.gulftimes.com/story/463420/ Bulgaria-keen-to-boost-trade-tourism-ties (27.12.2018).

[94] Georgi Milkov, "Emir Kasımda Sofya'ya Geliyor; Anti Yerine Neden Pro Olmamız Gerek", 24Chasa, 11 Haziran 2017, https://www.24chasa.bg/mnenia/article/6275372 (07.03.2017).

[95] Clubz, "Katargaz ve Bulgargaz ortak çıkar ilan etti" („Катаргаз" и „Булгаргаз" декларираха взаимен интерес), Клуб „Z", 17 Mayıs 2015, https://clubz.bg/19846-katargaz_i_bulgargaz_deklariraha_vzaimen_interes (27.12.2018).

amacı, iki devlet arasında enerji işbirliğini geliştirmek ve bunun için gerekli temeli oluşturmaktır.[96] Bulgaristan – Katar ilişkilerinde diğer önemli nokta da 2008 yılında Doha'nın yaptığı arabuluculuktur. Özellikle son yıllarda Katar, sadece Ortadoğu bölgesinde değil, bütün dünyada yaptığı arabuluculuk ile tanındı. Katar, Yemen ve Eritre gibi birçok ülkede olan çatışmalara sadece izleyici olarak değil bir aracı olarak katıldı. Özellikle Ortadoğu ve Afrika bölgelerindeki çatışmaları çözmeye çalışan Katar, dış politikanın değeri olan barışa ve barışa yönelik faaliyetlerine bağlı kalıp uluslararası siyasi sahnede büyük önem kazandı. Katar'ın izlediği bu dış politikanın başarıları arasında, yüzlerce çocuğa AİDS virüsü bulaştırmakla suçlanan ve sekiz yıl Libya hapishanelerinde tutulan beş Bulgaristanlı ve bir Filistinli sağlık görevlerinin 2007 yılında serbest bırakıldığı andı. ABD'nin Bulgaristan Büyükelçisi John Beyrle'nin gizli bilgilerine göre Katar emiri, sağlık görevlerinin serbest bırakılması için ödemiştir.[97] Katar, sağlık görevlerinin serbest bırakılmasında çök önemli bir rol sahiplenerek Bulgaristan ile Libya arasında arabuluculuk yaptı. Yaptığı arabuluculuktan dolayı onur ödülleriyle odüllendirildi ve aynı yılda Bulgaristan Cumhurbaşkanı Gyorgi Pırvanov Katar'a ilk ziyaretini yaptı. 2014 yılında ise Cumhurbaşkanı Rosen Plevneliyev Sheikh Tamim bin Khalifa al Thani'yi ziyaret etti. Katar ile Bulgaristan, ulaşım, tarım ve enerji alanında işbirliği[98] yapmaktadır. Cumhurbaşkanı Radev, AB Konseyi Başkanlığı sırasında, Bulgaristan'ın Basra Körfezi'ndeki istikrarın korunmasını amaçlayan işbirliği ve siyasi diyaloğu teşvik etmek için uluslararası girişimleri[99] desteklemeye devam edeceğini söyledi. İki ülke, tarım, ulaştırma altyapısı, enerji üretimi, fen ve eğitim, spor alanlarında karşılıklı ilgi duymaktadır.

Katar'ın çok kısa zamanda siyasi sahnede önemli bir rol oynaması birçok kişiyi şüphelendirdi[100]. Ancak Katar, Realist bir politika izleyen bir ülke değildir. Gerçekleri bilip onlara göre politikasını ayarlamaya çalışmaktadır. Suudi Arabistan ve Birleşik

---

[96] Evgeniya Marinova, "Bulgaristan ve Katar doğal gaz arzı konusunda işbirliği yapacak" (България и Катар ще си сътрудничат за доставки на природен газ), Investor.bg, 21 Kasim 2018, https://www.investor.bg/energetika/472/a/bylgariia-i-katar-shte-si-sytrudnichat-za-dostavki-na-priroden-gaz-272282/ (27.12.2018).

[97] Wikileaks: Katar Emiri Libya'daki doktorlar için ödedi (Wikileaks: Емирът на Катар плати за медиците в Либия), 24 Tem 2011, http://www.bnews.bg/article/92401wikileaks_emirat_na_katar_plati_za_meditsite_ v_libiya (27.12.2018).

[98] BNP, "Boyko Borissov ve Katar Başbakanı, suçla mücadelede işbirliği konusunda bir anlaşma imzaladılar", 17 Mayıs 2015, http://bnr.bg/post/100557875/boiko-borisov-e-na-oficialno-poseshtenie-v-katar (07.03.2018).

[99] BNP, "Heads of state of Bulgaria and Qatar discuss investment cooperation oppurtunities", 8 Mart 2018, http://bnr.bg/en/post/100942803/heads-of-state-of-bulgaria-and-qatar-discuss-investment-cooperation-opportunities (25.03.2018).

[100] Alexander Smoltczyk ve Bernhard Zand, "Tiny Qatar Has Big Diplomatic" Ambitions. Spiegel Online, 14 Mart 2012,http://www.spiegel.de/international/world/qatar-gaining-power-and-influence-internationally-a821130.html (05.10.2018).

Arap Emirlikleri'ne göre küçüklüğünü fark edip daha aktif bir dış politika ve çok sayıda yumuşak güç araçlarıyla kapatmaya çalışmaktadır. Doha'nın amaçları yalnızca almak değil, durumlardan ve ilişkilerden oldukça faydalanmaktadır. Örneğin, Bulgaristan ile her alanda bağlantı kurmaya çalışmaktadır. Kendi ihtiyaçlarını unutmaksızın spor ve kültüre önem vermeye devam etmektedir. Ayrıca, kendi kültürüne de saygı duyarak kendi dinini de yaymaya çalışmaktadır.

2.3. Katar ve Sırbistan İlişkileri

İki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler 1989'da kuruldu ve diplomatik temsil, her iki ülkede büyükelçi düzeyindedir. İki ülke arasındaki ilişkiler sürekli gelişmektedir. İki önemli Avrupa koridorun kesişim noktasında, yani Koridor 10 (Salzburg - Thessaloniki) ve Batı Avrupa'yı Doğu Avrupa ile bağlayan ana nehir yolu olan Koridor 7'de yer alan Sırbistan stratejik bir konuma sahiptir. Aynı zamanda çok sayıda doğal kaynaklara sahip olan bu Avrupa ülkesi küçük Körfez ülkenin ilgisini çekmektedir. Avrupa Birliği'ne giriş süreci ve İMF anlaşması kapsamında yürüttüğü ekonomik reformlar, stratejik konumu, ucuz ve vasıflı işgücü ve Avrupa Birliği, Rusya ve Türkiye ile serbest ticaret anlaşmaları[101], doğrudan yabancı yatırımlar çekmek için çok etkili faktörlerdir.

Katar ise, Sırbistan'da birçok alanda yatırım yapmak isteyen ülkelerden biridir. İki ülke arasındaki ilişkiler neredeyse her alanı kapsamaktadır. Örneğin, Sırbistan ve Katar, ikili ilişkilerinde inşaat, ulaşım ve altyapı gibi konulara odaklanmaktadır. Ayrıca Katar, silah endüstrisi ve teknoloji gibi birçok konuda ilgisini[102] de vurgulamaktadır. 2017 yılında ise, iki ülke arasında ortak çıkar konuları üzerine siyasi istişarelerin kurulmasına ilişkin muhtıra[103] imzalandı. Ancak Katar, yalnızca siyaset alanından değil, aynı zamanda ekonomi ve ticaret alanlarında da birçok anlaşma yapmaktadır. Sırbistan, Katar'dan çoğunlukla polietilen, doymamış polisiklik, hidrokarbonlar, petrol ve metanol ithal etmektedir. Katar ise, mermer, kerosen, demir, çilek, çimento ve beton ithal etmektedir. Sırbistan'a Katar'dan ithal eden şirketlerin sayısı ihraç edenlerden daha fazladır. Sırbistan'dan Katar'a mal ihraç eden şirketlerin sayısı 24 iken; Katar'dan Sırbistan'a

---

[101] Santander, "Serbia Foreign İnvestment", https://en.portal.santandertrade.com/establishoverseas/serbia/ investing (30.12.2018).

[102] Ekapija, "Qatari investors interested in privatizing spas in Serbia?", 3 Şubat 2017,https://www.ekapija.com/en/news/1657858/qatari-investors-interested-in-privatizing-spas-in-serbia (30.12.2018)

[103] MFA, "Serbia Committed in cooperation with Qatar in all areas", Ministry of Foreign Affairs, 30 Ocak 2017, http://www.mfa.gov.rs/en/press-service/statements/16147-serbia-committed-to-cooperation-with-qatar-in-all-areas (30.12.2018).

ithal eden şirket sayısı 64'tür. Ancak, yalnızca dört şirket iki yönde[104] de ticaret yapmaktadır. 2017 yılında Şeyh Mübarek bin Fahad Al-Thani, iki ülkenin ticaretini arttırmak için bir Sırp-Katar İş Konseyi kurulmasının ve işbirliğinin teşvik edilmesinin umut ettiğini belirterek[105] Doha ile Belgrad arasındaki ekonomik, ticari ve teknik işbirliği ve karşılıklı yatırımları teşvik etmeye çalıştı. Ancak, Sırbistan da Katar'a birçok alanda işbirliği yapmaya hazır olduğunu gösterdi. Dünya Bankası tarafından yayınlanan 2018 İş Yapma Raporu'na göre iş kurma, vergi ödeme ve sözleşmeleri uygulama süreçlerini iyileştiren Sırbistan yabancı yatırımlara her alanda açıktır. İki ülke arasındaki ikili ilişkilerinde diğer önemli gelişme ise 2017'nin sonlarında (28.12.2017) Sırbistan vatandaşlarının Katar'a ücretsiz turist vizesi ile girme[106] imkânı sağlama kararıdır. Sırbistan ise, Katarlı vatandaşlara vizeyi 2015 yılında[107] kaldırdı. Resmî istatistiklere göre, Katar'da yaşayan Sırbistan vatandaşlarının sayısı 1 258'dir. Onlardan çoğu tıp, enerji ve inşaat ve otelcilik[108] gibi alanlarında çalışmaktadır

Turizm konusu Katar'ı çok ilgilendiren konulardan biri olduğundan dolayı devlet, Sırbistan'da en fazla ilgi gösterdiği alanlardan biri de turizmdir ve Sırbistan turizminde yapılabilecek yatırımlardır. Sırbistan ise, ülkedeki kaplıcaların yüzde 30'u özelleştirileceğini[109] bildirerek Katarlı firmaların bu sürece dâhil olması konusunda çağrıda bulundu. Turizmin gelişmesinde yardımda bulunan ve Katar'ın yumuşak güç araçlarından biri olan Qatar Airways, Doha tarafından Sırbistan ile Katar arasında bir köprü olarak kullanılmaktadır. Doha, Belgrad ile uçuş sayısını arttırarak turizmi ve işbirliği güçlendirmeye çalışmaktadır. Katar'a turizminde ciddi bir artış gösterecek 2022 Dünya Kupası esnasında yaklaşık bir milyon insanın Katar'ı ziyaret edeceği tahminlerine ilişkin Katar, turistleri iyi ağırlamak adına elinden geleni yapmaya

---

[104] Milos Vlahovic, "Sheikh Mubarak bin Fahad Al – Thani, Ambassador of Qatar to Serbia - World Cup preparations opportunity for Serbian companies", eKapija, 8 Mart 2018, https://www.ekapija.com/en/people/2054128/sheikh-mubarak-bin-fahad-al-thani-ambassador-of-qatar-to-serbia-world (20.12.2018).

[105] MOFA, "Qatar Ambassador to Serbia: Siege Countries Surprised by Qatari People's Steadfastness", Ministry of Foreign Affairs News, 16 Ekim 2017, https://www.mofa.gov.qa/en/all-mofa-news/details/2017/10/16/qatar-ambassador-to-serbia-siege-countries-surprised-by-qatari-people's-steadfastness (20.12.2018).

[106] "Serbian Nationals are Eligible for Visa-free Entry into the State of Qatar", Qatar Embassy in Belgrade – Serbia, 28 Haziran 2018 , http://belgrade.embassy.qa/en (20.12.2018)

[107] MFA, "Serbia comitted to cooperation with Qatar in all areas", Ministry of Foreign Affairs, 30 Ocak 2017, http://www.mfa.gov.rs/en/press-service/statements/16147-serbia-committed-to-cooperation-with-qatar-in-all-areas (30.12.2018).

[108] eKapija, "Sheikh Mubarak bin Fahad Al – Thani, Ambassador of Qatar to Serbia - World Cup preparations opportunity for Serbian companies", 8 Mart 2018, https://www.ekapija.com/en/people/2054128/sheikh-mubarak-bin-fahad-al-thani-ambassador-of-qatar-to-serbia-world (Erişim Tarihi 20.12.2018).

[109] UKİD, "Katar Dışişleri Bakanı Al Sani Sırbistan'da"", 2016, http://ukid.org.tr/katar-disisleri-bakani-al-sani-sirbistanda/ (30.12.2018)

çalışmaktadır, örneğin turizm alanında projelerin geliştirilmesine önem verildi. Doha'nın geliştirilmesine dikkat ettiği diğer konular arasında Hamad Uluslararası Havalimanı ve inşaat vardır. Ayrıca, stadyumlarını yenilemeye çalışan Katar, inşaat konusunda Balkan ülkelerine de başvurmaktadır. Örneğin, Emir, Sırbistan inşaat şirketlerine Katar'da 2022 Dünya Kupası ile ilgili projelerde çalışan uluslararası şirketlere katılma[110] fırsatından yararlanmaları gerektiğini belirtti. İki ülke arasında, çeşitli spor ve oyunların geliştirilmesine yönelik işbirliği anlaşması imzalanarak, Sırbistan, kendi tecrübesinden faydalanarak Katar'a spor konusunda birçok alanda, örneğin koçluk yöntemleri ve spor bilimlerinde yardımcı olmaya hazır olduğunu gösterdi. İki ülke arasında çok sayıda takım ziyaretleri ve seminerler[111] düzenlenmesi planlanmaktadır.

Katar, yatırım imkânlarını genellikle Qatar İnvestment Fund, Qatar Development Fund veya Hassad Food[112] aracılığı ile değerlendirmektedir. Balkan ülkelerinde toprakların verimli olduğu herkesçe bilinmektedir. Dolayısıyla, Katar bu imkândan yararlanmaya çalışmaktadır. Bosna Hersek'te ve Bulgaristan'da da tarım projelerine ilgi gösteren Hassad Food, Sırbistan'daki yatırım imkânlarını değerlendirmiştir ve sonuç olarak iki devlet arasında tarım ve gıda üretimi konusunda anlaşmalar imzalandı. Ancak, Katar yalnızca ticaret ve tarım değil, Bulgaristan ile olduğu gibi, Doha, Sırbistan ile de enerji[113] konusunda projelere ilgi göstermektedir. Dolayısıyla, genel olarak enerji konusunda ilgi gösteren Katar, enerji konusunda çeşitli forumlar düzenlemekte ve forumlara katılmaktadır. Katar ve Sırbistan arasında diğer bir konu ise, sağlıktır. İki devlet alanda tecrübelerinden faydalanarak[114] ilişkilerini güçlendirmeye çalışmaktadırlar. Doha ile Belgrad arasındaki ziyaret sayısı 2016 ile 2018 yılları arasında önceki yıllara artış göstermektedir. İki ülke de birçok alanda ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadır. Doha, Sırbistan'ın tarım, turizm, cathering endüstisi ve spa

---

[110] eKapija, "Sheikh Mubarak bin Fahad Al-Thani, Ambassador of Qatar to Serbia – World Cup preparations opportunity for Serbian companies", 08 Mart 2018, https://www.ekapija.com/en/people/2054128/sheikh-mubarak-bin-fahad-al-thani-ambassador-of-qatar-to-serbia-world (29.12.2018).

[111] Raajiv Tripathi, "Qatar and Serbia sign MoU to develop sports", Qatar Tribune, 5 Ocak 2018, http://www.qatar-tribune.com/news-details/id/104923 (30.12.2018).

[112] MTT, "Qatar İnvestment Fund interested in projects in Serbia, Ministry of Trade, Tourism and Telecommunications", 20 Mayıs 2013, http://mtt.gov.rs/en/releases-and-announcements/qatar-investment-fund-interested-in-projects-in-serbia/ (30.12.2018).

[113] EnergoBV, "Energo Brasov is at Project Qatar 2012, Energo Brasov", 2 Mayıs 2012, http://www.energobv.ro/lang/en/noutate/ENERGO%20Brasov%20was%20at%20PROJECT%20QATAR%202012.html (29.12.2018).

[114] MOFA, Sırbistan Cumhuriyeti Sağlık Bakanı Katar Büyükelçisini kabul etti (وزير الصحة في جمهورية صربيا يستقبل سفير قطر), 16 Nisan 2015, https://www.mofa.gov.qa/ (30.12.3018).

merkezlerine yatırım[115] yapmakla ilgilendiğini birçok defa ziyaretlerde belirtmiştir.

Katar'ın Sırbistan ile ilişkilerinde, diğer Balkan ülkeleriyle ilişkilerde olduğu gibi ilgi tek taraflı değildir. İki taraf da ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesini istemektedir. Ancak, yalnızca ekonomi ve ticaret sektöründe değil; kültürel işbirliği ve spor alanında da anlaşmalar yapılmaktadır. İki devlet arasında kültür konusunda mutabakat zaptı anlaşmaları imzalayarak ikili ilişkilerin gelişmesi teşvik edilmektedir. Son zamanlarda, iki ülke arasındaki üst düzey memur ziyaretleri arttı ve aynı zamanda ekonomik işbirliği alanında çok sayıda anlaşma imzalandı. İki ülke arasında ilişkiler özellikle 2016 yılından itibaren daha yoğun bir şekilde gelişmeye başladı. Sırbistan, 2017 yılında meydana gelen Katar Krizi'nden sonra Doha'ya büyük destek verdi ve birçok defa yaşadığı diplomatik sorunlardan dolayı bu zor süreçte yanında olduğunu ve onu desteklediğini[116] medyada paylaştı.

Katar Devleti, Ortadoğu'da küçük emirliklerden biridir. Son yıllarda daha aktif bir politika izleyen Katar yalnızca Ortadoğu'da değil, tüm dünyadaki çatışmaları ve sorunları barışçıl bir şekilde çözmeye ve barışçıl yaklaşımı ve istikrarı tercih eden ülkelerle ilişkiler kurmaya çalışmaktadır. Katar ve Balkan ülkeleri, özellikle Sırbistan, Bulgaristan ve Bosna Hersek arasında ilişkiler 1990'lı yıllardan itibaren kurulmuştur, ancak ülkeler arasındaki işbirliği çok yaygın değildi. 1995 yılında ortaya çıkan Bosna Savaşı Ortadoğu ile Balkanlar arasındaki ilişkilerde bir dönüm noktasıydı. Müslümanlara yardım etme amacıyla canlandırılan ilişkiler ekonomik ve ticari ilişkilere dönüştü. Zamanla bu ilişkilerin her alanda geliştirilmesine özen gösterildi. İlişkilerin geliştirilmesine özen gösteren Körfez ülkelerinden biri Katar, birçok Balkan ülkeyle işbirliği yapmaya çalışmaktadır. Ancak, bu ilişkiler 2010 ile 2018 yılları arasında en yoğun şekilde gözden geçirilmekte ve devletler arasındaki diyaloglar artmaktadır. Katar bu süreçte birkaç kriz geçirdi ve 2017'de son olan en büyük darbe oldu. Ancak, bu krizler arasında ve esnasında Katar, Balkan müttefikleriyle tarım, enerji, sağlık, spor gibi alanlarda ilişkilerini geliştirdi. Sonuç olarak, 2017 yılında meydana gelen kriz esnasında en çok destek veren ülkeler arasında Balkan devletlerden biri Sırbistan oldu. İkliminden dolayı gıda kıtlığına maruz kalabilecek durumda olan Katar, bu duruma

---

[115] MarketWatch, Serbia Ljajic Meets Qatar's Delegates to Discuss Investment, 1 Kasım 2018, https://www.marketwatch.com/press-release/serbia-ljajic-meets-qatars-delegates-to-discuss-investment-2018-11-01(29.12.2018).

[116] Qatar Tribune, "Qatar and Serbia sign MoU to develop sports", 5 Ocak 2018, http://www.qatar-tribune.com/news-details/id/104923 (30.12.2018).

karşı tedbirlerini almaktadır. Balkan ülkeleriyle tarımda anlaşmalar yaparak ve arazi satın alarak bu durumu güvence altına almaktadır. Ancak, yalnızca tarım ile sınırlanmayan Katar, dış politikasında çok önemli bir yere sahip olan spor konusunda da ilişkiler kurmaya ve geliştirmeye çalışmaktadır. Katar, bütün Balkan ülkelerinde aynı dış politika ve yumuşak güç araçlarını kullanmaktadır. Bütün dünyada kullandığı ve Balkanlar'da da çok etkili olan araçların bazıları dış politika değerleri, yatırımlar ve özellikle kültür ile ilgili olanlar, örneğin spor ve turizm, ve hükümet dışı ile sivil organizasyonlardır. Qatar Airways, Al Jazeera, Hassad Food, Qatar Charity, Qatar İnvestment Fund, Qatar Development Fund bunların arasındadır. Örneğin, Al Jazeera'nın Balkanlar merkezi Saraybosna'da kurulması, yalnızca Katar ile Bosna Hersek arasındaki ilişkiler için değil tüm Balkan bölgesi için önemli bir olaydı.

Balkan ülkeleri verimli topraklara sahip olmaktan başka, çok stratejik jeopolitiğe sahiptirler ve genellikle Avrupa'ya göre daha az gelişmiş olduklarından ek olarak yatırımlara ihtiyaç duymaktadır. Ancak, aynı zamanda Katar da yeni müttefiklere ihtiyaç duymaktadır. Ortadoğu'da ortaya çıkan olaylar, Arap Baharı ve krizler, Katar'a yeni müttefikler kurmaya yöneldiler. Ortadoğu'daki güvensiz ortam Katar'ı da tehdit altında bıraktığından diğer ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadır. Arap Baharı yalnızca Ortadoğu'da değil, bütün dünyaya etkisi olan bir olay oldu. Bu süreçte Katar, arabuluculuk rolünü üstlenerek çatışma ve sorunları barışçıl bir şekilde çözmeye çalıştı. Aynı arabuluculuk rolünü Balkanlar'da da üstlendi. Arabuluculuk, Katar'ı uluslararası sahnede öne çıkaran dış politika araçlarından en önemlisidir. Bu araç, Katar ve Bulgaristan ilişkilerinin de gelişmesine sebep olan nedenler arasındadır. Doha, kültüre, değerlere, fikirlere ve işbirliğe önem vermektedir ve aynı zamanda ihtiyaçlarını ve bu ihtiyaçları karşılama imkânlarını göz önünde bulundurmaktadır. Katar, dünyadaki sorunları ve kendi sorunlarını barışçıl bir şekilde ve sosyal ilişkilerin ve uluslararası ilişkilerin doğasını göz önünde bulundurarak çözmeye çalışan bir ülkedir. Dolayısıyla, Doha dış politikasını kendi siyasi değerlerine ve kültürüne göre uygulamaktadır. Kültürün çok önemli bir parçası dindir. Katar da, diğer Arap ülkeleri gibi dinini yaymaya çalışmaktadır. Birçok Balkan ülkesinde cami inşaatı için yatırımlar yapmaktadır ve Arapça kursları açmaktadır. Ancak dini en güçlü bir şekilde yaymaya çalışan ve onu dış politikasında bir yumuşak güç aracı olarak kullanan Suudi

Arabistan'dır. Bosna Savaşı'nda en çok yardım gönderen Suudi Arabistan, savaş esnasında ülkeye her şekilde yardımda bulundu.

BÖLÜM 3: SUUDİ ARABİSTAN VE BALKANLAR

Suudi Arabistan, genellikle Realist bir politika izleyen bir ülke olarak tanıtılmakta ve değerlendirilmektedir. Ancak Balkanlar konusunda olaylar Konstrüktivist bir açıdan da değerlendirilebilir. Riyad yalnızca kendi çıkarını düşünmekten ziyade kültürünü, değerlerini ve dinini yaymak isteyen bir ülke olarak da görülebilir. Suudi Arabistan Krallığı, Arap Yarımadası'nda en büyük yüzölçümüne sahiptir, ancak ülkenin büyüklüğüne göre nüfusu azdır. Ekonomisi büyük ölçüde ilk yatağı 1938 yılında[117] bulunan petrole dayanan Suudi Arabistan bölgedeki süper güçlerden biridir ve ekonomistler tarafından Körfez ülkelerindeki iktisadi olarak gelişmesinin bir motoru olduğu düşünülür. Ayrıca, Suudi Arabistan'ın ekonomik büyümesinin diğer GCC ülkelerinin büyümesinde[118] etkili bir rol oynadığı kabul edilmektedir. Ekonominin önemli bir özelliği de yaklaşık 2/3'ünün ARAMCO (petrol), SABIC (petrokimya), STC (Telekom), SEC (elektrik), SWCC (su arıtma) gibi devlet tekellerinin elinde olmasıdır. Suudi Arabistan dünyanın kanıtlanmış petrol rezervlerinin %18'ine[119] sahiptir. Ayrıca, Krallık, bölgesel olarak birkaç kurum ve organizasyonun kurucuları arasındadır. Örneğin, Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC), Müslüman Dünya Birliği, İslam İşbirliği Teşkilatı, Arap Birliği ve Körfez Konseyi'nin kurucusudur. Bu ekonomik faktörlerin yanı sıra her ülkenin dış politikasında olduğu gibi Suudi Arabistan Krallığı'nın dış politikası da birkaç faktörün karışımından ibarettir. Bunlar, tarihi, coğrafi, ekonomik ve dini faktörlerdir. Her ülke, kendi güvenliğini korumak ve diğerleriyle ilişkilerinde kullanmak üzere en güçlü araçlarını belirler. Suudi Arabistan'da bunlar petrol ve İslam'dır. Topraklarında Makka'da Al- Masjid Al Haram ve Medina'da Al-Masjid al-Nabawi camileri bulunduğundan ve İslam'ın doğuş yeri olarak kabul edildiğinden Suudi Arabistam kendine Müslüman dünyasında bir liderlik rolü üstlenmektedir. Ancak, bu liderlik rolü dini, tarihi, ekonomik ve coğrafi

---

[117] McELROY, **Michael B. Energy: Perspectives, Problems & Prospects**. New York: Oxford University Press, 2010, s. 136.

[118] Nasser Al-Mawali, "İntra-Gulf Cooperation Council: Saudi Arabia Effect", Journal of Economic İntegration, Vol. 30, No. 3, Sept 2015, s. 532-552.

[119] OPEC, "Saudi Arabia Fact and Figures, Organization of the Petrolium Exporting Countries", https://www.opec.org/ opec_web/en/about_us/169.htm (03.12.2018).

kaynaklarıyla[120] tamamlanmaktadır. Suudi Arabistan, yalnızca Ortadoğu'ya değil, bütün Arap ve Müslüman dünyasına kendi ideolojisini yaymaya çalışmaktadır.

Kraliyet ailesinin din adamlarıyla güçlü ilişkileri Suudi Arabistan'ın dini görüşlerinin şekillenmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. Bu ilişki Suudi Arabistan dış politikasına[121] da yansıdı. Suudi Arabistan din ve politika arasında etkileşimin örneklerinden biridir. Bu tür devletlerde dinin devleti ya da devletin dini kontrol edip etmediğini[122] söylemek zordur. İslam'ı benimsemek ve yaymak, Suudi Arabistan'ın en önemli kimlik unsurlarından biridir. Dolayısıyla, Suudi Arabistan'ın dış politikası İslam ve dini faaliyetleri ele alınmadan incelemek oldukça zordur. Suudi Arabistan'ın dış politikasında en önemli unsurlardan biri diğer Müslüman toplumlara yardım etmektir. Riyadh hem sert güç hem de yumuşak güç araçlarına sahiptir. Suudi Arabistan'ın yapmak istemediği işleri diğerlerine yaptırdığı düşüncesi[123] yumuşak güç konusu için geçerli değildir.

Genel olarak, Suudi Arabistan denildiğinde akla gelen ilk petrol olsa da Krallığı'nın çok etkili yumuşak gücü vardır ve Balkan ülkeleriyle ilişkileri genellikle yumuşak güç araçlarına dayalıdır. Suudi Arabistan, kendisine miras olarak kalan dine ve tarihe sahip çıkarak dini bakış açısından etkilenerek uluslararası ilişkilerini de ona göre şekillendirmektedir.

Genellikle Balkanlar'da Müslümanların durumları ve dini ihtiyaçlarıyla ilgilenen birkaç ülke vardır, ancak onlardan en fazla faaliyeti olan İran, Türkiye ve Suudi Arabistan'dır. Yüzyıllar boyunca, Balkanlar'da yaşayan Müslümanlar Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçasıydı ve Hanefi İslam'ı benimsemişlerdi. Ancak Yugoslavya'nın dağılmasından sonra Körfez ülkelerin Balkanlar bölgesine ilgisi oldukça arttı. 2010 ile 2018 yılları arasında Balkanlar'da faaliyetlerini ve Bosna Hersek, Bulgaristan ve Sırbistan ile ilişkilerini geliştiren Suudi Arabistan'ın yüzölçümün büyüklüğüne rağmen topraklarının yalnızca %2'si[124] ekilebilirdir. Yoğun sulama ve modern tarım teknolojileri kullanmalarına ve tarım konusunda bütün yatırım ve çabalarına rağmen Krallık da,

---

[120] Guiulio M. Gallarotti ve İsam Yahia Al Filali, "The Soft Power of Saudi Arabia", Wesleyan University, Division II Faculty Publications, Social Sciences, Ocak 2013.

[121] Laurent Bonnefo, "Saudi Arabia and the Export of Religious Ideologies", NOREF, Sept 2013, https://www.files.ethz.ch/isn/169317/5%209%202013.pdf (25.05.2018).

[122] Timothy Niblock, State, **Society and Economy in Saudi Arabia**, Kent: Croom Helm Ltd, 1982, s. 23-35.

[123] Willem van den Berg, "Saudi Arabia's Strategic Stalemate – What Next?", Netherlands İnstitute of İnternational Relations, Kasım 2017.

[124] Thomas W. Lippman, "Saudi Arabia's Quest for Food Security, Middle East Policy Council", Vol XVII, Spring, Number 1, https://www.mepc.org/saudi-arabias-quest-food-security (07.01.2019).

Katar gibi ithal gıdaya ihtiyaç duymaktadır. Ayrıca, Suudi Arabistan da, gelecekte gıda krizinin ortaya çıkmasını önlemek için bazı tahıllar için 'stratejik stok seviyeleri'[125] oluşturmaktadır. Ancak, tarım konusunda kurak iklimin yanı sıra sorun yaratan diğer bir konu ise yeteriz su kaynaklarıdır[126]. Ancak Suudi Arabistan, yalnızca tarım veya din konusunda değil birçok konuda Balkan ülkeleriyle işbirliği yapmaya çalışmaktadır, örneğin ticaret, hayvancılık ve turizm. Her yıl Hac ve Umre dolayısı ile milyonlarca Müslüman tarafından ziyaret edilen Suudi Arabistan, son yıllarda Balkan ülkelerindeki turizmin de gelişmesi için yatırımlarda bulunmaktadır. 1990'lı yıllarda amacı, Bosna Hersek'te Müslüman kardeşlerine yardım etmek olsa da sonraki yıllarda her alanda işbirliği yapmak oldu. Balkanlar ile ilişkilerin başlaması ve sonraki gelişmelerin meydana gelmesinin temel sebebi 1992'den 1995'e kadar süren Bosna Savaşı'dır ve bu savaşta yalnızca Suudi Arabistan'ın değil birçok Körfez ülkenin yardımıdır. Riyadh, Bosna Savaşı esnasında finansman ve silah sağlamak[127] konusunda yardımcı oldu Savaştan sonraki onyılda iki ülke arasında önemli bir gelişme olmadı, ancak 2000'li yıllardan itibaren Suudi Arabistan ile Balkan ülkeleri arasındaki ilişkiler hızla geliştirilmeye başladı.

3.1. Suudi Arabistan ve Bosna – Hersek İlişkileri

Bosna Hersek, Hırvatistan ve Slovenya'dan bir yıl sonra bağımsızlığını ilan etti ve "6 Nisan 1992'de Avrupa Topluluğu tarafından bağımsız bir devlet"[128] olarak tanındı. Bosna Hersek'in tarihinde çok önemli bir yer tutan, 1992'de başlayan ve 1995'te ateşkesle sona eren Bosna savaşı, Boşnak, Sırp ve Hırvatlar arasında etnik kökenli bir savaştı. Savaşa Batı ülkelerin yanı sıra Arap ülkeleri ve İslami gruplar da katıldı. 1992-1995 yılları arasında Sırp ve Hırvatlara karşı savaşan yabancı savaşçıların en büyük kısmını oluşturan Araplara karşılık olarak Bosna vatandaşlığı[129] verildi. Savaş esnasında

---

[125] Oxford Business Group, "Saudi Arabia: Focus on Food Security", 25 Nisan 2011, https://oxfordbusinessgroup.com/news/saudi-arabia-focus-food-security (07.01.2019).

[126] Abdulla Ali Al-Ibrahim, "Water Use In Saudi Arabia: Problems And Policy Implications". Journal Of Water Resources Planning And Management, 1990, 116 (3): 375388.

[127] Christopher Deliso, **The Coming Balkan Caliphate: The Threat of Radical Islam to Europe and the West**, Westport, Praeger Security International, 2007, s. 8.

[128] Lara J. Nettefield, **Courting Democracy in Bosnia and Herzegovina**, Cambridge University Press, New York, 2010, s. 67.

[129] Abdul Baki Khalifa, "Bosna'daki eski Arap savaşçılardan kavgadan ikamet etmeye ve sürgün savaşına, Kurtuluş Partisi" (عبدالباقي خليفة - / المقاتلون العرب في البوسنة سابقا من القتال إلى الإقامة فحرب الترحيل, حزب الاستقلال), 26 Mart 2007,http://www.estqlal.com/article.php?id=6917&fbclid=IwAR1vNHxz0DjnclyEsfEjClzQUK2R87AnQXUsIeoruBoXDtNx-DGk3uhMFQ (18.02.2019).

Suudi Arabistan Bosna hükümetine silah için 300 milyon dolar ve insani yardım için 500 milyon dolar[130] verdi.

Suudi Arabistan'ın Bosna Hersek'i 1992'de tanımasıyla[131] diplomatik ilişkileri başlamıştır. Suudi Arabistan, Yugoslavya'nın dağılmasından sonra ve Bosna Savaşı esnasında ve sonrasında Müslümanlara her alanda destek çıkarak Salafi doktrininin Balkanlar'a nüfuz etmesini sağladı. Barış anlaşmasından 5 yıl sonra Suudi Arabistan tarafından finanse edilen Balkanlar'da en büyük cami olan Kralj Fahd Džamija[132]inşa edildi (2000). Caminin inşasından 3 yıl sonra ise Riyad'da ekonomi, ticaret, yatırım, kültür, gençlik ve spor konularında işbirliği[133] yapılacağına dair anlaşma imzalandı. Arap Baharı'ndan sonra ilişkilerini oldukça geliştirmeye çalışan Suudi Arabistan, maddi imkânlarını kullanarak Bosna Hersek'te yatırımlar yapmaktadır. Örneğin, Suudi Arabistan'dan gelen yatırımcılar 50 avroluk bir alışveriş merkezi[134] inşa ettiler. Arap ülkelerinden Bosna Hersek'i ziyaret edenlerin sayısı gittikçe artmaktadır. Turistik ziyaretlerin yanı sıra Arap ülkelerinden gelen ziyaretçilerden bazıları mülk satın alıp satıyor ya da yenisini inşa ediyor. Ayrıca, Bosna Hersek'te birkaç Arap baliyöleri ("Arabian suburbs")[135] bulunmaktadır.

2016 yılında, Saraybosna Üniversitesi Kütüphanesi'nin inşası ve donanımı için yaklaşık 22 milyon dolar[136] Suudi Arabistan Kalkınma Fonu tarafından sağlanacağı açıklandı. Fonun Bosna Hersek'te farklı sektörlerde projeleri bulunmaktadır. Geçmişte, Suudi Kalkınma Fonu, Bosna'daki çeşitli projeleri finanse etti. 1992-1995 savaşından sonra evsiz kalan kişilere yönelik konut yardım programlarının yanı sıra altyapı projeleri de Suudi Kalkınma Fonu'nun Bosna Hersek'teki faaliyetlerinin büyük bir kısmını kapsamaktadır. Suudi Arabistan'ın yaptığı yatırımların Bosna Hersek'in, özellikle emlak ve bankacılık sektörlerinde yapılan doğrudan yabancı yatırımlar gittikçe artmaktadır.

---

[130] Steven Burg ve Paul Shoup, **The War in Bosnia-Herzegovina: Ethnic Conflict and International Intervention**. M.E. Sharpe, New York, 1999, s.339

[131] Awsat, "Suudi Arabistan ve Bosna arasındaki ilişkiler ve gelişiminin umutları. Hac gezilerinden imar projelerine" (من رحلات الحج إلى مشاريع التنمية.. البوسنية وآفاق تطورها - لعلاقات السعودية (الاوسط), 10 Mayıs 2011, http://archive.aawsat.com/details.asp (18.02.2019).

[132] Beatiful Mosques Gallery, "King Fahd Mosque in Sarajevo – Bosnia and Herzegovina", https://www.beautifulmosque.com/King-Fahd-Mosque-in-Sarajevo-Bosnia-and-Herzegovina (18.02.2019).

[133] Saudiinf, "27th December 2003 – Saudi Arabia signs co-operation agreement with Bosnia Herzegovina", Profile of Saudi Arabia, http://www.saudinf.com/display_news.php?id=1392 (30.07.2018).

[134] Hans von der Brelie, "Foreign influence taking over Bosnia and Herzegovina", Euronews, 26 Apr 2018, http://www.euronews.com/2018/04/26/insiders-foreign-influence-taking-over-bosnia-and-herzegovina (09.08.2018).

[135] Telegraf, Arabs are massively buying land in Bosnia, mostly from Serbs: New Suburbs are growing, and the real reason is a puzzle (18.02.2019).

[136] Haberler, "Suudi Arabistan'dan Bosna Hersek'te Eğitime Destek", 10 Mayıs 2016https://www.haberler.com/suudi-arabistan-dan-bosna-hersek-te-egitime-destek-8425212-haberi/ (07.08.2018).

Jasmina Halilovic'e göre Suudi Arabistan'ın Bosna Hersek'te yaptığı tüm yatırımların 2009'da 100 milyon avrodan 2014'in başına kadar iki kattan fazla artarak 2014 yılın sonuna kadar 204 milyon avroya ulaşmıştır. Bosna Hersek İstatistik Kurumu'na göre bir yıl içerisinde Körfez ülkelerinden gelen turistlerin sayısı 7.453'ten 11.228'e [137] ulaşmıştır. Özellikle Arap Baharı'ndan sonra ilişkilerini geliştirmeye çalışan Suudi Arabistan, ona hoşgörülü ve her zaman misafirperver olan Bosna Hersek'teki savaş sonrası durumunu dikkate alarak maddi imkânlarını oradaki Müslüman nüfusunu etkilemek için kullanılmaktadır. Çeşitli ve çok sayıda emlak projeleri, Bosna Hersek'in sıradan vatandaşlarının satın alabileceği şeyler değildir. Ancak diğer Arap ülkelerine, Türkiye'ye ve kalan Balkan ülkelerine varlığını gösterecek ve vurgulayacak işaretlerdir. Bosna Hersek'te son yıllarda ismi çok duyulan ve tanınan ve 1975 yılında kurulan Al Shiddi Group'u[138], Avrupa, Afrika ve Asya'da projeleri olmak üzere, Bosna Hersek'te de 49.000 metrekarelik bir alışveriş merkezi, ofis kulesi ve otel içeren Sarajevo City Center işletmektedir. Saraybosna'da mükemmel bir konuma sahip olan Sarajevo City Center, Riyad merkezli Al Shiddi Trading Establishment ve Saraybosna merkezli Al Shiddi İnternational şirketlerin ortaklığı[139] sonucunda inşa edilmiştir. Ancak, bu Al Shiddi Group'un Bosna Hersek'teki tek projesi değildir. 2017 Nisan ayında Al Shiddi Group, Fransız otel zinciri AccorHotels'in bir parçası olan Swissotel ile Saraybosna'da yeni bir otelin geliştirilmesi için bir Bahreyn İnternational İnvestment Bank (IIB)[140] ile franchise anlaşması imzaladı. İki ay sonra, yani Haziran 2017'de Bosna Hersek'te ortaya çıkan Suudi Arabistan vatandaşlarının vize alma konusunda bazı anlaşmazlıklardan dolayı Al Shiddi Group ülkeden geri çekilmeyi göz önünde bulundurduğuna rağmen 2018 yılında 5 yıldızlı Swissotel'in[141] açılışını yaptı. Al Shiddi Group'un Saraybosna'da ilk projelerinden biri aslında önceden Hotel Bristol olarak adlandırılan ve savaş esnasında ciddi bir hasar gören otelin restorasyonunu yapmaktı. Saraybosna'nın 'kalbinde bulunan' Hotel Bristol'un adı Novotel olarak değiştirildi ve

---

[137] Tourism Statistics, "Agency of Statistics of Bosna and Herzegovina", Year XI, Sarajevo, 08.09.2017, Number 06, http://www.bhas.ba/saopstenja/2017/TUR_02_2017_07_0_EN.pdf (09.08.2018).
[138] Al Shiddi Group, "Who We Are?", http://shiddi.com/ (29.01.2019).
[139] Sarajevo City Center (SCC), http://www.scc.ba/en/about_us.html (29.01.2019).
[140] IIB, "Al Shiddi to co-invest in Swissôtel, Sarajevo", Trade Arabia, 26 Nisan 2017,http://www.tradearabia.com/news/BANK_324132.html (29.01.2019).
[141] CİJEurope, Lux Swissotel Sarajevo Opened in Bosnia, 18 Temmuz 2018, http://cijeurope.com/ en/encompassme-europe/32205/story/lux-swissotel-sarajevo-opened-in-bosnia (30.01.2019).

Ekim 2017'de açıldı.[142] Al Shiddi, Saraybosna'nın 'kalbinde bulunan' otelin restorasyonu için 20 milyon Euro[143] değerinde bir yatırımda bulunmuştur.

Riyad merkezli Al Shiddi Group'un başka bir büyük projelerinden ise Saraybosna'nın çevresinde bulunan Vogošća Belediyesi'nde 180.000 metrekareye yayılmış 211 villadan[144] oluşan Poljine Hills'tir. 2014'te başlatılan Poljine Hills ile ilgili Al Shiddi Group 2016 yılın ortasında projeyi tamamlayacağını bildirdi. Ancak, 2017 yılında medyada projenin terkedildiğinden[145] bahsedildi.

Al Shiddi Group, Bosna Hersek'te AVM, otel veya villa projelerinden başka alanlarda da yatırım yapmaktadır. Örneğin, 2015 yılında, Sarajevo FC ve Al Shiddi Group arasında, Al Shiddi tarafından restorasyonu yapılan Hotel Bristol'da bir destek sözleşmesi[146] imzalandı. Böylece, Al Shiddi Group Saraybosna merkezli futbol kulübünün pazarlama ve finansal planlar konusunda destek sağlayacaktır. Al Shiddi Group sadece futbol konusunda değil havayolu konusunda da sponsorluk yapmıştır. İlk başta, Al Shiddi, haftada 5 kez Saraybosna ile Riyad arasında uçuş yapan Nesma Airlines Mısır havayoluyla işbirliği yapıyordu, ancak 2018 yılından itibaren başlayacak olan FlyBosnia'ya[147] sponsorluk yapmaktadır. İlk uçuşu ise Riyad'a olması planlanıyordu. FlyBosnia'nın şimdilik bir uçağı bulunmaktadır. FlyBosnia, Bosna Hersek'in tek havayolu değil, diğeri ise aynı şekilde bir uçağa sahip olan İcair'dır. Sulaiman Al Shiddi, Bosna Hersek'in çok güzel yatırım imkânlara sahip bir ülke olduğunu, ancak Avrupa Birliği doğrultusunda, yatırımcılara yönelik ve vize gibi bazı işlemlerin daha hızlı olması gerektiğini açıkladı. Ayrıca, Bosna Hersek'te 100 milyondan fazla yatırımda bulunan Al Shiddi 200 kişiye iş imkânı sunmuştur. Bu sebeplerden dolayı, Al Shiddi Group, FİPA tarafından en önemli özelleştirme ve en büyük sayıda yeni iş imkânları sunan yatırım olmak üzere iki kategoride 2010 yılı[148]

---

[142] Eurobuild, Bristol Opens in Sarajevo, 17 Ekim 2017, http://english.eurobuildcee.com/?page=news&id= 22610 (30.01.2019).

[143] Pieter Stochmans, Wealthy Arabs Buy Up Sarajevo, Mondiaal Nieuws, 19 Eylül 2016,https://www.mo.be/en/report/wealthy-arabs-buy-sarajevo (30.01.2019).

[144] Poljine Hills, http://poljinehills.com/en/ (30.01.2019).

[145] Maja Garaca, "Saudi İnvestor Abandons Luxury Residential Project in Bosnia – report", See News, 24 Mart 2017, https://seenews.com/news/saudi-investor-abandons-luxury-residential-project-in-bosnia-report-562857 (30.01.2019).

[146] FKSarajevo, "Al Shiddi Group is the New Golden Sponsor of the Champion of BiH", 8 Temmuz 2015, https://www.fksarajevo.ba/en/marketing/al-shiddi-group-is-the-new-golden-sponsor-of-the-champion-of-bih/2423 (30.01.2019).

[147] Luca Zocce, "FlyBosnia to Start Flights in Junes", Aeronauticsonline, 29 Nisan 2018, https://aeronauticsonline.com/flybosnia-to-start-flights-in-june/ (30.01.2019).

[148] FIPA, "FİPA Representatives Visited Al Shiddi Group and had a Meeting with Mr. Sulaiman Al Shiddi", CEO, Foreign İnvestment Promotion Agency of Bosnia and Herzegovina, 21 Mart 2012, http://www.fipa.gov.ba/novosti/aktivnosti/default.aspx?id=1642&langTag=en-US (30.01.2019).

için yabancı yatırımcı olarak ödüllendirildi. Son yıllarda Bosna Hersek'te iyi tanınan Al Shiddi Group hakkında aslında az bilinmektedir ve dünyada pek fazla tanınmamaktadır. Ancak, web sitesindeki bilgilere göre bu ana şirketin ondan fazla şirketi olduğuna rağmen yalnızca iki üç tanesi hakkında daha fazla bilinmektedir. Al Shiddi Group'un en bilinen faaliyet alanları inşaat ve tarım makine üretimi ve satışıdır.

Yabancı yatırım konusundan başka, Bosna Hersek ile Suudi Arabistan arasındaki ikili ilişkilerde diğer önemli nokta silah satımıdır. 2017 yılında %13,3[149] silah ve mühimmat ihracatında artış gösteren Bosna Hersek'in bu alanda en büyük pazarı Suudi Arabistan oldu. Son yıllarda, özellikle 2010 yılından sonra Bosna Hersek Arap dünyasının ilgisini çekti ve Arap turistlerin en tercih edilen yerlerden biri haline geldi. Yardımlar, Savaşın bitmesiyle sonuçlanmayıp özellikle Arap Baharı'ndan sonra ciddi bir şekilde arttı, ancak 'yardım' olarak değil 'yatırım' olarak artış gösterdi. Arap iş adamları Bosna Hersek'in küçük ve savaştan sonra ekonomik açıdan zayıf bir ülke olduğunu bilmektedir. Ancak, ülke verimli topraklara, temiz havaya ve çok sayıda turistik imkânlara sahiptir. Dolayısıyla, yatırımlar, genel olarak otelcilik ve turizm alanlarındadır. 2018 yılında Saudi Commission for Toursm and National Heritage (SCTH)in başkanı Prens Sultan bin Salman[150], Bosna Hersek'i ziyaret edip oradaki turizm imkânlarını kendisi de değerlendirdi. Arap iş adamlarıyla yapılan bizinesin Bosna Hersek'in yabancı yatırımlarının %40'tan fazla[151] oluşturduğu söylenmektedir. Yatırımlar ile birlikte kaçınılmaz olarak Suudi Arabistan, kendi kültürünü de getirmektedir. Örneğin, Bosna Hersek'te çeşitli iş projelerine başlayan iş adamları etin helal olmasına, projelerin Şeriat kurallarına uymasına vs. dikkat etmektedir. Bu bağlamda Bosna Hersek, kendini helal gıda endüstrisinde Balkan lideri[152] olarak görmektedir. Bosna Hersek'in pazarlarından biri de Suudi Arabistan'dır. Suudi Arabistan'ın dikkat ettiği diğer bir önemli nokta ise kendi dilini yaygınlaştırmaktır, çünkü dil kültürün ayrılmaz bir parçasıdır.

Son yıllarda Bosna Hersek'te savaştan sonra insanların dinine daha sıkı bir şekilde bağlanması, Suudi Arabistan'dan gelen ve savaşa gönüllü olarak katılan kişilerin ve

---

[149] Maja Garaca, Bosnia's Arms Exports Rise in 2017, Saudi Arabia Leads Foreign Markets, SeeNews, 7 Mart 2018, https://seenews.com/news/bosnias-arms-exports-rise-in-2017-saudi-arabia-leads-foreign-markets-604208 (31.01.2019).

[150] Arab News, Saudi Commission on Tourism and Heritage Chief on Official Visit to Bosna and Herzegovina, 17 Temmuz 2018, http://www.arabnews.com/node/1340156/saudi-arabia (30.01.2019).

[151] Ahmed Youssef, Arabs Hold Over 40 Percent of Bosnia's FDI: Turkish Buisnessman, Albawaba, 21 Ocak 2018,https://www.albawaba.com/business/arabs-hold-over-40-percent-of-bosnia-fdi-turkish-businessman-1077312 (30.01.2019).

[152] Mladen Lakic, Bosnian Firms Eye Booming Appetite for Halal Food, BalkanInsight, 28 Eylül 2018,http://www.balkaninsight.com/en/article/bosnian-firms-eye-booming-appetite-for-halal-food-09-27-2018 (02.02.2019).

Suudi iş adamların yatırım ve projeleri etkisi altında Arapçayı öğrenmek ve dillerini geliştirmek istemektedirler. Dolayısıyla, Arapça dil kursuna ilgi artmaktadır. Özellikle, Suudi Arabistan tarafından finanse edilen camilerde ücretsiz Arapça kursları sunulmaktadır. Bosna Hersek'te Arap Baharı'ndan önce de Arapça kurslarına ilgi duyuluyordu, ancak genellikle Kur'an'ı okumak amaçlıydı. 2014 yılından[153] sonra ise Arap turistlerin Bosna Hersek'i turistik bir yer olarak 'keşfetmeleri'[154] ile birlikte Arapçaya da ilgi arttı. Camilerde verilen Arapça derslerden başka Suudi Arabistan tarafından finanse edilen King Fahd Cultural Centre de Arapça kursları sunmaktadır. Özellikle Arap Baharı'ndan sonra Körfez ülkelerin Balkan ülkelerine yönelmesi ve onlardan gelen yatırımlar Bosna Hersek'te Arapçaya ilginin artması için ana sebeptir. Bazı tüccarlar, Arapçayı turistleri çekmek ve levhalarını Arapça yazabilmek için kullanmaktadırlar. Bosna Hersek'te işsizlik oranı yüksektir. Dolayısıyla, tüccarların yanı sıra iş arayanlar da Arapça öğrenip turizm sektöründe veya kendi işine başlamayı hedeflemektedirler. Suudiler, Bosna Hersek'i ziyaret eden turistler arasında, Kuveyt turistlerinden sonra ikinci[155] sıradadır.

Birçok ülkedeki siyasi ve ekonomik istikrarsızlık turizmi ciddi bir şekilde etkilemektedir. Ancak, Suudiler ve diğer Körfez ülkelerin vatandaşları, doğası, düşük fiyatları, güvenliği, kültürü, farklı mutfağı, tarihi ve çok önemli bir nokta Müslüman ülkesi olan Bosna Hersek'i turizm ve yatırım için uygun bir seçenek olarak görmektedirler.

Suudi Arabistan ve Bosna Hersek arasındaki ilişkiler iki taraftan saygı ve her alanda ikili ilişkilerin gelişmesine yönelik çabalara dayanmaktadır. Savaştan sonra Bosna Hersek yardım ve yatırımlara ihtiyaç duyuyordu. Bosna Hersek Cumhurbaşkanı da birçok defa yatırım konusunda Suudi Arabistan'a çağrıda bulundu. Suudi Arabistan ve Bosna Hersek arasındaki ilişkiler gittikçe daha derinleşiyor. İlişkiler yalnızca emlak ve yatırım alanlarında değil, aynı zamanda tarım, eğitim vs. Al Shiddi Bosna Hersek'te tek Arap şirketi değil, ancak en tanınanlardan biridir. Suudi Arabistan, Bosna Hersek'in iyi

---

[153] Elameri Skrgic Mikulic ve Eleanor Rose, "Arabic Courses Boom in Suburb of Bosnian Capital", BalkanSight, 20 Ekim 2016 ,http://www.balkaninsight. com/en/article/arabic-language-boom-in-sarajevo-suburbs-10-19-2016-1 (30.01.2019).

[154] 2016 yılında 29 000'den fazla Suudi turist Bosna Hersek'i ziyaret etmiştir. Bkz. Gordon Bardos. Arabia Moves to Bosnia: The İmplications of the Middle Eastern İnflux into Central Bosnia, Acdemocracy, 30 Kasım 2016, http://ac democracy.org/arabia-moves-to-bosnia-the-implications-of-the-middle-eastern-influx-into-central-bosnia/ (01.02.2019)

[155] SaudiGazette, "Bosnia, Herzegovina Attracting İnvestors, Tourists from GCC", 10 Ocak 2017, http://saudi gazette.com.sa/article/518396 (30.01.2019).

yönlerini değerlendirip ona gereken finansmanı sağlayıp kendi kültürünü, dilini, dinini yaygınlaştırıp amaçlarına ulaşmaktadır. Suudi Arabistan, Bosna Hersek'e yardımda bulunmayı bir 'dini ve insani görev' olarak algılamaktadır. Ayrıca Krallık, Bosna Hersek'in 'Avrupa'nın kalbinde'[156] bulunan ve Avrupa pazarında geleceği olan bir ülke olarak gördüğünden dolayı onu desteklemeyi ve yatırımlarda bulunmayı seçmektedir.

3.2. Suudi Arabistan ve Bulgaristan İlişkileri

Bulgaristan, Asya ve Avrupa arasında bulunduğundan ve iki bölge arasında "koridor" olarak algıladığından çok stratejik bir yere sahiptir. Ülke, dünyanın jeopolitik çıkarlarının geleneksel olarak karşı karşıya[157] geldiği bir konumdadır. Avrasya, Atlantik ve İslam dünyasının çıkarları için ortak bir nokta olan Balkan jeopol itiği, büyük güçlerin bölgede nüfuz kazanma arzusunu uyandırmıştır. Sovyet Birliği'nin çöküşü ve Yugoslavya'nın parçalanması Suudi Arabistan'ın Balkanlar'da yeni müttefikler kazanmak için kaçınılmaz bir fırsattı. Diğer taraftan ise, İran Devrimi Suudi Arabistan tarafından ciddi bir tehdit olarak algılandı ve Krallık kendi ideolojisini Arap dünyasının dışında da ihraç etmeye başladı. 1946 – 1989 yılları arasında Bulgar Türklerin hakları ihlal edildi. 1956 yılında Jivkov hükümeti tarafından ciddi bir şekilde azınlıklara uygulanan baskı[158] gittikçe artıyordu. Suudi Arabistan'ın ideolojisini yaymaya başladığı zamanlarda Bulgaristan'daki Müslümanların haklarının ihlal edildiği ve bölgedeki dinamiklerin sebep olduğu politik, ekonomik ve sosyal boşlukların ortaya çıktığı zamandı. Din konusunda da sorunlar yaşayan Bulgaristan Müslümanları arasında etki kazanmak için uygun bir zamandı.

1989'dan sonra, uluslararası İslami örgütler ve Müslüman devletler, Bulgaristan da dâhil olmak üzere Balkanlar'daki Müslüman topluluklarla, Makedonya, Bosna, Kosova veya Arnavutluk'takilerle bağlar kurma konusunda oldukça aktiflerdi. Bulgaristan'da Müslümanların İslami liderlik konusunda yaratılan karışıklıktan dolayı, ülke dış etkenler tarafından kolayca manipüle edilebilecek olarak algılandı. Bulgaristan Müslüman liderliğinin tüm grupları, Müslüman ülkelerin en zenginlerinden biri olan Suudi Arabistan'dan destek ve yardım istediler. Bulgaristan'da Pomakların bulunduğu

---

[156] Arab News, "Sarajevo Eager to See Stronger Ties with Riyadh, Bosnian House Speaker Tells Saudi Arabia's Prince Sultan", 19 Temmuz 2018, http://www.arabnews.com/node/1340156/saudi-arabia (30.01.2019).

[157] Maya Stoyanova, "Bulgaria's Role in the Security of the European Union" (Стоянова, Мая. Роля на България в сигурността на Европейския съюз), https://www.president.bg/docs/1355396994.pdf (22.05.2018).

[158] Halil Akman, **Paylaşılamayan Balkanlar**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006, p. 260.

bölgelerde, Ürdün ve Suudi Arabistan'ın kaynaklarının[159] en fazla etkisi oldu. Bulgaristan'daki Türkler İslam geleneklerinde Pomaklardan daha güvenliydi ve diasporalarını resmi kanallar aracılığıyla destekleyen nispeten güçlü bir ulus-devlete bağlı etnik kimlikleri vardı. Ancak o zamanlarda Türkiye dinden fazla Türk dilini ve kültürünü korumaya odaklandı. 1993 ile 1994'te Suudi Al-Waqf Al-İslami İslam Vakfı[160] tarafından camilerin restorasyonu ve inşası için finansman sağlandı. 1990'lı yıllarda Suudi Arabistan, Bulgaristan'daki dini faaliyetlerini daha açık bir şekilde yürütmekteydi, ancak 2000'li yıllarda Türkiye Bulgaristan Müslümanları arasında daha büyük bir rol kazanıp Suudi Arabistan'ın faaliyetleri oldukça azaldı.

Suudi Arabistan ile Bulgaristan arasındaki diplomatik ilişkiler 1995'te[161] kurulmuştur. Ancak ikili ilişkileri 2011 yılından itibaren gelişmeye başladı. Bulgaristan'ın halen Suudi Arabistan'da büyükelçiliği bulunmadığından Krallık'ta bulunan vatandaşlar sorularını Yunanistan Büyükelçiliğine yöneltmektedir. 2012 yılından itibaren Suudi Arabistan, Bulgaristan vatandaşlarına biznes vizelerini[162] Atina'da değil, Bulgaristan'da vermeye başladı. Suudi Arabistan'da kendi büyükelçiliği olmayan Bulgaristan, 2017 yılında Başbakan Boyko Borisov'un Suudi Arabistan'a ziyareti esnasında Krallık'ta Bulgaristan büyükelçiliğinin kurulmasına karar verildi. Krallık'ta ilk resmi ziyaretten sonra, yani 2018'de kendi büyükelçiliğinin inşası için bütçesinden 1 612 510BGN[163] ayırmaya karar verdi.

Bulgaristan ile Suudi Arabistan arasındaki ilişkiler genel olarak birkaç alandadır. Bunlar; tarım, kültür mirası koruma, güvenlik ve dindir. Din konusunda Bulgaristan genellikle Türkiye'den yardım ve finansman almaktadır. Ancak, Suudi Arabistan'ın da Bulgaristan'da dini faaliyetleri olmuştur. Suudi Arabistan, Bulgaristan'da dini faaliyetlerine 1980'lerde[164] başlamıştır. 1992'den itibaren ise çeşitli Vahhabi grupları

---

[159]Krsiten Ghodsee, **Muslim Lives in Eastern Europe: Gener, Ethnicity and the Transformation of İslam in Postsocialist Bulgaria**, Princeton University Press, 2010, s.15

[160]Ghodsee, s. 140.

[161] Kircaalihaber, "Bulgaristan ve Suudi Arabistan arasında tarihi görüşme", 29 Kasım 2017,https://www.kircaalihaber.com/?pid=3&id_news=20179 (12.08.2018).

[162] BCCI, "Suudi Arabistan Krallığı Bulgaristan için iş vizesi almayı kolaylaştırıyor" (Кралство Саудитска Арабия въвежда улеснен режим за издаване на бизнес визи за България), Bulgarian Chamber of Commerce and Industry, https://www.bcci.bg/pressview/679 (02.02.2019).

[163] Veselina Yordanova, "Karar verlmiştir: Riyad'da 1,6 milyon levalık büyükelçilik açıyoruz" (Решено е: Откриваме посолство в Рияд с 1,6 млн. лева), Dnes, 8 Ağustos 2018, https://www.dnes.bg/politika/2018/08/08/resheno-e-otkrivame-posolstvo-v-riiad-s-1-6-mln-leva.384473 (12.08.2018).

[164] Rositza Dzhekova, "Radicalization in Bulgaria: Threats and Trends", Center for the Study of Democracy, 2015, s. 35.

gelerek kurum olarak tescil olup Bulgaristan'ın farklı yerleşim yerlerinde camiler[165] inşa etmeye başlıyorlardı. 1990'lı yıllarda Bulgaristan'da faaliyet gösteren birçok Suudi vakıf ve kurumlar bulunmaktadır, ancak onlardan bazıları gayri meşru bir şekilde çalışmaktadır, örneğin İgasse. Dar al – İrshad ve Al Waqf al – İslamiyya gibi bazı kurumlar ise İslam aşırılığını desteklediğinden dolayı kapattırılmıştır. Ancak, aralarında resmi olarak tescil eden ve büyük faaliyet gösteren kurumlar da bulunmaktadır, örneğin Nedua ve Taiba[166]. Bulgaristan, önceden Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olduğundan Hanefi Mezhebi'ne daha yakındır ve çok sayıda İlahiyat okumayı seçen öğrenciler burs kazanarak Türkiye'de eğitimlerine devam etmektedir. Ancak birçok genç Bulgaristanlı Müslüman da Vahhabizm'i yaymaya çalışan Suudi Arabistan'a eğitimini devam etmek için gitmektedir. Ancak, Suudi Arabistan'a giden öğrencilerin sayısı[167] hakkında resmi bilgiler bulunmamaktadır. Suudi Arabistan'dan dönenler ise, İslam konusunda farklı görüşlere sahip, Bulgaristan'da yaşanılan İslam'ın gerçek olmadığını ve onların gerçek İslam'ı görüp tanıdıklarını[168] öne sürmektedir.

Suudi Arabistan'ın ilgisini çeken dinden başka bir alan ise, tarımdır. İlişkilerini geliştirmek isteyen Suudi Arabistan ve Bulgaristan, Boyko Borisov'un Krallık'a resmi ziyaretinde ticaretin gelişmesi için çifte vergiyi[169] iptal ettiler. Genel olarak iki ülke arasındaki ticarette Bulgaristan ithal ettiğinden daha fazla ihraç etmektedir. En ihraç ettiği ürünler arasında ise tarımsal ürünlerdir[170]. 2018 yılında iki ülke arasında tarım sektöründe çalışacak olan Suudi – Bulgaristan devlet şirketinin kurulması için biznes planın hazırlanmasına dair bir muhtıra[171] imzalandı. Ayrıca, ürünlerin daha kolay ihraç edilmesi için iki ülke arasında doğrudan uçuşların başlatılmasından da bahsedilmektedir. 2018 yılının son aylarında iki ülke birkaç tarım proje üzerinde

---

[165] DAIK, "Radikal İslam din değil, siyasi bir ideolojidir" (Радикалният ислям не е религия, а политическа идеология), 13 Ekim 2010,https://dariknews. bg/novini/afera/radikalniqt-islqm-ne-e-religiq-a-politicheska-ideologiq-601624 (26.06.2018).

[166] Wikileaks, "The Bulgarian Muslims – Target of Islamic Fundamenralism" (Българските мюсюлмани – мишена на ислямския фундаментализъм), 13 Haziran 2011,https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Ka5JGo24r30J:https://bivol.bg/wlislambg.html+&cd=2&hl= ar&ct=clnk&gl=tr (26.05.2018).

[167] Jocelyne Cēsari, **The Oxford Handbook of European İslam**, Oxford University Press, 2014,s.593.

[168] Ghodsee, s.14.

[169] Novinite, "Bulgaria and Saudi Arabia Sign Two Contracts in Riyadh", 29 Kasım 2017,https://www.novinite.com/articles/185698/Bulgaria+and+Saudi+Arabia+Sign+Two+Contracts+in+Riyadh (02.01.2019).

[170] MI, "Suudi Arabistan, Bulgaristan Cumhuriyeti, Ekonomi Bakanlığı" (Саудитска Арабия, Министерство на икономиката) http://www.mi.government.bg/bg/themes/sauditska-arabiya-533-0.html (30.01.2019)

[171] Agroberichten Buitenland, "Bulgaria, Saudi Arabia Sign Farming İnvestment Memorandum", 9 Ekim 2018, https://www.agroberichtenbuitenland.nl/actueel/nieuws/2018/10/09/saudi-arabia-is-building-an-animal-feed-plant-in-bulgaria (02.02.2019).

çalışmaktadır. Onlardan biri, Burgaz'a yakın yem fabrikasıdır. Başka bir yatırım fırsatı olarak kuzu, bal ve gül ürünleri[172] ihracatı öngörülmektedir. Agrozona'da yayınlanan habere göre 2018 yılında Bulgaristan, Suudi Arabistan'a 8 milyon[173] koyun ihraç etmiştir. Suudi Arabistan Çevre, Sular ve Tarım Bakanı Abdulrahman Bin Abdulmohsen Al Fadhli, Bulgaristan'ın gıda ticareti konusunda bütün Arap dünyasına dağıtımında Suudi Arabistan'ı merkez olarak[174] kullanabileceğini söyledi. Suudi Arabistan, Bulgaristan'ın iklim ve toprak özelliklerini göz önünde bulundurarak ikili ilişkilerin özellikle tarım konusunda gelişmelerine özen göstermektedir. Din ve tarımdan başka Suudi Arabistan'ın yatırım yapmaya hazır olduğu alanlardan biri de turizm ve otelciliktir. 2016 yılında Bulgaristan'ı ziyaret eden Suudi turistlerin sayısı 2015 yılında Suudi turistlerin sayısına göre %78 artış göstermektedir. Bu bağlamda, 2017 yılında Suudi Arabistan beş yıldızlı oteller[175] inşaatında yatırım yapmak istediğini belirtti. Ayrıca, Suudi Arabistan SPA, kültür, tarihi, sağlık ve deniz turizmi olmak üzere Bulgaristan'da sunulan bütün turizm türlerine ilgi göstermektedir. Suudi Arabistan ve Bulgaristan arasındaki ilişkiler son birkaç yılda gelişmeye başladı. 2015'te Bulgaristan'da Suudi Arabistan Büyükelçiliği kurulur. Aynı yılda Bulgaristan, 90 milyon Euro'dan fazla değerinde olan silah ihraç etti. 2016'da ise ihraç edilen silahların tutarı 239 milyon Euro'ya[176] ulaştı. Riyad ve Sofya arasındaki diplomatik ilişkilerin 1990'larda başladıklarına rağmen Suudi Arabistan'ın Büyükelçiliği 2015'te kurulmuştur, Bulgaristan'ın ise hala kurulmamıştır. Diplomatik ilişkilerin ilk yıllarında Suudi Arabistan, kendini İslam dinin 'koruyucusu' ve İslam'ı en doğru şekilde yorumlayan olarak gördüğünden Bulgaristan Müslümanlarına yardım sağlamaktadır. Ancak, 2000'li yıllarda iki ülke arasındaki ilişkiler kopmaktadır. 2010 yılından sonra tekrar gelişmeye başlayan ve özellikle 2015 yılından sonra yoğun bir şekilde gelişen ilişkiler artık sadece din değil, aynı zamanda tarım, turizm ve yatırım konusundadır.

---

[172] BTA, "Saudi Arabia İnterested in Bulgarian Farm Produce", 30 Ocak 2019,http://www.bta.bg/en/c/DF/id/1949265 (02.02.2019).

[173] Agrozona, "Bulgaristan 2018'de Suudi Arabistan'a 8 milyon koyun ihraç etmiştir" (8 млн. овце е изнесла България за Саудитска Арабия през 2018), 31 Ocak 2019, https://agrozona.bg/8-mln-ovtse-e-iznesla-balgariya-za-sauditska-arabiya-prez-2018-g/ (02.02.2019).

[174] BTA, "Agriculture Minister Porazhanov Confers with Governor of Saudi Arabian General İnvestment Authority İbrahim Al-Omar", 8 Ekim 2018, http://www.bta.bg/en/c/DF/id/1883801 (02.02.2019).

[175] Turizm Bakanlığı, "Suudi Arabistan, Bulgaristan'da 5 yıldızlı otellerde yatırım yapma konusunda ilgi göstermektedir" (Саудитска Арабия с интерес да инвестира в 5-звездни хотели в България), 2 Aralık 2017, http://www.tourism.government.bg/bg/kategorii/novini/sauditska-arabiya-s-interes-da-investira-v-5-zvezdni-hoteli-v-bulgariya (02.02.2019).

[176] Ognyan Georgiev, "Bulgaristan ve Suudi Arabistan: Silah Arkadaşı" (България и Саудитска Арабия: Приятели по оръжие), Capital, 30 Kasım 2017, https://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/bulgaria/2017/11/30/3088320_bulgariia_i_sauditska_arabiia_priiateli_po_orujie/ (02.02.2019).

3.3. Suudi Arabistan ve Sırbistan İlişkileri

1990'lı yıllarda Yugoslavya'nın dağılımından sonra Krallık ve Sırbistan arasındaki diplomatik ilişkiler ilk defa 2013'te kuruldu.[177] Tüm Arap ülkeleri arasında yalnızca Suudi Arabistan'ın Sırbistan ile diplomatik ilişkileri yoktu. Ancak, Sırbistan'da zor şartlar, düşük yatırım yüzdesi, dolayısıyla yüksek işsizlik oranı bu ilişkilerin tekrar kurulmasına sebep oldu.

Suudi Arabistan ve Sırbistan arasındaki ilişkiler, Suudi Arabistan ve Bulgaristan arasındaki ilişkilerin daha yoğun bir şekilde gelişmeye başladığı zamanlarda gelişmeye başladı. İki ülke arasında ilişkilerin gelişmesine dair muhtıra ve anlaşmalar 2015[178] yılından itibaren imzalanmaya başladı. Suudi Arabistan, genellikle Balkan ülkelerinde en fazla tarım konusunda yatırım yapmaktadır. Sırbistan da istisnai bir durum değildir. Bosna Hersek'te çok sayıda projeleri olan Al Shiddi Group, Sırbistan'da da yatırım imkânlarını değerlendirmektedir. 2017 yılında Sulaiman Al Shiddi Sırbistan'ı ziyaret edip oradaki gıda endüstrisi ve özellikle Metrosrem fabrikası ve PKB ile ilgili mümkün yatırımları araştırdı.[179] Milan Malenovic, 'Pranje para po šerijatu'[180] adlı makalesinde Al Shiddi Group'un büyük yatırımlarından bahsederek şirketin 'gizli' anlaşmalarından da bahsetmektedir. Malenovic, medyada Al Shiddi'nin bazı ziyaretlerinden hiç bahsedilmediğinden söz etmektedir ve bunu halkın bazı konulardan haberdar olmaması gerektiğinden dolayı yapıldığını öne sürmektedir. Örneğin, Suleiman Al Shiddi 2017 yılında Sırbistan'da seçimlerden önce Ekonomi Bakanı Goranom Knežević ile bir araya gelip ve 'Mitrosrem' ve 'Poljoprivredne Korporacije Beograd', yani PKB'nin satın alma planını geliştirmiştir. Ayrıca, sonraki birkaç gün içerisinde özelleştirme yasasının da buna göre hazırlandığını belirtmektedir. Milan Malenovic'e göre Al Shiddi Group'un yalnızca Sırbistan'daki değil, aynı zamanda Bosna Hersek'teki faaliyetlerinin arkasında da birçok 'gizli' görüşmeler ve planlar bulunmaktadır. Son yıllarda yatırım

---

[177] MFA, "Bilateral İssues with Foreign Countries, Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Serbia", http://www.mfa.gov.rs/en/foreign-policy/bilateral-issues/96-bilateral-issues/12481-saudi-arabia (05.02.2019).

[178] MFA, "Strengthening ties between Serbia and Saudi Arabia, Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Serbia", 5 Kasım 2015, http://www.mfa.gov.rs/en/statements-archive/statements-archive-2015/14803-strengthening-ties-between-serbia-and-saudi-arabia (03.02.2019).

[179] eKapiya, "Al Shiddi looking to invest in Serbian agriculture – Saudi businessman interested in Mitrosrem and PKB", 2 Nisan 2017, https://www.ekapija.com/en/news/1716952/al-shiddi-looking-to-invest-in-serbian-agriculture-saudi-businessman-interested-in (03.02.2019).

[180] Milan Malenovic, "Pranje para po šerijatu", Koreni, 15 Haziran 2017, http://www.koreni.rs/pranje-para-po-serijatu/ (30.01.2019).

yapan Suudi Arabistan merkezli Al Shiddi Group Sırbistan'da faaliyet göstermektedir. Ancak, medyada Suudi Arabistan merkezli şirketin yatırımları ve yardımları arkasında olan faaliyetlerinden az bahsedilmektedir.

Suudi Arabistan'ın ilgisini çeken ve yatırım yapmak istediği alanlardan biri sağlık turizmidir.[181] Sırbistan ile diplomatik ilişkilerin kurulduğundan iki yıl sonra, yani 2015'te Belgrad'da iki ülke arasında kültürel mirası tanıtma ve turizm konularında işbirliğe dair bir muhtıra imzalandı. Krallık bütün Balkan ülkelerinin ikliminden ve doğalarından dolayı turizm sektörünü ve bu alanda ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadır. Suudi Arabistan Krallığı ve Sırbistan arasındaki diplomatik ilişkileri oldukça yenidir. Projeleri ve ilişkileri Bosna Hersek veya Bulgaristan ile olduğu kadar gelişmiş değildir, ancak iki ülke arasındaki ticaret ve yatırımlar gittikçe artmaktadır.

Yugoslavya'nın dağılımı, finansal kriz ve Euro krizi, bölgedeki ülkeleri büyük ölçüde etkiledi. Sırbistan'ın durumu gerçekten ciddi ve kötüydü. Sırbistan, onu ciddi şekilde etkileyen finansal krizin sonuçlarıyla başa çıkmakta zorlanıyor, işsizlik oranı ise, Avrupa Birliği'nden iki kat daha fazlaydı. Ancak son 2-3 yılda, dış yatırımlar sayesinde ekonomi canlanıyor. Dış yatırımcılardan biri de Suudi Arabistan'dır. Suudi Arabistan, İslam'da Mekke ve Medine olmak üzere iki kutsal yerin koruyucusu, dinin çok muhafazakâr bir şekilde olmasına rağmen en doğru şekilde uygulandığı yer olarak kabul edilmektedir. Özellikle, Suudi Arabistan kendini bu şekilde gördüğünden dolayı kendine dini yayma ve İslam'ın doğru bir şekilde uygulanmasına yardımcı olma görevlerini üstlenmiştir. Genel olarak, Balkan ülkeleriyle ilişkileri de bu şekilde başlamıştır. Suudi Arabistan'ın Bosna Hersek, Bulgaristan ve Sırbistan ile ilişkileri arasında en güçlü olan Bosna Hersek ile ilişkileridir. Geçmişte Bosna Hersek'teki Müslümanlara çeşitli şekillerde yardım sağlayan Suudi Arabistan, 2000'li yıllarda Balkan ülkeleriyle ilişkilerinde ilk göze çarpan din değil, turizm, tarım ve ticaret sektörlerinde yapılan yatırımlardır. Ayrıca, Suudi Arabistan, bu ülkelerden silah da satın almaktadır. Krallık, din konusundan vazgeçmiş değil, projelerine başlarken değer verdiği İslam kurallarına, örneğin helal gıda ve alkolsüz ortamlara, dikkat etmektedir ve onları yaptığı yatırımlarla karışık bir şekilde yaygınlaştırmaktadır.

---

[181] Blitz, "Suudi Arabistan, Sırbistan'da Sağlık Turizmi Alanında Yatırım Yapmak İstiyor" (Саудитска Арабия иска да инвестира в развитието на медицинския туризъм в Сърбия), 25 Mart 2017, https://www.blitz.bg/svyat/sauditska-arabiya-iska-da-investira-v-razvitieto-na-meditsinskiya-turizm-v-srbiya_news498797.html (05.02.2019).

Balkan ülkelerin daha fakir olduğunu bildiğinden ve kendisi de yeni müttefiklere ve gıda güvencesine ihtiyaç duyduğundan Bosna Hersek, Bulgaristan ve Sırbistan ile ilişkilerini, özellikle 2010 yılından itibaren daha yoğun bir şekilde geliştirmeye çalışmaktadır. Suùdi Arabistan'ın Balkan ülkeleri arasında yaygın olarak kullandığı yumuşak güç araçlarından dinin yanı sıra yatırımlar ve turizm yer almaktadır.

BÖLÜM 4: BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ VE BALKANLAR

Yedi Emirlikten oluşan ve 1971 yılında bağımsızlığını kazanan Birleşik Arap Emirlikleri orta güç ('middle power')[182] olarak tanımlanmaktadır. Birleşik Arap Emirlikleri, Arap Birliği, İslam İşbirliği Teşkilatı, OPEC, Birleşmiş Milletler ve Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi'nin üyesidir. Birleşik Arap Emirlikleri'nin dış politikası, uluslararası ilişkilerin adalete dayanması gerektiğine dayanmaktadır. Dolayısıyla, diğer ülkelerin iç işlerine müdahale etmeme ve Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kurumlara başvurarak sorunların çözülmesi gibi ilkeler dış politikasının önemli bir parçasıdır. Birleşik Arap Emirlikleri, bu çağda yumuşak gücün önemini anlamaktadır ve kurdukları ilişkileri devam ettirmek ve yeni ilişkiler kurmak gibi amaçlarına yumuşak güç araçlarını kullanarak ulaşmaktadır. Birleşik Arap Emirlikleri, bilim, kültür, teknoloji ve ekonomi gibi sektörlere büyük önem vermektedir; dolayısıyla bu alanlarda gelişmelerle ilgilenen Soft Power Council'i[183] kurulmuştur. Son 2-3 yılda Birleşik Arap Emirlikleri, kendi dış politikasına farklı bir yön vermektedir. Çeşitli dış politika stratejilerini, örneğin Strategy for Artificial İntelligence (Aİ)[184] ve dış politika araçlarını geliştirerek ve kullanarak daha fazla teknolojiye dayalı bir geleceği amaçlamaktadır. 2010 yılından itibaren Emirlikler, çeşitli bilimsel programlar düzenlemekte ve araştırma merkezleri, örn. National Marine Environment Research Centre, National Space Science and Technology Center, açmaktadır. Birleşik Arap Emirlikleri'nin dış politikasında yer verdiği ve diğer ülkelerle ilişkilerinde bu alanda gelişmelere yol açacak anlaşmalar imzaladığı yenilenebilir enerji konusudur. İklim değişikliği ve insanın bu değişikliğe etkisini araştırıp çeşitli seminer ve bilimsel araştırmalar düzenleyerek onu azaltmaya çalışmaktadır. Sheikh Mohammed bin Rashid Al Maktoum tarafından geliştiren UAE

---

[182] Ellen Laipson, "The UAE and Egypt's New Frontier in Libya", The National İnterest, Eylül 2014,Ayrıca, 2011'de yayınlanan 'Arap – İsrail Çatışmasının Geleceği ve Senaryoları' adlı kitabında Ahmad Alborsan da Birleşik Arap Emirlikleri'ni 'orta güç' olarak tasnif etmiştir, bkz. احمد,البرصان
مستقبل و سيناريوهات الصراع العربي الاسرائيلي, مركز دراسات الشرق الاوسات , 2011, s. 420.

[183] Soft Power Council, bilim kültür, teknoloji, ekonomi ve insani çalışma alanlarında Birleşik Arap Emirlikleri için ''yumuşak güç stratejisi'' üzerinde çalışmak üzere Dubai Başkan Yardımcısı ve Vali Yardımcısı Şeyh Muhammed bin Rashid tarafından kuruldu. Bkz. The National, "Sheikh Mohammed launches UAE Soft Power Council", 29 Nisan 2017, https://www.thenational.ae/uae/government/sheikh-mohammed-launches-uae-soft-power-council-1.58063 (Erişim Tarihi 16.03.2019).

[184] Goverenment.ae, "Birleşik Arap Emirlikleri'nin Yapay Zeka Stratejisi" (حكومة إستراتيجية الإمارات للذكاء الاصطناعي امارات) , 19 Şubat 2019, https://government.ae/ar-ae/about-the-uae/strategies-initiatives-and-awards/federal-governments-strategies-and-plans/uae-strategy-for-artificial-intelligence (Erişim Tarihi 12.03.2019).

Vision 2021[185] ise, Birleşik Arap Emirliklerinin dünyada en önde gelen ülkeler arasında yer almasını hedef koymaktadır.

Birleşik Arap Emirlikleri'nin göz önünde bulundurduğu diğer risklerden biri ise petrol rezervleri ve gıda güvenliğidir. Birleşik Arap Emirlikleri, tüketilen gıdanın %80 - %90'ını[186] ithal etmektedir. Ayrıca, ülkenin su kaynakları oldukça azdır, dolayısıyla ekilebilir alanı da zengin değildir. Bu nedenle, Birleşik Arap Emirlikleri gıda konusunda kaynaklarını çeşitlendirmeye ve daha fazla ülkelerle tarım sektöründe anlaşma yapmaya çalışmaktadır. Bunların yanı sıra, güvenliğini sağlamak için 2018'de National Strategy for Food Security'yi de geliştirdi. Bu stratejinin prensiplerinden biri ülkedeki tarımı geliştirmektir, diğeri ise gıda kaynaklarını çeşitlendirmek[187] için uluslararası ortaklıklar geliştirmektir. Halkının güvenliğini sağlamak amacıyla Birleşik Arap Emirlikleri, diğer ülkelerde tarım projelerinde yer almaktadır. 2014 yılından sonra Balkanlara yönelmesi de büyük ölçüde bu sebepten dolayıdır. Ilımlı iklime ve verimli topraklara sahip Balkan ülkeleri, Birleşik Arap Emirlikleri için gelecekteki su ve gıda kıtlığından kurtuluştur. Gıda sorununu çözme misyonunda yalnızca Birleşik Arap Emirlikleri sınırlarında değil, aynı zamanda bütün dünyada ve özellikle Balkanlarda hükümetin güvenilir partnerlerinden biri Al Dahra Holding'dir. Örneğin, şirket Romanya'nın Braila Adası'nda 57.000 hektarlık bir arazi satın alıp onu gelişmiş tarım teknolojileri[188] için kullanmaktadır. Birleşik Arap Emirlikleri'nin, özellikle 2014'ten sonra, dış politikasında dikkat çeken ve çok önemli bir nokta, dünyadaki tüm ülkelerle ilişkiler kurmaya çalışmasıdır. Yürüttüğü dış politika sayesinde Birleşik Arap Emirlikleri, en güçlü pasaportlar listesinin Global Passport Power Rank' ilk sıralarında, Ortadoğu ülkeleri arasında ise birinci sırada yer almaktadır[189]. Birleşik Arap Emirlikleri, en büyük ekonomilere sahip Arap ülkeleri arasındadır[190]. Turizm ile de meşhur olan Emirlikler,

---

[185] "2021 Arap Birleşik Emirlikleri Vizyonu" (2021 رؤية الإمارات),https://www.vision2021.ae/%D8%A7%D9%84%D8%B5%D9%81%D8%AD%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%B1%D8%A6%D9%8A%D8%B3%D8%A9 (14.03.2019).

[186] Jumana Khamis, "UAE's long-term food security strategy under study", GulfNews, 8 Şubat 2018, https://gulfnews.com/going-out/society/uaes-long-term-food-security-strategy-under-study-1.2170588 (14.03.2019).

[187] Government.ae, 2051الاستراتيجية الوطنية للأمن الغذائي, حكومة امارات, 16 Aralık 2018, https://government.ae/ar-ae/about-the-uae/strategies-initiatives-and-awards/federal-governments-strategies-and-plans/national-food-security-strategy-2051 (14.03.2019).

[188] Samar Kadri, "Food Security in the United Arab Emirates and Opportunities for Dutch Companies", AgroberichtenBuitenland, 31 Ocak 2019, https://www.agroberichtenbuitenland.nl/actueel/nieuws/2019/01/31/uae-food-security (12.03.2019).

[189] Passport İndex, "Global Passport Power Rank 2019", https://www.passportindex.org/byRank.php (14.02.2019).

[190] Statista, "Arab World: Gross domestic product (GDP) in 2017, by country (in billion U.S. dollars)", https://www.statista.com/statistics/806135/gdp-of-the-arab-world/ (16.03.2019).

petrol rezervlerine ciddi bir ölçüde bağlıdır. Petrol rezervlerine bağlı olan Emirlikler, ancak 2013 yılından itibaren bunun değiştirilmesine yönelik çalışmalar yapmaktadır. Petrol rezervlerine bağımlılığından kurtulmak için Emirlikler, turizme yöneldi. Böylece, Ortadoğu'da tüm Arap ülkeleri arasında en tercih edilen turistik yer olarak seçilmektedir.[191] 2013 yılında başlatılan Dubai Tourism Strategy 2020[192], her yıl belli bir ziyaretçi sayısına ulaşmayı amaçlamaktadır. Balkan ülkeleriyle de, Emirlikler, turizm alanında anlaşmalar yapıp kendi amacına ulaşmaya çalışmaktadır. Ancak, Dubai yalnızca turistik bir yer olarak değil, uluslararası ve biznes görüşme ve toplantılar için önde gelen şehirler arasına girmeye çalışmaktadır. Dubai, en ziyaret edilen şehir açısından Bangok, Londra ve Paris'ten sonra sıralanmaktadır, ancak Emirlikler, 2025 yılına kadar daha ön sıraya geçmesini planlamaktadır. Dolayısıyla, Balkan ülkeleri ile turizmi geliştirmeye çalışmaktadır. 2010 yılından sonra Birleşik Arap Emirlikleri tarafından yürütülen stratejiler 5-10 yıl içerisinde Emirlikler'in Körfez'de lider[193] ve dünyada en önde gelen turistik yerleri arasında yer almayı hedeflemekte ve amacına ulaşmak için Balkan ülkelerine yardım ederek müttefikler kazanmaya çalışmaktadır.

Gıda konusunda güvenliğe ve yakın gelecekte koyduğu hedeflere ulaşmasını sağlamak için Birleşik Arap Emirlikleri Balkanlara yöneldi. Balkan ülkeleriyle 2010 yılından önce çok yoğun, hatta bazı ülkelerle hiç olmayan ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadır.

Balkan ülkeleri ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin son birkaç yılda ilişkilerinin yoğun gelişmesinin diğer bir sebebi ise Ortadoğu'daki sorunlar ve istikrarsız ortamdır. 2017'de Birleşik Arap Emirlikleri, terörü destekliyor gerekçesiyle Katar ile diplomatik ilişkilerini kesen birkaç Arap ve Afrika ülkelerinden biridir. Ortadoğu'nun güvensizliklerle dolu bir bölge olması, Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan ve Katar gibi, kendi stratejilerini ve bölgenin dışında yeni müttefikler aramasına sebep oldu. 2015 yılından itibaren Balkanlarda önde gelen müttefiki Sırbistan'dır. Ancak, ülke Bulgaristan ve Bosna Hersek ile de yeni ilişkiler kurup onları geliştirmeye çalışmaktadır.

---

[191] R. Sharply, **Planning for Tourism: The Case of Dubai. Tourism and Hospitality Planning & Development**, 2008, s. 13-30.

[192] Government. ae, "Dubai Tourism Strategy 2020" (2020 رؤية دبي السياحية), حكومة امارات, 12 Kasım 2018, https://government.ae/ar-ae/about-the-uae/strategies-initiatives-and-awards/local-governments-strategies-and-plans/dubai-tourism-strategy-2020 (16.03.2019).

[193] Satyendra Singh ve Rahul Singh, "United Arab Emirates – Tourism", Research Gate, Haziran 2014, https://www.researchgate.net/publication/280029001_United_Arab_Emirates_-_Tourism (16.03.2019).

4.1. Birleşik Arap Emirlikleri ve Bosna Hersek

Bosna Hersek, Yugoslavya'nın dağılımından sonra ortaya çıkan yedi ülkeden biri olarak ve 1992 ile 1995 yılları arasında binlerce kişinin ölümüne ve ülkenin büyük bir kısmının yıkılmasına sebep olan etnikler arası iç savaş ile bilinmektedir. Savaştan sonra daha fazla Avrupa yaşam tarzını benimseyen Bosna Hersek'in nüfusu çoğunlukla Müslümandır. Savaştan sonra Bosna Hersek ciddi bir kriz ile karşı karşıya kalmaktadır. Yirmi sene sonra bile bu krizden kurtulmak oldukça zordur. Ancak, devletin ekonomik durumunu ve yabancı yatırımları engelleyen temel sebep siyasi istikrarsızlıktır[194]. İşsizlik oranı çok yüksek, asgari maaş ücretleri ise oldukça düşük olan Bosna Hersek, dış yardımlara ihtiyaç duymaktadır. Bosna Savaşı esnasında ekonomik ve insani yardım sağlayan Körfez ülkeleri, 2014 yılından itibaren hâlâ savaşın getirdiği ekonomik krizden kurtulamayan Bosna Hersek'e yatırımlar ile yardım etmektedir. Yabancı yatırımcı ülkelerin başta gelenlerin arasında Birleşik Arap Emirlikleri de yer almaktadır. Bütün Balkan ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmek veya ilişkiler kurmaya çalışan Emirlikler, Sırbistan ile olduğu kadar olmasa da Bosna Hersek ile de ticaret, tarım, turizm gibi sektörlerde ilişkiler kurmaktadır.

2015 yılında Birleşik Arap Emirlikler merkezli Buroj International Group, Bosna'da Avrupa'nın en büyük projesi olan Buroj Ozone projesini başlatacağını bildirdi.[195] Bu haber, medyada birçok spekülasyonlara ve halkın arasında bölünmelere sebep oldu. Birleşik Arap Emirlikleri'nin Müslüman nüfusundan dolayı Bosna'yı seçtikleri, camiler inşa edip İslam'ı yayma amacıyla böyle büyük bir proje başlattıklarını iddia eden haberler ortaya çıktı.[196] İlk başta, Trnovo Belediyesi Buroj Ozone projenin inşa edileceği araziyi Buroj Property Development Company'ye 99 yıllık[197] bir süre için kiraya verdi, ancak sonra araziyi sattı. Ancak, projenin başlatılacağını bildirildikten bir yıl sonra projenin terk edildiği ve devam edilmeyeceği konusunda iddialar da ortaya

---

[194] İnvestitor, "Siyasi İstikrarsızlık Bosna Hersek'in ekonomisi için temel risktir" (Политическата нестабилност е основен риск за икономиката на Босна и Херцеговина), 6 Ekim 2018, https://www.investor.bg/bloomberg-tv/461/a/politicheskata-nestabilnost-e-osnoven-risk-za-ikonomikata-na-bosna-i-hercegovina-269536/ (14.03.2019).

[195] Kate Scneider, "Bizarre $7 billion plan to build new city", News.com.au, 16 Ekim 2015, https://www.news.com.au/travel/world-travel/europe/bizarre-7-billion-plan-to-build-new-city/news-story/110fb3e3b16fac4002e641fedb4a5489 (16.03.2019).

[196] Zdravko Ljubas, "One Arab Project could change Bosnia and Herzegovina", DW, 19 Ekim 2015, https://www.dw.com/en/one-arab-project-could-change-bosnia-herzegovina/a-18790892 (14.03.2019).

[197] Justice-Report, "Wealthy Arabs Buy Slice of 'Heaven' in Bosnia", 13 Mayıs 2016, http://www.justice-report.com/en/articles/wealthy-arabs-buy-slice-of-heaven-in-bosnia, (11.03.2019).

çıkmaya başladı. Bu iddialara cevap olarak Buroj International Group'un sahibi Ismail Ahmed, projenin devam ettiğini, ancak resmi işlemlerin yavaş gittiğinden dolayı zaman olarak biraz aksatıldığını ve 2019'da hazır olacağını açıkladı.[198] Yedi otel içerecek olan ve Kuzeydoğu Avrupa'da en büyük turistik tatil yeri[199] olacak olan 2.25 milyon Euro[200] değerinde Buroj Ozone Projesi, Bosna Hersek'te çok sayıda iş yerine sebep olacağına inanılıyor. Körfez ülkelerin, özellikle Birleşik Arap Emirlikleri'nin projeleri, Avrupa'da bu türden en büyük olmayı hedeflemektedir. Birleşik Arap Emirlikleri, projeleriyle Bosna Hersek'in ekonomisine katkıda bulunacağını, çok sayıda iş yerine sebep olacağını ve turizmin gelişmesini sağlayacağını öne sürmektedir. İki ülke arasında turizm gittikçe gelişmektedir. Sarajevo'da Arap projeleri dikkat çekmektedir. Trnovo'dan başka Hedzici ve İlidza, Körfez ülkelerinden gelen turistlerin en çok ziyaret ettikleri yerler arasındadır. İlidza, 'Kuwait City' veya 'Dubai City' olarak da bilinmektedir. Bosna Hersek'i ziyaret eden Arap turistlerin %50'si[201] Kuveyt'tendir. Kuveytlilerden sonra sayısı en fazla olan Birleşik Arap Emirlikleri'nden gelen turistlerindir. Ayrıca, bu bölgelerde bazı restoran ve kafelerde alkol satışı kaldırılıyor, sigara içilmiyor ve helal et sunulmaktadır. Satıcılar ve tüccarlar ise Arap turistleri çekmek için Arapçayı öğrenmeye başlıyor.

Birleşik Arap Emirlikleri'nin Bulgaristan ile ilişkileri oldukça yenidir. Ancak Bosna Hersek ile Birleşik Arap Emirlikleri'nin ilişkileri, örneğin Bulgaristan veya Sırbistan kadar gelişmiş değildir. İkili ilişkiler Sırbistan ile kıyasla daha yeni gelişmeye başlamıştır. Ancak, Emirlikleri'nin diğer ülkelerle olduğu gibi Bosna Hersek ile de tarım, silah, turizm gibi alanlarda anlaşmaları ve projeleri bulunmaktadır. Ayrıca, son iki yılda hükümet yatırımcıların resmi işlemleri gerçekleştirirken karşılaştığı engellerden bazılarını kaldırmaya çalışmaktadır. Örneğin, birçok Arap ziyaretçi diğer Balkan ülkelerinde olduğu gibi Bosna Hersek'te de arazi satın almaya çalışmaktadır, ancak Bosna Hersek, ülke sınırlarında kurulan bir şirket olmadığı halde buna izin vermemektedir. Dolayısıyla, bu, orada yatırım yapmak isteyenler için de engel

---

[198] SarajevoTimes, "Buroj Ozone to be completed in 2019", 30 Temmuz 2017, http://www.sarajevotimes.com/ buroj-ozone-completed-2019/ (14.03.2019).

[199] Mladen Dragojlovic, "Buroj Ozone becomes a reality", Balkaneu, 18 Ağustos 2016, https://balkaneu.com/buroj-ozone-reality/ (14.03.2019).

[200] Ekapija, "Luxury of the East in Trnovo – EUR 2.25 billion tourist resort to open near Sarajevo", 8 Şubat 2015, https://www.ekapija.com/en/real-estate/1068317/KZIN/luxury-of-the-east-in-trnovo-eur-225-billion-tourist-resort-to (12.03.2019).

[201] Mirna Buljugıc, "Arabic" İlidza: The Only "Multicultural" Quarter of Sarajevo? By Ondrej Zila, Bohems, 13 Temmuz 2018, http://www.justice-report.com/en/articles/wealthy-arabs-buy-slice-of-heaven-in-bosnia (14.03.2019).

olmaktadır. Ancak, Körfez ülkelerinden ve özellikle Birleşik Arap Emirlikleri'nden gelen turistler Bosna Hersek'e vizesiz girebilmektedir.

İki ülke arasında diğer önemli bir konu silah ticaretidir. Bulgaristan ve Sırbistan'ın yanı sıra Bosna Hersek de, Suudi Arabistan, Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri[202] ve Ürdün'e silah satmaktadır. 2012'den itibaren başlayan ve 1,2[203] bilyon Euro değerinde olan silah satışı Suudi Arabistan ve Emirlikler'den geçip Suriye ve Yemen'deki iç savaşlarda kullanılmıştır.

Bosna Hersek ile Emirlikler'in ilişkileri bazı Balkan ülkelerine oldukça yenidir ve bazı sektörlerde diğer ülkelerle geliştiği kadar ilişkiler gelişmemiştir. Ancak Bosna Hersek, Körfez ülkelerin ilgisini çeken birkaç Avrupa ülkesinden biridir. Dolayısıyla, Birleşik Arap Emirlikler, Bosna Hersek ile ikili ilişkilerin gelişmesini sağlamaya çalışmaktadır ve yatırım fırsatlarını araştırmaktadır. Bosna ve Birleşik Arap Emirlikleri arasında en hızlı gelişen sektör turizmdir. Gittikçe artan Arap turist sayısının sebebi, Bosna Hersek çoğunlukla Müslüman bir nüfusa sahip olduğundan dolayı ülkeyi ziyaret edecek başını kapatan kadınların rahat olabileceği, gıda ve yemeklerin helal olacağı ve bütün hizmetlerin çok ucuz olan bir yer olmasıdır. Ayrıca ülke, Ortadoğu ülkelerinde yaz aylarında meydana gelen sıcaklardan korunmak için çok güzel bir fırsattır. Bütün bu sebepler, Birleşik Arap Emirlikleri'nden gelen turistler için önemlidir ve tercih yaparken önemli rol oynamaktadır. Balkan ülkeleri arasında ve Emirlikler'in ikili ilişkilerini yeni geliştirmeye çalıştığı Bulgaristan ile de anlaşma ve projeler aynı alanlardadır.

4.2. Birleşik Arap Emirlikleri ve Bulgaristan

Bulgaristan ve Birleşik Arap Emirlikleri arasında diplomatik ilişkiler 90'lı yılların başında kurulduğuna rağmen son 2-3 yılda daha yoğun bir şekilde gelişmeye başladı. 2018 yılında Birleşik Arap Emirlikleri'nden Bulgaristan'a delegasyon geldi[204] ve aynı

---

[202] SeeNews, "Bosnia's arms exports rise in 2017, Saudi Arabia leads Foreign markets", 7 Mart 2018, https://seenews.com/news/bosnias-arms-exports-rise-in-2017-saudi-arabia-leads-foreign-markets-604208 (14.03.2019).

[203] İvan Angelovski, Lawrence Marzouk ve Miranda Patrucic, "Making a Killing: The 1.2 Billion Euro Arms Pipeline to Middle East", BalkanInsight, 27 Temmuz 2016, https://balkaninsight.com/2016/07/27/making-a-killing-the-1-2-billion-euros-arms-pipeline-to-middle-east-07-26-2016/ (14.03.2019).

[204] Tsvetelina Stoyanova, "Bulgaristan 3 haftaya kadar Birleşik Arap Emirlikleri'nden delegasyon beklemektedir" (България очаква икономическа делегация от Обединените арабски емирства до 3 седмици), BNR, 22 Ekim 2018, http://bnr.bg/post/101034900/balgaria-ochakva-ikonomicheska-delegacia-ot-obedinenite-arabski-emirstva-do-3-sedmici (09.02.2019).

yılda Bulgaristan'ın Dış İlişkiler Bakanı[205] Emirlikleri ziyaret etti. Ayrıca, Bulgaristan ile Birleşik Arap Emirlikleri'nin diplomatik ilişkileri kurulduğundan yaklaşık 30 yıl sonra Abu Dabi'de Bulgaristan Büyükelçiliği 2018'de açıldı[206].

İki ülke arasındaki ilişkiler 2014 yılından itibaren tekrar gelişmeye başladıktan bir yıl sonra 2015'te Başbakan Boyko Borisov Dubai ile Sofya arası direkt uçuşların başlatılmasını istedi.[207] Bütün Arap ülkeleri arasında en büyük Bulgar topluluğu[208] Birleşik Arap Emirlikleri'nde bulunmaktadır ve 2014 yılından itibaren Avrupa Birliği vatandaşları vizesiz giriş yapabilmektedir. Bulgaristan vatandaşların sürücü ehliyetleri ise 2018'de Birleşik Arap Emirlikleri tarafından kendi sınırlarında da geçerli sayıldı. Yine, 2018 yılında Birleşik Arap Emirlikleri 2018'de Sofya'da kendi büyükelçiliğini açtı.[209] Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan'ın başbakan düzeyinde ziyaretleri kısa aralıkla gerçekleşti. İki ülkeye de ilk ziyaretler, Bulgaristan'ın Körfez'in en önde gelen ülkeleriyle ilişkilerinde bir dönüm noktasıydı. Elçiliklerin açılması ve iki ülke arasında diyaloğun pekiştirilmesi, resmi düzeyde nispeten zayıf bir karşılıklı çıkarları olan diplomatik ilişkilerin kurulmasından yaklaşık 30 yıl sonra gerçekleşti.

Birleşik Arap Emirlikleri, petrol ekonomisini çeşitlendirme stratejisinin bir parçası olarak Batı Balkanlar'a yatırım yapma fikrini uygulamaktadır. Son yıllarda Birleşik Arap Emirlikleri, Sırbistan, Karadağ, Arnavutluk ve Bosna Hersek ile ticari ilişkilerini güçlendirdi ve bu ülkelerdeki yatırımlarını arttırdı. Makedonya'da da ciddi bir bağışçı olan Emirlikler, Balkanlar bölgesindeki yatırım alanları arasında tarım, inşaat, askeri teknoloji, havacılık ve turizm yer almaktadır. İlişkilerin geliştirilmesi yalnızca tarım veya yatırım değil, aynı zamanda teknolojik ve teröre karşı savaşmak gibi alanlarda da planlanmaktadır. Birleşik Arap Emirlikleri verimli topraklara sahip müttefikler

---

[205] Novinite, "Bulgarian Foreign Minister is on a Working Visit to the United Arap Emirates", 9 Nisan 2018, https://www.novinite.com/articles/189336/Bulgarian+Foreign+Minister+is+on+a+Working+Visit+to+the+United+Arab+Emirates (09.02.2019).

[206] Elena Bankova, "Bulgaristan'ın artık Abu Dabi'de büyükelçiliği bulunmaktadır", (България вече има свое посолство в Абу Даби), DarikNews, 10 Nisan 2018, https://dariknews.bg/novini/biznes/bylgariia-veche-ima-svoe-posolstvo-v-abu-dabi-2090058 (09.02.2019).

[207] Novinite, "Boyko Borīsov Vows Direct Flight Sofia – United Arab Emirates in 2015", 24 Nisan 2014, https://www.novinite.com/articles/160067/Boyko+Borisov+Vows+Direct+Flight+SofiaUnited+Arab+Emirates+in+2015 (11.02.2019).

[208] Georgi Milkov, "Zaharieva Birleşik Arap Emirlikleri'nde büyükelçilik açtı", 7000 Bulgar vatandaşın sürücü ehliyetleri geçerlidir (Захариева отвори посолство в ОАЕ, зачитат книжките на 7000 българи), 168 Chasa, 10 Nisan 2018, https://www.168chasa.bg/article/6809717 (09.02.2019).

[209] Konstantin Vılkov, "Borisov, Birleşik Arap Emirlikleri'ni ziyaret ediyor" (Борисов е на официално посещение в Обединените арабски емирства), DarikNews, 21 Ekim 2018, https://dariknews.bg/novini/sviat/borisov-e-na-oficialno-poseshtenie-v-obedinenite-arabski-emirstva-2126813 (10.02.2019).

aramaktadır. Verimli topraklara sahip ülkelerden biri ise Bulgaristan'dır. Dolayısıyla, Birleşik Arap Emirlikleri, Bulgaristan ile ilişkilerinde hayvancılık ve tarım gibi konulara odaklanmaktadır. Emirlikler ve Bulgaristan arasındaki ticaretin ve bizinesin daha kolay bir şekilde yürümesi için, iki ülke bazı şartların kolaylaştırılmasına dair anlaşmalar yapmaktadır.

Bulgaristan'da yaklaşık 4 milyon hektarlık bir alan ekilebilirdir.[210] Bulgaristan, verimli toprakları, ılımlı iklimi, temiz havası ve güzel ve temiz ürünleriyle bilinmektedir. Ayrıca, son yıllarda bu şartlardan doğan gittikçe artan eko ve bio ürünleri ile de ün kazanmaktadır. Balkan Yarımadası'nın zengin ve çeşitli bitki örtüsünün yanı sıra Bulgaristan'daki uygun doğal, iklimsel ve ekolojik koşullar[211], arıcılık, hayvancılık ve tarım için çok uygundur. Ayrıca, Bulgaristan arıcılık sektöründe ciddi geleneklere sahiptir. Gıdanın yaklaşık %90'ını ithal eden Birleşik Arap Emirlikleri de Bulgaristan'daki iklimsel koşulları göz önünde bulundurarak belli ürünlere odaklanmaktadır. Birleşik Arap Emirlikleri, esas olarak canlı hayvanlar, et ve gül yağına ilgi duymaktadır. Bulgaristan, Arap dünyasında kaliteli gıdalarıyla ve gül yağıyla bilinmektedir. Temel tıbbi, aromatik ve yağ ile esans bitkileri ile dolu bölgelerde en yaygın olanlar gül ve lavantadır. İki ülke arasındaki ticareti geliştirmek adına biznes forumları düzenlemektedir. Birleşik Arap Emirlikleri'nden bakan ve temsilciler çiftçiliklerdeki imkânları değerlendirmektedir ve gül yağı, lavanta ve safran üreticileriyle buluşmaktadır.[212] Bulgaristan'da 5000 kişi yüksek kaliteye sahip olan safran üretimiyle ilgilenmekte ve Bulgaristan'ın 4-5 yıl içerisinde safran ülke üreticileri arasında öncü olması öngörülmektedir.[213] Birleşik Arap Emirlikleri mutfağında ise safran önemli bir yer tutmaktadır. Birleşik Arap Emirlikleri'nin Bulgaristan'da ilgisini

---

[210] MZH Governemnt, "Bulgaristan ve Birleşik Arap Emirlikleri biznes şartlarının kolaylaştırılmasına yönelik çalışacaktır" (България и Обединените арабски емирства ще работят за облекчаване на изискванията към бизнеса), 13 Ekim 2016, http://www.mzh.government.bg/bg/press-center/novini/a1c8-blgariia-i-obedinenite-arabski-emirstva-shche/ (23.02.2019).

[211] MZH Government, "Tarımın durumu ve kalkınma faaliyetlerine dair yıllık rapor 2018", Tarım, Gıda ve Orman Bakanlığı (Годишен доклад са състоянието и развитието на земеделието 2018, Министерство на земеделието, храните и горите), 2018, http://www.mzh.government.bg/media/filer_public/2018/11/23/agraren_doklad_ 2018_ G93lGgs.pdf (23.02.2019).

[212] Dnevnik, "Birleşik Arap Emirlikleri Bulgaristan'da Arazi ve Tarım Ürünleri aramaktadır" (Обединените арабски емирства търсят земя и земеделски продукти в България), 19 Kasım 2018, https://www.dnevnik.bg/biznes/2018/11/19/3348147_obedinenite_arabski_emirstva_tursiat_zemia_i/ (22.02.2019).

[213] Mariya Zaharieva, "İran'da kuraklıktan dolayı safran üretiminde öncüyüz", (Лидери сме в производството на шафран, заради суша в Иран), Dnes, 24 Ekim 2017, https://www.dnes.bg/stranata/2017/10/24/lideri-sme-v-proizvodstvoto-na-shafran-zaradi-susha-v-iran.357091 (23.02.2019).

çeken diğer ürünler ise, bal ve balık ile balık ürünleridir.[214] Bulgaristan, 2017 yılında tüm temel tahılların üretiminde artış göstermektedir. Bulgaristan'da öncelik olmaya devam eden ve hassas sektörlerden biri olan da hayvancılıktır. Birleşik Arap Emirlikleri, Bulgaristan ile ticaret konusunda, tahıllar, hayvan, hazır gıda, gül yağı[215] ve arazi satın alma fırsatlarını değerlendirip onları ihraç etme imkânlarını planlamaktadır. 2018'de Romanya'nın Braila şehrinde 57 bin hektarlık[216] bir arazi satın alan Birleşik Arap Emirlikleri Bulgaristan'da da arazi satın alma niyetini de belirtti[217]. Birleşik Arap Emirlikleri'nin arazi satın alma sebebi ise yine gıda üretimidir.

Geçmiş birkaç yılda yalnızca Suudi Arabistan ve Katar değil, Birleşik Arap Emirlikleri de Bulgaristan'dan silah satın aldı.[218] Ancak, 2018 yılında gerçekleşen ikili ziyaretlerde Emirlikler ile silah gibi konular değil, daha fazla teknoloji, teröre karşı savaşma, güvenlik, turizm gibi konular görüşüldü. Görüşülen konular arasında en önemli olan ise tarım ve hayvancılıktı. Son yıllarda Emirlikler ile Bulgaristan arasında hızla gelişen sektörlerden biri turizmdir. Birleşik Arap Emirlikler'den gelen turistlerin sayısı gittikçe artmaktadır. Bulgaristan'daki tarihi geziler, kültür festivalleri vs. ile ilgili daha yakından ilgilenmek isteyenler ve dinlenme ve tatil amaçlı ziyaretlerin 2016 yılı için sayısı 1615 olup 2015 yılına göre yaklaşık %170 artış göstermektedir.[219]

Birleşik Arap Emirlikleri için büyük önem taşıyan turizmin yanı sıra tarımsal işletme ve tarımdaki deneyim ön plana çıkmaktadır. Birleşik Arap Emirlikleri, taze ve konserve yiyecekleriyle bilinen Bulgaristan'da önce gıda endüstrisine odaklanmaktadır. İkili ziyaretlerde, Birleşik Arap Emirlikleri sadece işbirliği yapmak istediğini değil, aynı zamanda yatırım yapma ve arazi satın alma fırsatlarını da yakından

---

[214] BTA, "Mariam Al-Mehairi: Bulgaristan büyük potansiyele sahiptir ve BAE pazarında yeri vardır" (Мариям Ал-Мехаири: Потенциалът на България е голям и има място на пазара в ОАЕ), Българска Телеграфна Агенция (BTA), 19 Kasım 2018 < http://www.bta.bg/bg/c/BO/id/1908679 (16.03.2019).

[215] İrina Tsoneva, "Birleşik Arap Emirlikleri, Bulgaristan ürünlerine ilgi göstermektedir", (Обединените арабски емирства с интерес към български стоки) BNTNews, 19 Kasım 2018, http://news.bnt.bg/bg/a/obedinenite-arabski-emirstva-s-interes-km-blgarski-stoki (11.02.2019).

[216] Razvan Zamfir, "UAE's Al Dahra to invest EUR 500 mln in Romania over 5 years following Agricost acquisition", Business Review, 24 Eylül 2018, http://business-review.eu/business/al-dahra-the-owner-of-agricost-to-invest-eur-500-mln-in-romania-185191 (23.02.2019).

[217] Dnes, "BAE Bulgaristan'da binlerce hektarlık araziler satın almak istiyor – beslenmek için" (ОАЕ търсят да купят хиляди хектари земя в България – да се хранят!), 19 Kasım 2018<https://www.dnes.bg/politika/2018/11/19/oae-tyrsiat-da-kupiat- hiliadi-hektari-zemia-v-bylgariia-da-se-hraniat.393980 (23.02.2019).

[218] Desislava Nikolova, "Bulgaristan, 642,5 milyon euro değerinde silah ihraç etmiştir" (България е изнесла оръжия за 642,5 млн.евро през 2015г), Capital, 6 Temmuz 2016,https://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/bulgaria/2016/07/06/2791322_bulgariia_e_ iznesla_orujiia_za_6425_mln_evro_prez_2015/ (23.02.2019).

[219] Brat, "Birleşik Arap Emirlikleri'nden gelen turistler artık daha fazla Bulgar dağlarını seçmektedir" (Все повече туристи от Обединените арабски емирства избират българските планини), 26 Nisan 2017, https://brat-bg.com/bg/news-bg/bulgaria/2514-2017-04-26-14-06-23 (23.02.2019).

değerlendirmektedir. Ayrıca, Emirlikler, zengin su kaynaklarına sahip olan Bulgaristan'ın stratejik konumu ve Karadeniz ile Tuna Deltası sayesinde gıdaları kolayca ihraç edebilmektedir. İki ülke arasındaki ticareti kolaylaştıran başka bir husus ise düşük vergiler ve vergi sistemidir.

Son birkaç yılda birleşik Arap Emirlikleri'nde gıda güvenliği ulusal bir öncelik haline geldi. Emirlikler, Bulgaristan gibi verimli topraklara sahip olmadığından dolayı gıda güvenliğini Balkan ülkeleriyle gıda endüstrisi gibi alanlarda anlaşmalar yaparak sağlamaya çalışmaktadır. Ancak Emirlikler 'in amacı sadece gıda güvenliğini sağlamak değil, aynı zamanda uzun vadeli müttefikler bulmak ve onlarla ilişkilerini her alanda geliştirmektir. Son yıllarda Balkan ülkeleri arasında en sadık müttefiki ise Sırbistan'dır.

4.3. Birleşik Arap Emirlikleri ve Sırbistan

Sırbistan'da ciddi sorunlar ülkenin ekonomisini büyük ölçüde etkiledi. Yugoslavya'nın dağılmadan önce vatandaşları rahatça Batı'ya seyahat edebilir ve çalışabilirlerdi. Ancak, 90'lı yıllardaki savaş, önceden Yugoslavya adı altında barınan bütün milletleri ciddi bir şekilde etkiledi. Sırbistan ise, çok zor bir siyasi ve ekonomik krizdedir. Sırbistan'daki ekonomik kriz ve işsizlik ülkeyi diğer ülkelerden gelen yardım ve yatırımları kabul etmesine sebep oldu. Böylece, özellikle 2016 – 2017 yılından itibaren yabancı yatırımlar sayesinde Sırbistan'ın ekonomisi iyileşmeye başladı.[220] Yabancı yatırımların önde gelenlerin bir kısmı Birleşik Arap Emirlikleri tarafından gelmektedir. Sırbistan Başbakanı Zoran Cinciç'in Birleşik Arap Emirlikleri'ne 2002 yılında ziyareti sadece Arap dünyası ile değil, aynı zamanda İslam dünyasıyla ilişkilerini düzeltme konusunda ilk girişim olarak algılandı.

Birleşik Arap Emirlikleri'nin Balkan ülkeleri arasında en iyi ilişkileri Sırbistan ile olan ilişkilerdir. Emirlikleri'nin Sırbistan'da çok sayıda projesi bulunmaktadır. Onlardan biri, Etihad'ın 2013 yılında JAT Airways'in %49'unu satın almasıdır. Sonra ise, JAT Airways, Air Serbia olarak adlandırıldı.[221] 10 yıl içerisinde (1998 – 2008) kendi tarihinde şimdiye kadar en büyük uluslararası insani yardımını Kosova'ya sağlayan[222]

---

[220] Andrew Wrobel, "Serbia's economy looks positive, but problems remain", EmergingEurope, 8 Ağustos 2018, https://emerging-europe.com/intelligence/serbias-economy-looks-positive-but-problems-remain/ (23.02.2019).
[221] Shane McGinley, "Etihad buys 49% of Serbia's JAT Airways for 200m dollars", Arabian Business, 1 Ağustos 2013 <https://www.arabianbusiness.com/etihad-buys-49-of-serbia-s-jat-airways-for-200m-512117.html (23.02.2019).
[222] Felix Arabia, "İt's not enough for the UAE just to recognise Kosovo", 26 Ekim 2008, http://sultanalqassemi.blogspot.com/2008/10/its-not-enough-for-uae-just-to.html (23.02.2019).

Birleşik Arap Emirlikleri, 2008 yılında bağımsızlığını ilan ettikten sonra onu tanıyan ilk ülkelerden biri oldu.[223] Ancak, bu Sırbistan ile ilişkilerine engel olmadı ve şuan Birleşik Arap Emirlikleri'nin Balkan ülkeleri arasında en iyi olan ilişkileri Sırbistan iledir. Birleşik Arap Emirlikleri'nin Sırbistan'da birkaç projesi bulunmaktadır. Onlardan biri modern mekanizasyona ve tarımın ilerlemesine ve gelişmesine katkıda bulunan Al Rawafed Şirketi'nin Sırbistan'da Al Rawafed Serbia Ltd.[224] şirketinin açılmasına ve 2014 yılında imzalanan girişim anlaşmasına sebep oldu. Bu anlaşmada taraflardan biri ortak hisselerin %20'sine sahip iken Birleşik Arap Emirlikleri merkezli Al Rawafed şirketi dört yıl içerisinde 140 milyon avroluk yatırım yapmalıdır.[225] Modern mekanizasyona ve tarımın ilerlemesine ve gelişmesine katkıda bulunan Al Rawafed Şirketi, Sırbistan'da Al Rawafed Serbia Ltd. şirketini açtı. Ancak, arazinin ekilmemiş olduğuna dair iddialar bulunmaktayken Sırbistan Demokrat Partisi (DS) bu anlaşmanın toplum çıkarına aykırı olduğunu öne sürerek iptal edilmesini istedi.[226] Aslında, Birleşik Arap Emirlikleri sadece Sırbistan'da değil, dünyanın her yerinde verimli topraklar satın almaktadır. Balkan ülkelerinden ise Romanya'da satın almış ve Bulgaristan'da aynı yolu izlemeye çalışmaktadır. Bu, ülkenin kendi gıda güvensizliğini gidermek için başlattığı en önemli projelerden biridir. Tarım alanında yatırımlarla ilgilenen diğer bir şirket ise Al Dahra'dır. Al Dahra 2013 yılından itibaren Sırbistan'da varlığını çeşitli projeler yürüterek göstermektedir. Al Dahra, 2013'te sekiz devlet tarım şirketine 200 milyon avroluk bir yatırım yapacağına dair bir anlaşma imzaladı.[227] Anlaşmadan sonra iki ülke birbirine çifte vergilendirmeyi kaldırdı. Birkaç yıllık bir aradan sonra Al Dahra Sırbistan'da yine ön plana çıkmaya başladı. 2017'de Al Dahra'nın Sırbistanda Agricultural Combine Belgrade (PKB)ye ilgi duyduğunu belirtti[228] ve bir yıl sonra PKB yönetimini almak için resmi bir onay aldı. 2018 Ekim'de Al Dahra PKB'nin taşınmaz mülkünü 105 milyon avro karşılığında satın aldıktan sonra daha kaliteli ürünler ve süt

---

[223] BalkanInsight, "UAE Recognises Kosovo's Independence", 15 Ekim 2008, https://balkaninsight.com/2008/10/15/uae-recognises-kosovo-s-independence/ (23.02.2019).

[224] Dragan Crnjanski, "Serbia Could Be a High – Quality Food Brand", CorD, https://cordmagazine.com/corporate/dragan-crnjanski-ceo-al-rawafed-serbia-serbia-high-quality-food-brand/ (23.02.2019).

[225] B92, "Government, UAE firm set up joint agriculture company", 7 Temmuz 2014, https://www.b92.net/eng/news/business.php?yyyy=2014&mm=07&dd=07&nav_id=90887 (23.02.2019).

[226] Sasa Dragojlo, "Serbian Opposition Seeks End to UAE Agreement", BalkanInsight, 16 Eylül 2016, https://balkaninsight.com/2016/09/16/serbian-democratic-opposition-asks-termination-of-unlawful-agreement-with-uae-09-15-2016/ (23.02.2019).

[227] Ekapija, "Dinkic signs preliminary agreement with the Emirates – Al Dahra to invest EUR 200 million in agriculture", 14 Ocak 2013, https://www.ekapija.com/en/news/676071/dinkic-signs-preliminary-agreement-with-the-emirates-al-dahra-to-invest-eur (23.02.2019).

[228] Snezana Bjelotomic, "Al Dahra interested in PKB Corporation", SebianMonitor, 19 Ocak 2017, https://www.serbianmonitor.com/en/al-dahra-interested-pkb-corporation/ (23.02.2019).

elde etmek için 30 milyon avro değerinde yatırım[229] yapacağını da bildirdi. Sırbistan PKB Korporacija'yı özelleştirmek istediğinden 2018 yılında kamu ihalesi düzenlendi ve sonucunda Birleşik Arap Emirlikleri PKB'yı satın aldı.[230] Emirlikler, diğer ülkelerde sadece arazi satın almamaktadır. Özellikle Abu Dabi ve Dubai merkezli tarım, enerji ve teknoloji ile ilgilenen şirketler aynı zamanda yatırım yapacaklarını ve ülkenin gelişmesine katkıda bulunacaklarına iddia ederek devlet mülklerini de satın almaya çalışmaktadır. Birleşik Arap Emirlikleri yalnızca gıda ihraç etmekle değil, aynı zamanda tarım konusunda gelişme, tecrübe ve iş birliği ile de ilgilenmektedir. Balkan ülkelerine giden ülke temsilcileri birçok defa ülkelerindeki gıda güvensizliğinden ve kendi halkına kaliteli gıda temin etmek istediklerini paylaşmışlardır. Bulgaristan'da olduğu gibi Sırbistan'da da bio ve eko ürünlere yönelik çalışmalarla ilgilenmektedir ve bu tür projelere yatırım yapmaya hazır olduğunu göstermektedir. Al Dahra'nın Sırbistan'da başka bir projesi ise 2014 yılında Rudnap Agrar tarım şirket hisselerinin %51'ini[231] devralmak. Al Dahra Group'un resmi sitesinde de Belgrad merkezli tarım şirketinin %51'ini elde ettiği görülebilir.[232]

Tarımdan başka Birleşik Arap Emirlikleri'nin ilgisini çeken diğer bir konu da enerji ve teknolojidir. Emirlikler, 21. Yüzyılda teknolojinin ne kadar önemli olduğunu öne sürerek bu konuda çok sayıda projeleri bulunmaktadır. ABD, Singapur ve Almanya'da fabrikaları olan Abu Dabi merkezli Mubadala Şirketi, 2013'te Sırbistan'da kombine çevrim enerji santrallerine, hidroelektrik santrallerine ve yenilenebilir enerji projelerine[233] yatırım yapmak ile ilgilendiğini belirttikten sonra temsilcileri Sırbistan'da yatırım imkânlarını değerlendirme amacıyla ülkeyi ziyaret etti. Aynı yıl iki ülke, telekomünikasyon, yenilenebilir enerji ve uçak teknolojisi alanlarında mutabakatlar imzalandıktan sonra Mubadala Şirketi ile Sırbistan hükümeti arasında Abu Dabi merkezli şirketin Sırbistan'da uçak parçaları fabrikası kurmasına dair görüşmeler

---

[229] SerbianMonitor, "Al Dahra given official approval to take over PKB", 4 Aralık 2018, https://www.serbianmonitor.com/en/al-dahra-given-official-approval-to-take-over-pkb/ (23.02.2019).

[230] Zawya, "Dubai's Al Dahra acquires Serbian group for 172 mln dollars", 8 Ekim 2018, https://www.zawya.com/mena/en/business/story/Dubais_Al_Dahra_acquires_Serbian_group_for_172mln-SNG_127807749/ (03.03.2019).

[231] SeeNews, "Al Dahra İntl İnvestment gents nod to acquire 51% f Serbia's Rudnap Agrar", 9 Nisan 2014,https:// seenews.com/news/al-dahra-intl-investment-gets-nod-to-acquire-51-of-serbias-rudnap-agrar-414228 (25.02.2019).

[232] Al Dahra Rudnap, "Al Dahra", http://www.aldahra.com/en-us/business-divisions/human-food-division/fruits-and-vegetables/al-dahra-rudnap (25.02.2019).

[233] Djordje Daskalovic, "UAE investor Mubadala eyes energy projects in Serbia", RenewableSnow, 10 Ocak 2013, https://renewablesnow.com/news/uae-investor-mubadala-eyes-energy-projects-in-serbia-327166/ (23.02.2019).

yapıldı.[234] Ancak, Birleşik Arap Emirlikleri'nin enerji projeleri başka alanlara da yayılıyor. Örneğin, 2017 yılında yenilenebilir enerji projeleri, kamu şebekesi ve enerji hizmetleri danışmanlığı[235] yapan ve Mubadala'nın şirketi olan Masdar Clean Energy 2019'un ilk yarısında tamamlanacak olan proje, Batı Balkanlar'da en büyük rüzgâr enerjisi projesi ve en büyük ticari rüzgâr projesi olacak.[236] Birleşik Arap Emirlikleri'nin finansman sağladığı bu proje, 37 kilometrelik bir alan kapsamaktadır. Emirlikler, Batı Balkan ülkelerinde buna benzer büyük projelerde ülke ekonomisinin gelişmesi için yaptığını iddia ederek, hem ek olarak yatırım ve belli bir alanda işbirliği, hem de güvenli bir müttefik elde etmektedir. Ayrıca, Birleşik Arap Emirlikleri, bölgenin en büyük inşaatı için Belgrad'ı seçti. Otel, mağaza ve konut inşaatları planlanan projenin gerçekleştirilmesi için, Sırbistan, Sava nehrini yönünü değiştirmek için 66 milyon Euro sağlamalıdır. Postane binaları ve ana demiryolu yatırımlarla yenilenecektir.[237] 2015 yılında başlatılan Belgrade Waterfront projenin resmi web sitesine göre 14 000'dan fazla kişiye konut sağlayacak ve 20 000'den fazla iş yere[238] sebep olacaktır. Projenin web sitesinde Sırbistan'ın böyle bir projeye ve yatırıma ihtiyaç duyduğunu ve Sırbistan ekonomisi için ne kadar faydalı olacağı öne sürülmektedir. Ayrıca, Belgrade Waterfront'un Balkanlar'da en gelişmiş alış veriş merkezi ve turistik yeri olması öngörülmektedir. Dolayısıyla, medyada Belgrad hakkında 'gelecekteki Dubai' veya 'Balkanların Dubai'yı'[239] olarak bahsedilmeye başlandı.

Birleşik Arap Emirlikleri tarafından başlatılan bütün bu muazzam projelerin diğer bir yanı ise, turizmi geliştirmektir. Birleşik Arap Emirlikleri kendi sınırlarında da, diğer ülkelerde de turizme çok önem vermektedir ve turizm sektör olarak Emirlikler'in dış politikasında büyük bir rol oynamaktadır. Son yıllarda iki ülke arasında gelişmelerle

---

[234] See-industry, "Mubadala estabishes an aircraft parts factory in Serbia", South-East European İndustrial Market, 2013, https://www.see-industry.com/en/statia/2/901/ (23.02.2019).
[235] Masdar (مصدر), https://masdar.ae/ar (25.02.2019).
[236] ArabianBusiness, "UAE's Masdar says financing secured for giant wind farm in Serbia", 17 Ekim 2017, https://www.arabianbusiness.com/industries/energy/381459-uaes-masdar-says-financing-secured-for-giant-wind-farm-in-serbia (25.02.2019).
[237] Obshtestvo.net, "Balkanlar'da Arap İstilası" (Арабската инвазия на Балканите), 5 Ocak 2014, http://obshtestvo.net/%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%B1%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B0-%D0%B8%D0%BD%D0%B2%D0%B0%D0%B7%D0%B8%D1%8F-%D0%BD%D0%B0%D0%B1%D0%B0%D0% BB%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%82%D0%B5/ (14.03.2019).
[238] James Burbank, "What is Belgrade Waterfront Project and Why İt İs Necessary for Belgrade's Economy", Bissmark Blog, 15 Haziran 2018, https://bizzmarkblog.com/belgrade-waterfront-project/ (14.03.2019).
[239] Barbara Surk, "To Build Dubai of the Balkans, Serbia Deploys Bulldozers and Baseball Bats", The New York Times, 29 Nisan 2018, https://www.nytimes.com/2018/04/29/world/europe/serbia-belgrade-waterfront-uae-aleksandar-vucic.html (14.03.2019).

birlikte Sırbistan ile Birleşik Arap Emirlikleri arasında turizm de ciddi bir anlamda gelişmiştir. 2010 yılında Birleşik Arap Emirliklerin Sırbistan'ı ziyaret eden turistlerin sayısı[240] 65 iken, 2016'da 7265, 2017'de ise 13 000'i aşmaktadır. Emirlikler, hızla Sırbistan'ın enerji, teknoloji, tarım gibi alanlarına yatırım yaparak kendi amaçlarına ulaşmaya çalışmaktadır. 1990'lardaki savaş ve ekonomik yaptırımlar, ayrıca küresel finansal kriz, Sırbistan ekonomisini çıkmaz bir sokağa çıkarttı. Dolayısıyla, Sırbistan ekonomisini ayağa kaldırmak için dış yatırımlara ihtiyaç duyuyordu ve bu zamanda Körfez ülkeleri yardım sağlamaya başladı. Onlardan biri, Birleşik Arap Emirlikleri, Sırbistan – Kosovo sorununa ve Kosovo'ya verdiği desteğe rağmen Belgrad ile hızlı bir şekilde ilişkilerini her alanda geliştirmekle kalmayıp yalnızca Sırbistan sınırlarında değil, bütün Balkan ülkeleri arasında en büyük ve en dikkat çeken projelere el attı. Özellikle son beş yılda çeşitli alanlarda gelişen ilişkilerden ve başlatılan muazzam projelerden Sırbistan halkının arasında bölünmelere sebep oldu. Halkın bir kısmı memnun olmasa da, diğer bir kısmı Arapça kurslarına katılıp durumdan istifade etmeye çalıştı ve Körfez ülkelerinden gelen yatırımların Sırbistan ekonomisine katkısından gururla bahsetmeye başladı. Birleşik Arap Emirlikleri Körfez bölgesinde güçlü bir konuma sahiptir ve bu konumunu Körfez'in dışına da taşımak istemektedir. Dolayısıyla, çeşitli strateji ve planlar geliştirip diğer ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadır. Emirlikler, etkili yumuşak güç araçlarını geliştirip diğer ülkelerle ilişkilerini geliştirmek amacıyla kullanmaktadır. Ancak, yumuşak güç araçları genellikle yaptığı yardımlar ve bilim ve teknoloji gibi konularda teşebbüslerinden ibarettir. Birleşik Arap Emirlikleri, petrol rezervlerin sonsuz olmadığını ve MENA bölgesinin istikrarsız ve sorunlar ile dolu olduğunu bildiğinden dolayı kendi istikrarını ve refahını sağlamaya çalışmaktadır. Emirlikler, dünyada bütün ülkelerle ilişkiler geliştirmektedir. İş birliği yapmaya çalıştığı ülkelerin arasında Balkan ülkeleri de yer almaktadır. Bütün ülkelerle ilişkileri belli alanlardadır, örneğin tarım, bilim ve teknoloji gelişimi ve turizm. Emirlikler, Dubai'yi turizm ve biznes konusunda dünyada en önde gelen ülkelerin arasında yer alması için çabalamaktadır.

Ortadoğu'da su ve gıda kıtlığı ciddi bir sorun yaratmaktadır. Dolayısıyla, bu, Birleşik Arap Emirlikleri'ni ilgilendiren bir konudur ve Emirlikler, yalnızca kendi ülkesinin

[240] Daria Sito-Sucic, "Gulf tourism frenzy in Bosnia delights business, polarizes locals", Reuters, 21 Ağustos 2016, https://uk.reuters.com/article/us-bosnia-arabs-investment/gulf-tourism-frenzy-in-bosnia-delights-business-polarizes-locals-idUKKCN10W08L (14.03.2019).

sınırlarında değil, diğer ülkelerde de tarım sektöründe yatırımlarda bulunmaktadır ve tarımın gelişmesi için yeni teknolojiler araştırmaktadır. Emirlikler'in Balkan ülkeleriyle ilişkileri de temel olarak bu tarım konusu ile ilgilidir. Emirlikler, Balkan ülkelerinde arazi satın alıp kendi teknolojilerini geliştirip kendi tarımını geliştirmeye çalışmaktadır. Böylece, tehdit olarak görülen gıda sorunundan kurtulma şansını kendileri yaratmaktadır. Satın aldıkları araziler genellikle ulaşım ve ihracat için kolay olacak bölgelerdir, örneğin sınırlara veya limanlara yakındır. Emirlikler'in Balkan ülkeleriyle tarım sektöründe anlaşmaların sayısı, Sırbistan ve Bulgaristan ile son yıllarda gittikçe artmaktadır. Bu ülkelerde de iyi bir konuma sahip araziler satın almaya çalışmaktadır. Sırbistan ve özellikle Bulgaristan ile yenilenebilir enerji konusunda anlaşmalar yaparak bu konuya odaklanan Emirlikler, gelecekte enerji tasarrufu ve yenilenebilir enerjinin önemini öne sürmektedir. Birleşik Arap Emirlikleri'nin tarım ve enerjiden başka ilgisini çeken konu turizmdir. Ortadoğu'da en tercih edilen ülkelerden biri, dünyada da ilk sıraya geçmeyi hedeflemektedir. Balkan ülkelerinin birçoğu ile vizeyi kaldırmayı başarmış veya bu konuda müzakereler yapmaktadır. Böylece, yalnızca kendi vatandaşların sıcak yaz Ortadoğu günlerinde serinleyebilecekleri yer sağlamak değil, aynı zamanda Emirlikleri ziyaret edecek kişilerin sayısını arttırmaktadır. Balkan ülkeleri ve Emirlikler arasında iş birliğine sebep olan diğer bir konu ise silah ticaretidir. Balkan ülkelerin en büyük müşterilerden biri Emirlikler, bu ülkelerle askeri teknoloji ve eğitim alanında işbirliği anlaşmaları da imzalamaktadır. Son birkaç yılda hızla gelişmeye başlayan Birleşik Arap Emirlikleri, teknoloji, bilim ve turizme odaklı yumuşak güç stratejileri sayesinde Balkan ülkeleri arasında da nüfuz kazanmayı başardı. Balkanlar, Ortadoğu gibi çok sayıda savaş ve sorunlarla dolu bir tarihe sahip bir bölgedir. Ancak, Körfez ülkelerin aksine siyasi sistemleri karışık ve ekonomileri zayıftır. Balkan ülkelerin ekonomileri için yabancı yatırımlar çok büyük rol oynamaktadır. Birleşik Arap Emirlikleri de bu önemli rolü üstlenip Balkan ülkelerinde çeşitli yatırım ve projelerde bulunmaktadır. Ortadoğu'daki sorunlardan kaçıp kendi sorunlarına çare bulmaya çalışırken Balkan ülkelerin ekonomilerine ciddi katkıda bulunmaktadır ve yeni müttefiklikler kazanırken kendi kültürünü ve değerlerini de taşımaktadır. Ancak, alkol kullanmamak ve helal gıda tüketmek gibi İslami değerler, Bulgaristan ve Bosna Hersek gibi Müslüman nüfusa sahip olan ülkelerde bile halkın arasında farklı etkiler yaratmakta ve hatta bölünmelere sebep olmaktadır.

BÖLÜM 5: KÖRFEZ ÜLKELERİN ARASINDAKİ REKABETİN SEBEPLERİ VE BALKANLARA ETKİSİ

Ortadoğu ve Balkanlar birbirine coğrafi açıdan çok yakın olmasa da ortak özellikleri bulunmaktadır. İki bölgenin tarihi de ülkeler arası sorunlar, savaşlar ve iç savaşlarla doludur. Sınır ve azınlık sorunları ile dolu Balkanlar, Avrupa'da jeopolitik öneme sahiptir ve her zaman Avrupa'ya bir kapı olarak görülmüştür. Ayrıca, "Balkanlar günümüzde dünyanın başlıca enerji güzergâhlarından biri haline gelmektedir."[241] Sınır sorunları ve savaşlarla dolu Ortadoğu bölgesinde ise istikrarsızlık ve güvensizlik gittikçe artmaktadır.

Çatışmalarla dolu bu iki bölge arasındaki köprüler 1990 ile 2001 yılları arasında yardım, yatırım ve din alanlarında kuruldu. Ancak, 2001 yılından itibaren Körfez ülkeleriyle Balkan ülkeleri arasındaki ilişkiler kesildi. Aralarındaki ilişkiler tamamen kopmuş değil, ancak ciddi bir anlamda azalmıştır. 2010'dan itibaren Körfez ülkeleri unutulmuş ilişkilerin canlanmasına ilk adımlarını attı. Önceden kurulan ilişkilere ek olarak yeni ve farklı alanlarda da ilişkiler kuruldu ve kurulmaya devam edilmektedir.

Bu ilişkiler, Körfez ülkeleri arasında yeni bir rekabete ve Balkan ülkelerinde farklı etkilere sebep oldu. Körfez ülkeleri, Ortadoğu'daki rekabetlerini yeni bir alana taşıdı. Balkanlar, Körfez ülkelerin ve özellikle Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar'ın yeni yarışma alanı haline geldi. Körfez ülkeleri, Balkan ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye ve oldukça büyük yatırım ve projelere el atmaktadır. Ancak, bu projeler ve Arap ülkelerin Balkanlar'da varlığı Balkan ülkelerin halkları arasında farklı etki yaratmaktadır. Bazıları, varlıklarından ve yardımlarından memnun iken, bazıları ülkenin belli kesimleri arasında İslamlaşmasından ve devletin Körfez ülkelerine bağlı kalmasından korkmaktadırlar.

5.1. Körfez Ülkelerin Rekabeti

2010 yılından itibaren Körfez ülkelerin Balkan ülkeleriyle ilişkilerini yoğun bir şekilde geliştirmeye çalışmalarının birkaç sebebi vardır. Bunlar:

1. Ortadoğu'daki istikrarsızlık ve özellikle Arap Baharı'ndan sonra sorunların artması (Arap Baharı)

241. Mehmet Kaçmaz, "Balkan Coğrafyası, Türk Tarihinde Balkanlar", Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Cilt 1, s. 11-37.

2. Ortadoğu'daki istikrarsızlık, ülkelerin güvensizliğe düşmesine sebep oldu. Dolayısıyla, ülkeler yeni müttefikler bulma ihtiyacını duydu. (Yeni müttefikler)
3. Özellikle son yıllarda Türkiye'nin artan gücü ve etkisi (Türkiye)
4. Petrol fiyatlarının düşüşü (Petrol)
5. Bölgedeki iklim şartlarından doğan gıda ve su güvensizliği, ülkelerin farklı stratejiler izleyip güvenliklerinin sağlamaya çalışmalarına sebep oldu. (Gıda güvensizliği)

Körfez ve Balkan ülkeleri arasındaki ilişkilerin 2010 yılından itibaren yoğun bir şekilde gelişmesine neden olan bu sebepler, siyasi, ekonomik ve sosyal olmak üzere üç gruba ayrılabilmektedir. Körfez ülkelerini ve özellikle Birleşik Arap Emirlikler, Suudi Arabistan ve Katar'ı, Balkanlara yönlendiren siyasi sebeplerin arasında Arap Baharı'nın etkisi ve Türkiye'nin güçlü bir aktör haline gelmesidir. Bu iki faktör, üç Körfez ülkenin arasındaki rekabeti güçlendirdi.

Arap Baharı, Ortadoğu tarihinde çok önemli bir dönüm noktasıydı. 2011'de gerçekleşen Arap ayaklanmaları 'Arap Baharı' olarak bilinmektedir. Arap Baharı'nın ortaya çıkmasına sebep olan en önemli faktörler arasında ekonomik zorluklar ve halkların demokrasi talepleridir. Ayrıca, yolsuzluk, işsizlik[242], eğitim ve gelir dağılımındaki eşitsizlik gibi sebepler de büyük etki sağlamıştır. Bu sebeplerden doğan ayaklanmalardan şiddetli sonuçlar ortaya çıktı. Arap Baharı'nın hem olumlu hem de olumsuz sonuçları vardı. Otoriter rejimlerin düşmesi, bazı siyasi ve sosyal hakların kazanması gibi olumlu sonuçların, çok sayıda sadece belli ülkeyi ve halkını değil, bütün bölgeyi hatta bölgenin dışındaki ülkeleri etkileyen sonuçlar da vardı. Ancak, Arap Baharı'nın en büyük etkilerinden biri İslamcı – Laik bölünmenin[243] yarattığı istikrarsızlıktır. Arap Baharı'nın neden olduğu 2011-2013 arasındaki yıllarda yaşanan boşluk, Katar'ın dış politikasına yeni bir yön verdi. Arap Baharı'ndan sonra Katar'ın ekonomik kararları dış politikayla derinden bağlantılıydı[244], çünkü Doha sadece kendi gelişimini sağlamayı değil, aynı zamanda bazı alanlarda, özellikle Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da siyasi etki kazanmayı da planlamaktaydı. Ancak, Arap Baharı yalnızca Katar'ın dış politikasını değil, diğer iki Körfez ülkenin de politikalarını etkiledi. Suudi

---

[242] Vanessa Tucker, **Divergence and Decline: The Middle East and the World after the Arab Spring.** Washington: Freedom house, 2012.

[243] Elfatih Abdelsalam, "The Arab spring: İts origins, evolution and consequences… four years on", İntellectual Discourse, 23:1, 2015, s. 119 – 139.

[244] Federica Mastroforti, "Qatar's priorities and interests in the EU countries", Mediterranean Affairs, 21 Eylül 2016, http://mediterraneanaffairs.com/qatar-s-priorities-and-interests-in-the-eu-countries/ (30.03.2019).

Arabistan'ın dış politikasının en önemli unsurlarından biri dindir; ancak, yalnızca Wahhabi İslam'a odaklı bir politika değildir. Ancak, yalnızca Realizm Teorisi'nin prensiplerine uyan bir politika da değildir. Suudi Arabistan, bölgedeki şartlardan dolayı kendini sürekli tehdit altında görmektedir ve iç ve dış güvenliği sağlamaya çalışan bir dış politika izlemektedir.

Gerd Nonneman'a göre Suudi Arabistan'ın dış politikasını belirleyen üç unsur vardır; bunlar, iç çevre, dış çevre ve küresel çevredir.[245] Ülkedeki sorunlar (örn. kaynaklar, Sunni – Şii çatışması), bölgedeki sorunlar (örn. Ortadoğu'daki istikrarsızlık, İran – Suudi Arabistan vs.) ve küresel anlamda gelişmelerden ibaret bu karışım, Suudi Arabistan'ın pragmatizmine sebep olmuştur.

Arap Baharı, yalnızca Suudi Arabistan'ın dış politikasını değil, aynı zamanda Birleşik Arap Emirlikleri'nin ve Katar'ın da dış politikalarını etkiledi. Genel olarak, Suudi Arabistan'ın kararlarına bağlı Birleşik Arap Emirlikleri, yeni stratejiler hazırlayıp teknolojiye dayalı bir geleceğe yöneldi. Böylece, teknolojinin gelişmesini sağlayacak projeler başlatıp yeni müttefikler aramaya başladı. Ayrıca bu, bölgedeki güvensizlikten kurtulma çabalarının bir parçasıydı.

Önceden bölgedeki fakir ülkeler arasında yer alan Katar, doğal gaz rezervleri açısından dünyada üçüncü sıraya gelerek kısa zamanda en zengin ülkeler arasına girmeyi başardı. İlk başta tarafsız bir politika izleyen, ancak Arap Baharı esnasında Ortadoğu ülkelerin bölünmesi ve siyasi değişikliklerin sonucunda farklı bir dış politika izleyen Katar'ın yükselmesi ve gittikçe artan etkisi, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin küçük emirliği rakip olarak görmelerine sebep oldu. Dolayısıyla, yaşanan Katar Krizleri, bölgedeki politik, ekonomik ve sosyal zorlukların ve tehditlerin[246] ve aynı zamanda dâhil olan Arap ülkelerin arasındaki rekabetin patlama anlarıydı.

Arap Baharı esnasındaki ayaklanmalar, MENA bölgesindeki ülkelerde bir domino etkisi[247] yarattı. En önemli etkilerinden biri, rejimlerde büyük boşluklar yarattı. Bazı

---

[245] Gerd Nonneman, "Determinants and Patterns of Saudi Foreign Policy: „Omni-balancing" and „Relative Autonomy" in Multiple Environments", Saudi Arabia in the Balance: Political Economy, Society, Foreign Affairs, Paul Aartsand Gerd Nonneman, Hurst&Company, London, 2006, s.316.

[246] Abdullah Baabood, "Qatar's Resilience Strategy and Implications for State – Society Relations", İnstituto Affari İnternazionali, İAİ Working Papers 17, 36 – December 2017, http://www.iai.it/sites/default/files/iaiwp1736.pdf (22.03.2019).

[247] İsmet Göçer, "The Reasons and Economic and Political Consequences of Arab Spring, Khazar Journal of Humanities and Social Sciences", Vol 17, № 2, 2014, s.

ülkeler bu boşlukları doldurmaya çalışırken diğerleri kendi güvenliğini sağlamaya çalışıyordu. Ancak, Arap Baharı'nın en önemli sonuçlarından biri, Körfez bölgesinde Suriye, Irak ve Mısır gibi geleneksel güçlerin[248] yerine Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar'ın geçmesiydi. Arap Baharı, aslında Körfez ülkelerinin Arap Bölgesi'nin ayrılmaz bir parçası olduğunu gösterdi. Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar, farklı şekilde olsa da, bölgedeki ayaklanmalara destekleyerek veya karşı çıkarak tepki gösterdi. Dolayısıyla Arap Baharı, üç ülkeyi de farklı bir şekilde etkiledi. Örneğin, yoksulluk, siyasi katılım eksikliği ve ülkedeki kadınların durumu ile ilgili çatışmalar bu değişim döneminde[249] Suudi Arabistan için ciddi bir tehdit oluşturdu.

Ancak, yalnızca Suudi Arabistan değil, aynı zamanda Birleşik Arap Emirlikleri de, monarşi olduklarından ve aynı zamanda Müslüman Kardeşler'i bir terör örgütü[250] olarak gördüklerinden Arap Baharı ile ilgili konularda olumsuz görüşlerini paylaştı.

Arap Baharı, üç Körfez ülke için de değişiklik yapılması gerektiğini hatırlatan bir alarmdı. Dolayısıyla, Körfez ülkeleri, siyasi ve sosyal sorunlarını farklı yollar deneyerek çözmeye çalıştılar. Arap Baharı, Körfez ülkelerine bölgenin ayrılmaz parçası olduklarını gösterdiği kadar, onlara bölgenin tüm sorun ve çatışmalarını hatırlattı ve gelecekte değişiklik yapmadıkları takdirde, örneğin Mısır'ın yerinde kendilerinin olabileceğini gösterdi. Dolayısıyla, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar, farklı bir dış politika izleyip, yeni stratejiler oluşturup kendi güvenliğini sağlamaya çalıştılar. Ayrıca, bölgedeki çatışmalar, Körfez ülkelerine yeni müttefiklere ihtiyaç duyduklarını da gösterdi. Böylece, Körfez ülkeleri, kendi sosyal, siyasi ve ekonomik durumlarını sabitleştirmek adına Balkanlar'a yöneldiler. Ancak, Balkanlar'a yönelmelerinin diğer önemli siyasi sebebi ise Türkiye'nin artan gücüydü. İki kıtada yer alan Türkiye, hem Avrupa ile hem de Ortadoğu ile ilişkilerini geliştirmeye çalıştı. İlk başta yalnızca Batı'ya yönelik Türkiye 2000'li yıllardan itibaren Ahmet Davutoğlu'nun ''Stratejik

---

44,https://www.researchgate.net/publication/296614216_The_Reasons_and_Economic_and_Political_Consequences_of_Arab_Spring (22.03.2019).

[248] Elfatih Abdelsalam, s.122.

[249] Khaliq Abdullah, "A Study: The Reflections of the Arab Spring on the GCC States", Arabic Center for Research and Policy Studies, Doha, 2012, s.13.

[250] Tarek Osman, "Revolutions and Counter-Revolutions: Transfers in the Regional Arabic System", Al Jazeera Studies Center, Doha, 2014, s.4.

Derinlik''[251] kitabının etkisi altında Ortadoğu ülkeleri ile de ilişkilerini sağlamlaştırmaya çalıştı.

Avrupa ile ilişkilerini geliştiren Türkiye, Ortadoğu ile ilişkilerini geri planda bıraktığından iki bölge ile de ortak tarihlerini ve İslam kimliğini[252] kullanarak ilişkilerini canlandırmayı başardı. Türkiye'nin en önemli dış politika aracı olarak ekonomi ilişkileri[253] görüldüğünden Ortadoğu ile ilişkilerinin de geliştirmesi için bu Ankara'nın temel aracıydı. Önceden Türkiye'nin ticareti genel olarak Avrupa ülkeleriyleydi. Ancak, 2000'li yıllarda ekonomisi hızla büyüyen Türkiye farklı piyasalar denemeye başladı. Böylece, Ortadoğu ülkeleri ile de ticari ilişkilerini geliştirdi. Birçok Ortadoğu ülkesiyle ticari anlaşmalar imzaladı, örneğin Suriye (2004), Fas, Tunus ve Mısır (2005), Ürdün (2009) ve Lübnan (2010)[254]. Bazı Arap ülkeleri ile 'visa free transition' anlaşmaları[255] da imzaladı, ancak Körfez ülkeleri ile Balkan ülkeleri arasındaki vize anlaşmaları daha kısa zamanda ve Türkiye ile yapılan anlaşmalara göre daha hızlı ve daha fazla ülke ile yapıldı. Özellikle, 2010 yılından itibaren Türkiye'nin ekonomisi hızla büyümeye başladı. Yalnızca Türkiye'nin üretimi Ortadoğu ve Kuzey Afrika'nın toplam üretimine eşitti. İstanbul ise, ekonomi dünyasında en güçlü şehirlerin arasında 32. Sıraya[256] gelmektedir. Böylece, Türkiye MENA bölgesinde de yeni ticari piyasalar ile tanıştı.

Ancak, Türkiye'nin ekonomiden başka yumuşak güç araçlarını da kullanarak Arap ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeye başardı, örneğin Türkiye Bursları veya Türk dizileri. Arap dünyasında çok büyük seyirci sayısını kazanan Türk dizileri, Türkiye için yalnız

---

[251] Robert M. Cutler, "Türk Dış Politikası ve İki Davutoğlu", Derin Ekonomi, 1 Haziran 2016, http://www.derinekonomi.com/yazarlar/turk-dis-politikasi-ve-iki-davutoglu/ (27.03.2019).

[252] Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, Küre Yayınları, İstanbul, 2011, s. 4-10.

[253] Temel İskit, "Dış Politika ve Dış Ekonomik İlişkilerin Yönetimi", T.C. Dışişleri Bakanlığı, http://www.mfa.gov.tr/dis-politika-ve-dis-ekonomik-iliskilerin-yonetimi.tr.mfa (27.03.2019).

[254] Trade.gov, "Free Trade Agreements", Republic of Turkey Ministry of Trade, 4 Eylül 2018, https://www.trade.gov.tr/free-trade-agreements (26.03.2019).

[255] MOFA, "Arap Birleşik Emirlikleri vatandaşları için dünya ülkelerine vize", Arap Birleşik Emirlikleri Dışişleri Bakanlığı (الامارات العربية المتحدة وازرة الخرجية و التعاون الدولي ,تاشيرات دول العالم لموطني دولة الامارات العربية المتحدة),https://www.mofa.gov.ae/ConsularServices/Pages/Visas.aspx?fbclid=IwAR0085FGzVZIJfxjVVVsUGK2DivR2OHa89HFxSaBptX70LOBcDXsJkFfeY (30.03.2019). Katarlıların vizesiz giriş yaptıkları ülkeler (الدول التي يدخلها القطريين بدون تأشيرة), Ymsafer, 29 Ağustos 2017,http://www.ymsafer.com/CountriesthatareenteredQatarwithoutavisa?fbclid=IwAR2EbFmSRYUVc BErJW5xv7ij27WNxCayONxOSnCjDv62gFfTt894FhtvBZ0 (30.03.2019). Türk Vatandaşlarının Tabi Olduğu Vize Uygulamaları, T.C. Dışişler Bakanlığı, http://www.mfa.gov.tr/turk-vatandaslarinin-tabi-olduguvizeuygulamalari.tr.mfa?fbclid=IwAR2Vw4R9tRq5q1LruayzpRpbfK2dfBmNWGhiO10fxDilVwGAGva51bsTYdw (30.03.2019).

[256] Yasin Arslan, "Dünyanın En Güçlü Şehirleri Açıklandı: İstanbul Kültürde Önde, Çevrede İse Son Sırada", Onedio, 8 Şubat 2018, https://onedio.com/haber/dunyanin-en-guclu-sehirleri-aciklandi-istanbul-kulturde-onde-cevrede-ise-son-siralarda-860899 (26.03.2019).

gelir değil, aynı zamanda 'etkili bir model'[257] oldu. Ayrıca, Türkiye, Ortadoğu'da bazı durumlarda arabuluculuk rolünü de üstlendi. Böylece, Türkiye Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da etkili bir aktör haline geldiTürkiye, Ortadoğu'ya ile ilişkilerinini yalnızca ekonomiyi kullanarak ve ticari ilişkilerini geliştirerek değil, arabuluculuk veya 'danışmanlık' yaparak da bölgede saygı kazanabildi. Örneğin, İsrail- Suriye barış görüşmeleri, Bosna Hersek – Sırbistan ve Filistin halkına destek çıkarak Ortadoğu'da da önemli bir aktör haline gelebildi. Aslında, Türkiye'nin Ortadoğu'da önemli bir aktör haline gelebilmesi, yalnızca birkaç ülke ile ilişkilerinden ve onlara ekonomik, siyasi ve askeri bağımlılığından vazgeçme kararına bağlıydı. Yeni müttefikler, yeni piyasalar arayan Türkiye, 1990'ların başında ilişkilerini çeşitlendirmeye karar verip[258] ilk adımlarını attı, ancak 2000'li yıllardan itibaren bunu daha planlı bir şekilde gerçekleştirmeye başladı. İlk önce Ahmet Davutoğlu'nun 'komşularla sıfır sorun' politikasından esinlenerek Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan ile sorunlarını veya anlaşmazlıklarını çözmeye çalıştı. Sonra ise, Ortadoğu ile ilişkilerini geliştirmeye başladı. Türkiye, kültürü ve ekonomiyi kullanarak, TİKA, Türkiye bursları, Türkiye Havayolları gibi güçlü yumuşak güç araçlarını geliştirip yalnızca Balkanlar ile veya Ortadoğu ile değil, birçok ülke ile ilişkiler kurabildi ve geliştirebildi. Son yıllarda Türkiye'nin izlediği dış politika Ortadoğu'ya odaklı bir politikadır. Bayram Sinkaya'ya göre, Türkiye'nin önceden bölgeyle ilişkilerini düzeltmeye çalışıp başaramamasının sebebi Cumhuriyetin ilk yıllarından beri 'Batı kimliği ve Batı bağlantısı'dır. Son senelerde ise Türk dış politikasının 'yeni kimlikler'[259]inin sayesinde bu politika başarılı olabilmiştir.

Körfez ülkeleri de, bu modeli takip edip Ortadoğu'ya bağımlılığından kurtulmaya çalışıp yeni müttefikler aramaya başladı. Böylece, Körfez ülkeleri, yalnızca enerji politikalarını değil, ilişkiler kurduğu ülkelerin sayısını da arttımaya ve çeşitlendirmeye çalıştı. Örneğin, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri de uçuş sayılarını arttırmaya çalışmaktadır. Körfez ülkeleri, Türkiye'nin Ortadoğu'da artan gücüne bir tepki olarak ve aynı zamanda onu bir model olarak görüp kendi yumuşak güç araçlarını da

---

[257] Saliha Alam, "Drama... Türkiye'nin dünyaya yumuşak güç istilası", (الدراما .. القوة الناعمة التي غزت بها تركيا صالحة علام العالم!), Aljazeera, 3 Nisan 2017,http://mubasher.aljazeera.net/opinion (25.03.2019).

[258] Ali Acaravcı ve Gülbeyaz Kargı, "Türkiye'de İhracatın Çeşitlendirmesi ve Ekonomik Büyüme", Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi, 1 (1) 2015, 1-16 (s.14).

[259] Bayram Sinkaya, "Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi", Adam Akademi, 2011, s. 79 – 100: 97.

geliştirmeye çalışmaktadır. Böylece, MENA bölgesinin dışında güvenliğini sağlayıp etkili olmayı planlamaktadır.

Körfez ülkelerini Balkan ülkelerine yönlendiren diğer bir sebep grubu ise ekonomiktir. Petrol fiyatlarının düşüşü, petrol ve doğalgaz rezervlerine dayanan Körfez ülkelerini ciddi bir şekilde etkiledi, çünkü fiyatlarının düşüşü siyasi ve ekonomik tehdit oluşturmaktadır. 2014 yılının sonlarından itibaren petrol fiyatları düşüş göstermeye başladı. Bu düşüşten üç Körfez ülke arasında en etkilenecek olan Suudi Arabistan'dır. Fiyat düşüşünden etkilenen Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri, bu değişimin ticaret ve turizmi etkileyeceğinden[260] dolayı yeni stratejiler bulmaya çalıştılar. 2014 yılında petrol fiyatlarındaki düşüşten itibaren bütün Körfez ülkelerin yeni teknolojiler geliştirmek iç ve dış politikalarında önemli bir yer almaktadır. Örneğin, Birleşik Arap Emirlikleri'nin iç ve dış politikasında enerji önemli bir yere sahiptir. Petrol ve gazın keşfinden sonra Birleşik Arap Emirlikleri küresel hidrokarbon enerji pazarında merkezi bir oyuncu haline geldi. Ancak, petrol fiyat düşüşünden ve rezervlerin gittikçe tükedildiğinden Emirlikler, UAE Energy Strategy 2050 ile enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesini ve yenilenebilir, nükleer ve temiz enerji kaynakarını birleştiren bir enerji karışımının[261] kullanımını önermektedir. Birleşik Arap Emirlikleri bu amacına ulaşmak için bu alanda uluslararası işbirliğini teşvik etmekte ve Balkan ülkeleri ile de enerji alanında anlaşmalar yapmaktadır. Körfez ülkeleri, Balkanlar'da yatırım yapma fikrini petrol çağında ekonomiyi çeşitlendirme stratejilerini geliştirmelerin bir parçası olarak görmektedir. Örneğin, Suudi Arabistan, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri, son yıllarda Arnavutluk, Bosna Hersek, Sırbistan ve birçok başka Balkan ülkeleriyle ticari ilişkilerini geliştirdi ve bölgedeki yatırımlarını arttırdı. Körfez ülkeleri için çok ciddi bir tehdit oluşturan ve gelecekte siyasi ve ekonomik sorunların yanı sıra sosyal sorunlara da yol açabilecek gıda güvensizliğidir. Zor iklim şartlarından ve su kıtlığından dolayı ortaya çıkan gıda güvensizliği, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar'ı farklı stratejiler ve dış politikalalar izleyip bu sorunu çözmeye zorladı.

---

[260] Ayşegül Aytaç, **Petrol Fiyatlarındaki Düşüşün Öteki Yüzü**, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, 2015,
s. 4.

[261] Government.ae, UAE Energy Strategy 2050 (2050 حكومة امارات, استراتيجية الإمارات للطاقة)https://government.ae/ar-ae/about-the-uae/strategies-initiatives-and-awards/federal-governments-strategies-and-plans/uae-energy-strategy-2050 (23.03.2019).

Ortadoğu iklim açısından kuraktır ve su kaynakları yetersizdir. Dolayısıyla, bu durum, ülkeler arasında çatışmalara ve ülke içinde ciddi sorunlara yol açmaktadır. Bu üç Körfez ülkesi dünyanın en kurak bölgelerinde yer aldıklarından; düşük yağış, yüksek buharlaşma oranları ve ekilebilir alanın az olduğundan gıda üretme kabiliyetleri sınırlıdır[262]. Dolayısıyla, bu ülkeler, ihtalata bağlıdırlar. Bu sorunun çözülme çabaları, üç Körfez ülkenin Balkan ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeleri konusunda çok önemli bir rol oynadı. Üç Körfez ülkenin Balkan ülkeleri ile ilişkilerinde çok önemli bir nokta tarımdır. Üç ülke de, Balkanlarda tarım alanında anlaşmalar imzalamakta, bu konuda işbirliklerini geliştirmeye çalışmakta ve arazi satın alıp oradaki verimli topraklardan faydalanmaya çalışmaktadır. Körfez yatırımcıların toprak ve iş gücünün nispeten ucuz olduğu ve mahsullerin bol miktarda bulunduğu ve aynı zamanda gelişmekte olan Balkanlardaki[263] tarıma ilgi göstermektedir. Yabancı firmalar Balkanlar'daki mandıralara, et işleme, ekinlere ve diğer alanlara yatırım yapmaktadır.

Birleşik Arap Emirlikleri'nin prensesi ve aynı zamanda gıda güvenliği bakanlığı görevini yapan Maryam Al Mheiri'nin sözlerine göre Birleşik Arap Emirlikleri, Balkanları'Avrupa'nın dondurucusu'[264] olarak görmektedir, ancak bu, diğer Körfez ülkeleri için de geçerlidir. Birleşik Arap Emirlikler, Suudi Arabistan ve Katar'da, gıdaların çoğu ithal edildiğinden dolayı gıda güvenliği sorunu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, bazı siyasi durumlar, bu sorunu daha da derinleştirmektedir. Örneğin, son ekonomik boykotun sonuçlarından biri, yani Suudi Arabistan- Katar sınırının kapatılması Katar'ın ithalat fırsatlarını azalttı. Dolayısıyla, Katar, bu durumun üstesinden gelmek için ithalat kaynaklarını çeşitlendirmeye ve kendi gıda üretim kapasitesini[265] arttırmaya çalıştı. Bu konuda, Katar'ın diğer bir stratejisi ise gıda depolama oldu. Bunun yanı sıra, Doha, birçok Balkan ülkesi ile doğrudan uçuş anlaşmaları yaptı ve seferlerin sayısını arttırdı. Böylece, bazı gıdaların hava yoluyla da

---

[262] Haweya Ismail, "Food and Water Security in Qatar: Part 1 – Food Production", FDI Strategic Analysis Papers, 21 Temmuz 2015, http://www.futuredirections.org.au/?p=4177 (30.03.2019).

[263] Adam Tanner, "Investors eyeing Balkan farms as long term play", Farmlandgrab, 1 Kasım 2010, https://www.farmlandgrab.org/post/view/16871 (01.02.2019).

[264] İrina Tsoneva, "Birleşik Arap Emirlikleri Bulgar ürünlere ilgi duymaktadır" (Ирина Цонева, Обединените арабски емирства с интерес към български стоки), BNT, 19. 11. 2018, http://news.bnt.bg/bg/a/obedinenite-arabski-emirstva-s-interes-km-blgarski-stoki (20.03.2019).

[265] Gulf Times, "Qatar's Private Sector Helps Overcome Blockade: Chamber", 9 Haziran 2017, http://www.gulf-times.com/story/555988 (23.03.2019).

taşınmasını sağlamış oldu. Tarım anlaşmaları ve başlatılan yeni uçuşlar, Körfez ülkelerine yeni müttefikler getirdi. Ancak, yeni müttefik bulma ihtiyacı özellikle 2011'de meydana gelen Arap Baharı'ndan sonra hissedildi.

Ortadoğu tarihinde birkaç Katar krizi vardır. Ancak 2014 ve 2017'de meydana gelen krizler, Katar'da büyük değişimlere sebep oldu. Arap Baharı'ndaki olaylara farklı görüşler sergileyen üç Körfez ülke arasında 2014'te başka bir sorun ortaya çıktı. İlk başta Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Könseyi'ndeki anlaşmazlıklar paylaşılmıyordu, ancak son krizlere sebep olan anlaşmazlıklar halk ile açık bir şekilde paylaşıldı. Katar'ın politikalarına karşı çıkan Suudi Arabistan, birleşik Arap Emirlikleri ve Bahreyn, elçilerini Doha'dan çekti. 8 Bu olay, 2017'de de tekrarlandı, ancak sonuçları daha katıydı. 2017 yılında meydana gelen Katar Krizi, Doha'ya ekonomik ve siyasi anlamda darbeydi. İki Katar krizi ve Körfez ülkeleri arasındaki tüm anlaşmazlıklar, bölgenin ne kadar güvensiz olduğunu gösterdi. Dolayısıyla, ilk önce Katar, sonra Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan da yeni müttefikler aramaya başladılar. Üç Körfez ülke de her Avrupa, Asya ve Afrika'daki ülkelerle işbirliği yapmaya çalıştılar. Ancak, hem müttefik hem de diğer sorunlara, örneğin gıda güvenliği sorununa, çözüm olabilecek ülkeler ve aynı zamanda Balkanlardaki krizlerden dolayı yabancı yatırımlara muhtaç olan Balkan ülkeleri oldu.

Balkanlar da Ortadoğu kadar karışık ve tarihi anlaşmazlık, savaş ve etnik sorunlarla doludur. Balkan ülkelerin çoğunun ekonomileri zayıf olduğundan yabancı yatırımlara muhtaç ve dışarıdan gelen her yardıma açıktırlar. Körfez ülkelerin petrolün getirdiği mali güvenliklerini Balkan ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmek için kullandılar. Balkan ülkelerin çoğu gelişmekte olan ülkelerdir. Balkan ülkelerin Avrupa'ya bir kapı olduğunu göz önünde bulundurarak Körfez ülkeleri ise Balkanların bölge olarak sunduğu fırsatlardan yararlanmaya çalıştılar. Ancak, her ülke yeni müttefikler bulmaya ve kendi güvenliğini sağlamaya çalışırken aralarındaki rekabetlerini başka bir bölgeye taşımış oldular. Böylece, Balkanlar Körfez ülkelerin yeni rekabet alanı haline geldi. Katar, Ortadoğu'da iki süper gücün arasında kalmaktadır. Suudi Arabistan ve İran gibi, ideolojileri zıt ve ilişkileri iyi olmayan iki ülkenin arasında kalmak, Katar için son derece zordur ve dengeyi korumak ve en önemlisi kendini korumak için çok iyi dış politika gerektirmektedir. Ancak, Bernard Haykel'in 2013'te 'Qatar's Foreign Policy'

başlıklı makalesinde belirttiği gibi: 'İran değil, Suudi Arabistan, Katar için ana tehdittir'[266] ve bu son yıllarda gelişen olaylardan da belli olmaktadır. Yıllar boyunca Katar'ın Suudi Arabistan'ın kanadının altında olması ve sonra çekilip kendi dış politikasını geliştirip sırayla bölgede ve dünyada ana aktörler arasında yer alması Riyadh için bir darbe gibiydi ve kabul edilmesi zordu. Katar, güvenlik ve savunma ve askerî güç yetersizliğini telafi etmek için gereken yumuşak gücünü geliştirmeye çalıştı ve böylece bölgede ve dünyada önemli aktörler arasına girmeyi başardı. Katar ve Suudi Arabistan ile Birleşik Arap Emirlikleri arasındaki anlaşmazlıklar bellidir. Ancak, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin rekabeti diğerlerine göre daha gizlidir. İki ülke birleşip Katar'ı boykot ettiler. Ancak, son yıllarda Birleşik Arap Emirlikleri'nin daha başarılı bir dış politika izlemesi, müttefiklerinin sayısı artması ve bölgede ve dünyada birçok konuda öncü olması Suudi Arabistan'ın liderlik hissini yok etmektedir. Dolayısıyla, iki ülke Ortadoğu'da ve Balkanlar'da liderlik rekabetindeler. Körfez ülkelerin rekabeti, çok sayıda sebepten dolayı ortaya çıkan bir rekabettir, örneğin, kültürel – etnik farklılıklar, mezhep farklılıkları, liderlik arzuları, ekonomik veya askeri güç vs. Ancak, 2010 yılından itibaren Arap Baharı, Türkiye'nin artan gücü, gıda güvensizliği, petrol fiyatlarının dalgalanması, bölgedeki istikrarsızlık ve anlaşmazlıklar gibi siyasi, ekonomik ve sosyal sebepler, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar arasında rekabetin daha şiddetli bir şekilde ortaya çıkmasına neden oldu. Üç ülkenin de Ortadoğu'nun istikrarsızlığından kaçma çabaları, onları Doğu Avrupa'da buluşturdu, Balkanlar ise, yeni rekabet alanları haline geldi.

Tarım, teknoloji, enerji, inşaat gibi ortak alanlarda yatırım yapan Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar, Ortadoğu'ya bağımlılığından kopup yeni kimlikler edinmeye çalışmaktadır. 2010 yılından sonra iki bölgenin ülkeleri arasında yapılan anlaşmaların genel olarak din alanında yapılmaması ve Körfez ülkelerin daha fazla enerji, teknoloji ve gelişim gibi konulara odaklanmaları bu yeni kimliklerinin bir parçasıdır. Körfez ülkeleri, kaynaklarının bir gün tüketileceğini ve Ortadoğu'nun istikrarsızlığını göz önünde bulundurarak kendini uluslararası sahnede daha ileri görüşlü, çevreye düşkün, insan haklarını önemseyen, insanlığa iyi bir gelecek sağlamaya çalışan ülkeler olarak göstermeye çalışmaktadır.

---

[266] Bernard Haykel, "Qatar's Foreign Policy", NOREF, Şubat 2013, https://www.files.ethz.ch/isn/159898/2ec7953 1a408cf9e5eb93fa5393f8224.pdf (26.12.2018).

Etnik ve din açısından karışık bir bölge olan Balkanlar, özellikle 1990'lı yıllarda meydana gelen savaş ve sorunlar bölgedeki ülkeleri zor duruma düşürüp siyasi sistemlerinde, dini konularda ve ekonomide büyük boşluklara sebep olmuştur. Bu boşluklar, ilk önce Türkiye tarafından sonra da Körfez ülkeleri tarafından doldurulmaya çalışıldı. Körfez ülkeleri, Balkan ülkelerinin ekonomik takviye ihtiyaçlarını ve dini ihtiyaçlarını karşılamaktadır, ancak aynı zamanda Balkanların stratejik konumundan da faydalanmaktadır. Çeşitli yumuşak güç araçları geliştiren Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar, Balkan ülkelerinde etkili olmaya çalışmaktadır. Her ülkenin amacı, dünyadaki ülkelerle ilişkilerini geliştirip ilk önce Ortadoğu'da sonra ise dünyada önde gelen ülkeler arasında yer almaktadır. Dolayısıyla, üçü de Balkanlar'da birbirinden daha büyük yatırımlarda veya projelerde bulunmakta; uçuş seferlerini artırarak turizmin gelişmesini de sağlamakta; barış, terörizme karşı mücadele ve bilim konularında çeşitli konferans ve sempozyumlar düzenlenmektedir. Ancak, bu yatırımlar ve projeler her Balkan ülkesinde ve orada yaşayan her insanda farklı etki yaratmaktadır.

5.2. Körfez Ülkelerin Balkanlara Etkisi

Körfez ülkelerin tüm Balkan ülkelerinde aynı özelliklere sahip bir fenomenden bahsedilebilir. Balkanlara yoğunlaşan Arap ülkeleri, ideolojik veya kavramsal çerçevelerin dışında hareket etmektedir. Arap ülkeleri, azınlıklarla ve büyük oranda Müslüman nüfusuna sahip ülkeler ile işbirliği yaptığı gibi Hıristiyan nüfuslu ülkeler ile sosyalist veya demokrat ülkeler ile de işbirliği yapmaktadır.

2010'dan önce neredeyse hiçbir Körfez ülkenin Balkan ülkelerine ilgisi yoktu. Ancak, 2010 yılından sonra elçilikler açılmaya, ilişkiler geliştirilmeye ve Körfez ülkeleri tarafından büyük yatırımlar yapılmaya başlandı. Müslümanlara gösterilen anlayış ve verilen yardımlarla başlayan ilişkiler 2000'li yıllardan itibaren tekrar canlandırılmaya başlandı. King Fahd Camii'nin inşa etmesini sağlayan Suudi Arabistan, Körfez ülkeleri arasında Balkanlarda ilk yatırım yapan ülkelerden biri oldu. Bu yatırımın din ile ilgisi olmasına rağmen onu müteakip yatırımlar, AVM veya otel gibi inşaatlar için sağlandı. Suudi Arabistan'dan sonra, iki bölge arasındaki ilişkilerinin canlanmasında Katar'ın büyük bir rolü vardı. Özellikle, 2015 ile 2017 yılları arasında Balkan ülkelerinin yoğun bir şekilde Ortadoğu'ya silah ihracatı ve Katar Krizi bu ilişkilerin gelişmesi için önemliydi. Balkan ülkelerinin avantajları ve çekici tarafları, yatırımcıları teşvik eden normatif bazıları ve düşük vergileridir. Körfez ülkeleri, banka, teknoloji, havayolları ile

ilgilenmek ve anlaşmalar imzalamak gibi benzer bir strateji[267] kullanmakta ve dinden fazla, ilişkilerin ekonomik tarafına önem vermektedir. Ancak, Balkan ülkelerinin vatandaşları bu ilişkiler hakkında farklı görüşler paylaşmaktadır. Bazı insanlar, ülkelerindeki Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar vatandaşlarının bulunmasından rahatsız olup şikâyet ederken bazıları bu durumdan memnundur.

Genel olarak öne sürülen iyi ve kötü tarafları şu şekilde özetlenebilir:

Tablo 2
Balkanlar'ın Körfez Ülkeleriyle İlişkilerinden Avantajları ve Dezavantajları

Avantaj	Dezavantaj
Ekonomi canlanmaktadır.	Körfez ülkelerine ekonomik bağlılık oluşmaktadır.
Turizm canlanmaktadır.	Güvenlik tehdidi artmaktadır.
Arapçaya ilgi artmaktadır.	Körfez'den gelen İslam'a karşı nefret artmaktadır.

Kaynak: Tablo yazar tarafından üretilmiştir.

Körfez ülkelerin Balkanlara getirdiği en büyük faydalar arasında ekonomilerini canlandırmaktadır. Suudi Arabistan, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi güçlü ekonomik durumlarını kullanarak kendi ekonomik, siyasi veya dini amaçlarına ulaşmaya çalışmaktadır. Tüm Körfez ülkeleri, yaptıkları yatırımların Balkan ülkelerinin ekonomileri ve güvenlikleri için önem taşıdıklarını ve aynı zamanda çok sayıda iş yerine sebep olacaklarını öne sürmektedir. Ancak, Arap ülkeleri tarafından yapılan bütün bu yatırımlar ve projeler Balkan ülkelerini Körfez ülkelerine bağlı kılmaktadır. Balkan ülkelerinin ekonomik durumu ve ekonominin gelişimi büyük ölçüde Arap ülkelerinden gelen yabancı yatırımlara bağlıdır.

2010'dan bu yana Körfez ülkelerinden zengin yatırımcıların ve turistlerin Balkanlarda artan varlığı, son birkaç yıl içinde yerel ve uluslararası medyadaki tüm dillerde birçok makalenin dikkatini çekti ve Balkan ülkelerinde tartışma ve bölünmelere sebep oldu.

[267] D. Dudley, "GCC countries are starting to explore opportunities in Europe's southern extremities", The Gulf Business News and Analysis, 2013, http://www.thegulfonline.com/Articles.aspx?ArtID=5801 (27.03.2019).

Balkan ülkelerinin Körfez ülkeleri ile hızlı bir şekilde gelişen ilişkileri, ülkeler arasında vizelerin kaldırılması, yabancı yatırım oranın uçuş sayılarının artması bu tartışmalarının sürdürülmesini teşvik etti. Ayrıca, medyada ülkelerin gizli anlaşmalarından[268] bahsedilmeye başlandı.

Bazı insanlar, bu yatırımları gelecekte bir tehdit olarak değerlendirmektedir. Aslında, Arap yatırımcı ve turistlere karşı önyargılı davranmalarının çok önemli bir sebebi ise, medyada yayınlanan haberler ve haber başlıklarıdır, örn. 'Birleşik Arap Emirlikleri, bizim arazilerimizi satın alacak'[269], 'Arapların Balkanlara İstilası'[270], 'Zengin Araplar Saraybosna'nın tamamını satın alıyorlar'[271], 'Araplar, çoğunlukla Sırplardan Bosna'da arazi satın alıyorlar'[272] ya da 'Bu Bosna şehrinde yalnızca Araplar yaşamaktadır'[273]. Benzer başlıklar Arap yatırımcıların ve turistlerin olduğu her Balkan ülkesi için bulunmaktadır. Medyalar, yayınladıkları haberlerin daha dikkat çekici olması amacıyla bu tür başlıklar kullanmaktadır, ancak bu insanların düşüncelerini büyük ölçüde etkilemektedir. Bazı devlet temsilcileri, örneğin Hırvatistan Cumhurbaşkanı Kolinda Grabar – Kitaroviç veya bazı araştırmacılar, özellikle Suudi Arabistan ve Katar'ın camii inşa ederek ve yatırım yaparak Wahhabism'i yaymaya çalıştıklarını iddia etmektedir[274].

Körfez ile Balkanlar arasındaki ilişkilerden elde edilen diğer bir avantaj ise turizmin canlanmasıdır. Turizmin canlanması iki bölge için de faydalıdır, ancak Balkan ülkeleri için ek olarak gelir demektir. Tunus, Libya ve Mısır'ın turistik yer olarak destabilize edildikten sonra Körfez ülkeleri yeni turistik yerler keşfetmeye başladılar. Körfez turistleri için en ilgi çeken ülkeler arasında Bosna Hersek öncü bir yer almaktadır. Dolayısıyla, iki ülke arasındaki uçuşların ve otel sayısı arttı ve vizeler kaldırıldı. Bosna, Körfez turistlerini doğa, iklim ve çok düşük fiyatlarıyla çekmektedir. Kısa bir sürede Balkan ülkelerinde çok sayıda otel, cami ve AVM'nin inşaası ve benzersiz büyük

---

[268] Rori Donaghy, "The UAE's shadowy dealings in Serbia", MiddleEastEye, 15 Ağustos 2014, https://www.middleeasteye.net/news/uaes-shadowy-dealings-serbia (29.03.2019).
[269] Viktor Pavlov, "BAE topraklarımızı satın alacak" (ОАЕ ще купува наши земи), NivaBG.com, 19 Kasım 2018, https://nivabg.com/oae-shte-kupuva-nashi-zemedelski-zemi/ (27.03.2019).
[270] Obshtestvo, "Balkanlar'da Arap İstilası", 5 Ocak 2014.
[271] DİEM 25, "Wealthy Arabs Buy up Sarajevo", Eylül 2016, https://diem25.org/wealthy-arabs-buy-up-sarajevo/ (27.03.2019).
[272] Telegraf, "Arabs are massively buying land in Bosnia, mostly from Serbs: New suburbs are growing, and the real reason is a puzzle".
[273] Ola Kseroof, "Only Arabs live in this Bosnian town", StepFeed, 18 Şubat 2017, https://stepfeed.com/only-arabs-live-in-this-bosnian-town-1597 (27.03.2019).
[274] BGNes, "Hırvatistan: Katar ve Suudi Arabistan, camileri propaganda için kullanarak Balkanları destabilize etmektedir" (Хърватия: Катар и Саудитска Арабия дестабилизират Балканите, използват джамиите за пропаганда), 29 Mart 2017, http://www.bgnes.com/sviat/balkani/4499518/ (29.03.2019).

projenin başlatılması, birçok insan tarafından radikal bir değişiklik[275] ve ülkedeki güvenliği ve dengeyi tehdit edecek bir şey olarak görüldü.

Diğer önemli husus medyada Arap ziyaretçilerden bazılarının Bosna Hersek'te ikinci ya da üçüncü evlilik yaptıklarını[276] veya ülkede kurulan bazı yabancı firmaların sırf kara para aklamak[277] amacıyla açıldıklarını iddia eden çıkan haberlerdir. Dolayısıyla, bu, bazı insanlar tarafından iç ve dış politika ve Balkanların güvenliği için bir tehdit olarak görülmesi için sebep oldu. Bazı insanlar, Arapların Balkanlar'daki varlığına ve turistik ziyaretlerine yalnızca yatırım ve ekonominin kalkınması için güzel bir fırsat olarak değerlendirirken, diğerleri ise, örn. geleneksel kıyafetini giymiş Suudi Arabistanlıları veya lokantaların alkol ve domuz eti satmamasını bir tehdit olarak görmektedir. Medyada açılan başka bir konu ise, Katar'da Bosnalı ve Makedonyalı kadınların hizmetçi olarak çalıştırılmasıydı. Örneğin, Katar'da çalıştırılan kadınların işverene bildirmeden ve onayını almadan 'banka hesabı açma, sürüsü kursuna başlama veya iş yeri değiştirme' gibi aktivitelerde bulunamaz, dolayısıyla bu 'günümüzün köleleliği' olarak adlandırıldı. [278] Körfez ülkelerin Balkanlar ile gittikçe yoğunlaşan ilişkileri, Ortadoğu'da bazı çatışmaların Balkanlara taşınılacağı ve oradaki çatışmalar ülkelerin ilişkilerini etkileyeceği korkusu yaratılmaktadır.

İki bölge arasındaki turizmin canlanması Arapçaya olan ilginin artmasına sebep oldu. İnsanlar, yatırım veya turist çekmek için Arapça öğrenmeye başlamaktadır. Ayrıca, Arap turistlerin ziyaret ettikleri yerlerde Arapça yazılan levhalar da bulunmaktadır. Çok sayıda insan onlara iş bulmakta yardımcı olacak niyetiyle Körfez ülkeleri tarafından merkezlerde ya da camilerde, örneğin King Fahd Camii'de[279] Arapça kurslarına katılmaktadır. Arapça yazılan mağaza isimleri, turist bürolarında Arapça konuşmaya başlayan çalışanlar, lokantalarda Arapça konuşan garsonlar, Balkan ülkelerindeki halkı

---

[275] Guistina Selvelli, "Bosnia and Herzegovina, the influence of the Gulf states on economics and politics", Mediterranean Affairs, 22 Kasım 2017, http://mediterraneanaffairs.com/bosnia-herzegovina-influence-gulf-states-economics-politics/ (30.03.2019).

[276] Albina Sorguc, "Arabs Marry Bosnian Women to Establish Parallel Families", BalkanInsight, 6 Haziran 2016, https://balkaninsight.com/2016/06/06/arabs-marry-bosnian-women-to-establish-parallel-families-06-06-2016/ (29.03.2019).

[277] Daria D'urso, "The Arab tourism boom in Bosnia: a double-edged sword?", Europeanext, 23 Eylül 2016, https://europenext.eu/2016/09/23/the-arab-tourism-boom-in-bosnia-a-double-edged-sword/ (29.03.2019).

[278] Lily Lynch, "Opportunity or 'Modern – day Slavery': Qatar Seeks Balkan Housemaids", Balkanist, 2 Eylül 2013, http://balkanist.net/qatar-seeks-balkan-housemaids/ (30.03.2019).

[279] Bisera Džidić, "Arapski na Balkanu najpoželjniji jezik za učenje", Al Jazeera Balkans, 8 Nisan 2017, http://balkans.aljazeera.net/vijesti/arapski-na-balkanu-najpozeljniji-jezik-za-ucenje (27.03.2019).

korkutmaktadır. Yerli halk için diğer bir olumsuz tarafı ise, başkentte, merkezi yerlerde ve turist yerlerde Arap turist sayısının artışından dolayı fiyatların da artmasıdır. Körfez yatırımcıların Balkan ülkelerinde arazi satın alması ise, insanları en korkutan ve Araplara karşı tepki göstermesine sebep olan şeylerden biridir. Ancak, Arapçaya artan etki İslam'a karşı ve Müslümanlara karşı nefret ve korkunun artmasına da sebep olmaktadır. Dolayısıyla, bu İki bölgedeki ülkelerin ilişkileri, farklı ülkeleri ve halkları farklı şekilde etkilemektedir, ancak ortak noktalar da bulunmaktadır.

Körfez ülkelerin Balkanlarda varlığı ve artan etkisi hızlıca Balkan toplumları arasında bölünmelere sebep oldu. Körfez ülkelerinin yarattığı etki konusunda en ciddi bölünmelere şahit olan ülke Bosna'dır. 1990'lardaki savaştan ve savaş esnasında Körfez ülkelerinden gelen yardım ve gönüllülerden dolayı siyasal İslam tehdidine en maruz kalan ülke olarak değerlendirilmektedir. Balkan ülkelerindeki bazı seküler vatandaşlar için burka ve geleneksel Arap kıyafetleri dikkat çekici ve hatta rahatsız edici olarak görülmektedir. Bazılarına göre zamanla Balkanlar Körfez ülkelerin 'kölesi'[280] olacak iddialarında da bulunmaktadır. Körfez ülkeleri, Balkan ülkelerindeki sosyal ve siyasi ilişkilerin yanı sıra etnikler arası ilişkileri de büyük ölçüde etkilemektedir. Balkan ülkelerinde artan cami ve Arap turist sayısı, ülkelerdeki Müslüman ve Hıristiyanlar, Bulgar ve Bulgaristan Türkleri, Bosnalılar ve Sırplar arasındaki unutulmuş anlaşmazlıkları tekrar canlandırmaktadır. Bu konu ise, çok sayıda devlet temsilcileri ve medya tarafından dile getirilmektedir. Birçok başkan veya araştırmacı, Arapların Balkan ülkelerinde arazi satın almalarından bahsederek gelecekte ortaya çıkabilecek sorunları tahmin etmektedir. Birçok kişiye göre Arapların Balkanlarda varlıkları sosyal ve kültürel hayatı etkileyecektir. Ayrıca, Arap ülkelerin Balkan ülkeleriyle ilişkilerinin geliştirilmesi, Balkan ülkelerinin de bazı Ortadoğu sorunlarına dahil edilmelerine sebep olmaktadır. Örneğin, 2017'de Katar Krizi'nden sonra Sofya'daki elçilikleri aracılığı ile Mısır ve Suudi Arabistan, Katar'da Avrupa Birliği temsilciliğini yapan Bulgaristan'ın Doha'daki diplomatik temsilcilik seviyesinin düşürmesini istedi.[281]

---

[280] Mathew Brunwasser, "Bosnia's biggest Foreign investment: Bonanza or threat?", BBC, 23 Eylül 2016, https://www.bbc.com/news/business-37429682 (29.03.2019).

[281] Georgi Milkov, "Bulgaristan Avrupa Birliği'ni Doha'da temsil etmekte, ancak Kahire ve Riyad seviyeyi düşürmemizi istemektedir" (България представлява ЕС в Доха, но Кайро и Рияд искат да свалим нивото), 168 Chasa, 7 Temmuz 2017, https://www.168chasa.bg/article/6319340 (30.03.2019).

Bulgaristan, Avrupa Birliği'nin üyesi olduğundan Avrupa'ya bir kapı olarak görülmektedir. Son yıllarda Avrupa Birliği, önceden unutmuş olduğu Batı Balkan ülkelerine yine ilgi göstermeye başladı. Ancak, bunun sebebi oluşan siyasi ve ekonomi boşlukların Körfez ülkeleri, Türkiye ve Rusya[282] tarafından doldurulmaya başlamasıdır. Ekonomik olarak Türkiye Balkanlar, Ortadoğu ve Asya arasında ulaşım koridorların gelişmesini amaçlamaktadır. Türkiye, stratejik konumundan ve Balkanlar ve Ortadoğu ile tarihi ilişkilerinden dolayı bu bölgeler ile siyasi ve ekonomik ilişkilere önem vermektedir. Ancak, 2010 yılından itibaren Balkanlar Körfez ülkelerin de 'ilgi alanları'na girdi.

Avrupa Birliği ve NATO'nun Güneydoğu Balkanlara azalmış ilgisi ve aynı zamanda Körfez ülkelerin artan ilgisi Balkan ülkelerini Arap ülkelerinin yatırımlarını çekmek için elinden geleni yapmalarına neden oldu. Ayrıca, Balkanlarda Rusya ve Türkiye gibi geleneksel güçlerin etkisi azalmakta ve Körfez ülkelerin etkisi artmaktadır. Balkan ülkelerinde Körfez ülkelerin kendi ideolojisini yaymaya çalıştıkları algısı vardır. Bazı insanlar Arapları 'kendi değerlerine, ulusal çıkarlara ve devlet güvenliğine'[283] tehdit olarak görmektedir. 2011-2015 döneminde Orta Doğu'da Saudi Arabistan, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin dış politikaları büyük değişikliklere uğradı.[284] Ülkeler, kendilerini bu hızlı gelişen ve öngörülemeyen karşısında durumlarla karşı karşıya kaldı. Dolayısıyla, yeni stratejiler geliştirdiler. MENA bölgesindeki istikrarsızlık, savaşlar ve anlaşmazlıklar, gıda sorunu ve krizler, Körfez ülkelerinin bu sorunları çözmek için ve petrole bağımlılığından kurtulmak için yeni müttefikler aramaya başlamalarına neden oldu. Körfez ülkeleri, Türkiye'nin tecrübesinden esinlenerek kendilerine dini geri planda bırakıp 'yeni kimlikler' edinmeye çalışmaktadır. Böylece, Balkan ülkeleri arasında teknoloji, enerji, tarım, turizm, tıp vs. gibi konularda müttefikler bulabildiler.

---

[282] Angel Petrov, "Körfez, Rusya'nın 'Balkanların arkadaşı' yerini alıyor" (Персийският залив измества Русия като приятел на Балканите), Dnevnik, 21 Şubat 2018, https://www.dnevnik.bg/sviat/2018/02/21/3132587_persiiskiiat_ zaliv_izmestva_rusiia_kato_priiatel_na/ (29.03.2019).

[283] AOAV, "'Soft Power' financing of religious, cultural and educational networks that nurture the jihadi ideology – Case study: Qatar Charity and the Muslim Brotherhood network in Europe", 25 Mayıs 2017, https://aoav.org.uk/2017/soft-power-financing-religious-cultural-educational-networks-nurture-jihadi-ideology2/ (30.03.2019).

[284] Toby Matthiesen, "The domestic sources of Saudi Foreign policy: İslamists and the state in the wake of the Arab Uprisings", Brookings, Rethinking Political İslam Series, 2015.

2010 ile 2018 yılları arasında Balkan ülkeleri (Bulgaristan, Sırbistan ve Bosna Hersek) ve Körfez ülkeleri (Suudi Arabistan, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri) arasında hızla geliştirilen ilişkiler kendinle çok sayıda değişiklikler de getirdi. Bazı ülkeler arasındaki uçuş sayısı arttırıldı, bazıları vizeleri kaldırıldı ya da yabancı yatırımları ve projelerin resmi işlemlerini kolaylaştırmak için kanunlarında değişiklikler yaptı. Ancak, bütün bu ilişkiler, Balkan ülkelerinde de çok sayıda değişikliklere sebep olmaktadır. Bir taraftan ekonomik olarak zayıf Balkan ülkelerin ekonomileri gelişirken, diğer taraftan ise toplum arasında bölünmelere sebep olmaktadır.

İki bölge arasında turizmin gelişmesi ile Arapçaya ve Arap kültürüne de ilgi artmaktadır. Ancak turizmin gelişmesi, daha fazla Arap turistlerin gelmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, tüccarlar turistleri çekmek için onların kültürlerine yakın bir kültür sergilemeye çalışmaktadır. Toplumun bir kısmı ise, bunu büyük bir tehdit olarak görmektedir. Bir taraftan kendi kültürünü ve dilini geri planda bırakmak, diğer taraftan ise iç ve dış güvenliği tehdit etme sorunlarını dile getirmektedirler.

Körfez ülkeleri, bir taraftan Türkiye'nin artan gücüne karşı çıkarken, diğer taraftan kendi aralarında Balkanlar'da yarışmaktadır. Balkanlarda ise, bu, toplumlar arasında ciddi bölünmelere neden olmaktadır. Bir taraftan zengin Körfez ülkelerinin getirdiği yatırımlar diğer taraftan ise yatırımlar ile birlikte getirdiği sorunlar bulunmaktadır.

Körfez ülkeleri, Balkanlarda benzer stratejiler izlemektedir. Suudi Arabistan, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri, 'kimlikler'ini Ortadoğu'nun sorunlarından arındırmak için dini geri planda bırakarak kendi güvenliklerini sağlamaya çalışmaktadır.

Son yıllarda Avrupa'nın bu kısmı ile çok fazla ilgilenmeyen Avrupa ülkeleri ise, Türkiye, Rusya ve Körfez ülkelerin Balkanlarda gittikçe artan güçlerini fark ettiklerinde dahil olmaya çalıştı.

SONUÇ

Bu çalışmada araştırılması amaçlanan temel konu Körfez ülkelerinin Balkan ülkeleri ile 2010 yılından itibaren yoğun bir şekilde ilişkilerinin geliştirilmesinin sebepleri; Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar'ın uyguladıkları dış politika ve yumuşak güç araçları ile bu ilişkilerin Balkanlar'a etkisidir.

Araştırmada yer alan Körfez ülkelerinden Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar'ın Balkan ülkelerinden Bulgaristan, Sırbistan ve Bosna Hersek'e karşı uyguladıkları dış politikanın değişimi ve kullandıkları dış politika araçları yumuşak güç bağlamında incelenmiştir.

Son yıllarda Körfez ülkeleri, Ortadoğu'daki istikrarsızlıktan ve güvensizlikten etkilenerek kendi güvenliklerini sağlamak amacıyla kendi yöntemlerini geliştirmektedir. Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar, Balkan ülkelerinde daha barışçıl araçlar kullanarak amaçlarına ulaşmaya çalışmaktadır. Her ülke kendi kaynaklarına göre yumuşak güç araçlarını belirlemektedir, ancak Körfez ülkeleri, Balkanlar'da benzer stratejiler kullanmaktadır, örneğin yatırım ve dış politika değerleri. 21. yüzyılda ülkelerin stratejileri arasında teknoloji ve bilgi önemli bir yer almaktadır. Dolayısıyla, Körfez ülkeleri de teknoloji, eğitim ve bilime odaklı stratejiler tercih etmektedir.

Katar, zenginliğine ve yumuşak gücüne dayanan küçük bir devlet olarak görülmektedir. Ancak, Doha, 2000'li yıllarda hızla gelişmeye başladı, 2010 yılından itibaren ise o zamana kadar siyasi ve kültürel anlamda yabancı ve uzak sayılabilecek bir bölgeye girip nüfuz etmeyi başardı. Katar, Balkanlar'da yumuşak güç etkisini yaygınlaştırmaktadır. Katar'ın cazibesi siyasi ve ekonomik istikrarından kaynaklanmaktadır. Ayrıca, Nye'nin 'havuç' olarak tanımladığı yumuşak güç araçları arasında bilim ve spor yatırımları, Qatar Charity ile Qatar İnvestment Fund aracılığıyla yapılan insani yardımları ve Al Jazeera'dır. Ülkeler arasında Katar'a güvenirlik kazandıran başka bir yumuşak aracı ise arabuluculuktur. 2017 yılında Arap ülkeleri ve Katar arasında ortaya çıkan krize ve altı ülkenin ablukasına rağmen Katar, yumuşak gücü sayesinde zor durumdan çıkmayı başardı. Doha'nın ekonomisini kurtarabilmek için ilk stratejilerinden biri nüfuz etmeye çalıştığı Balkan ülkelerine Qatar Airways uçuşların sayısını artırmaktı. Ülkenin yumuşak güç araçları kültürden ziyade bilim, spor, insani yardım, turizm ve dış politika

değerleridir. Böylece, Doha yalnızca Arap ülkeleri arasında değil Balkanlar'da da etkisini yaymayı başardı.

Katar'ın Balkanlar'a daha yoğun bir şekilde yönelmesinin sebeplerinden biri 2017'de krizden sonraki abluka ve yeni müttefiklere ihtiyacıydı. Doha ile diplomatik ilişkilerini kesen ülkelerden biri ise Suudi Arabistan'dı.

Geleneksel olarak Suudi Arabistan'ın temel yumuşak güç kaynağı dindir. İslam için iki kutsal yerin sorumlusu olarak bilinen Suudi Arabistan, 2010 yılından sonra Doha gibi aynı sosyal, siyasi ve ekonomik sebeplerden dolayı Balkanlar'a yönelir dinden ziyade petrol sayesinde elde ettiği zenginliğini kullanarak insani yardım sağlamakta ve yatırımlarda bulunmaktadır. Riyad'ın din odaklı yumuşak güç stratejilerinden biri cami inşa etmektir, ancak 2010'dan sonra Balkanlar'da çok sayıda otel ve tatil yerlerin inşa edilmesi için yatırımlarda bulunmuştur. Suudi Krallığı, diğer bir yumuşak güç aracı yani dış politika değerleri sayesinde birçok Balkan ülkesiyle çeşitli alanlarda anlaşmalar yapmayı başarmış ve Balkanlar'da etkili olmuştur.

2017 Katar Krizi'nde Doha'ya karşı ve Suudi Arabistan'ı destekleyen ülkelerden biri Birleşik Arap Emirlikleri'dir. 2010 yılından sonra hızla gelişen Emirlikler, dünyada önde gelen iş merkezleri ve en tercih edilen turistik yerler arasında girdi. Kültür, teknoloji ve bilim aracılığıyla uluslararası alanda önde gelen ülkeler arasında girmeye çalışan Birleşik Arap Emirlikleri, modernleşmenin sembolü haline geldi ve sanat, turizm, kültür ve teknoloji ile bilimi kendi yumuşak güç stratejileri olarak belirledi. Birleşik Arap Emirlikleri, Balkanlar'da teknoloji, kültür ve bilimin çeşitli konferanslar düzenleyerek ve yatırımlarda bulunarak bu alanlarda çeşitli yumuşak güç araçlarını geliştirdi; bunun yanı sıra turizme büyük önem veren Emirlikler, Balkan ülkeleri ile de uçuş sayılarını artırarak ve vizeleri kaldırarak en ziyaret edilen ülkeler sırasına girmeyi başardı. Ancak, Körfez ülkelerini Balkanlar'a yönlendiren ve nüfuz etmeye çalışmalarının birkaç sebebi vardır. Körfez ülkeleri bulundukları bölgenin iklim şartlarından dolayı gıda güvensizliği yaşamaktadır; dolayısıyla bu güvensizliğini daha verimli topraklara sahip Balkan ülkeleri yardımıyla gidermeye çalışmaktadır. Bu yüzden, Körfez ülkelerinin Balkan ülkeleri ile yaptıkları anlaşmalarının büyük bir kısmı tarım ve tarımın geliştirilmesi ile ilgilidir. Ancak, Körfez ülkelerinin Balkan ülkelerine yönlendiren tek sebep gıda güvensizliği değildir. Bölgedeki savaşlar, Katar ile krizler,

Arap Baharı gibi siyasi gelişmeler Körfez ülkelerini ve dış politikalarını ve kararlarını ciddi bir şekilde değiştirdi. Bölgenin güvensizliği ve ülkeler arasındaki anlaşmazlıklar Körfez ülkelerini yeni müttefikler aramalarına yol açtı.

Araştırma esnasında varılan sonuçlardan biri, Körfez ülkelerinin siyasi (MENA bölgesindeki güvensizlik, Katar ile krizler, Arap Baharı ve Türkiye'nin artan gücü), ekonomik (gıda güvensizliği ve petrol fiyatlarının dalgalanması) ve sosyal (yeni müttefiklere ihtiyacı) sebeplerden dolayı Balkan ülkelerine yönelmiş olmasıdır. Ayrıca, Körfez ülkeleri üç Balkan ülkesi ile de ilişkilerini her alanda geliştirmeye çalışmaktadır. Balkan ülkeleri ile ilişkileri sayesinde gıda güvenliği sorununa çözüm bulmaktadır. Ayrıca, yeni müttefiklikler kurup nüfuz alanlarını genişletmekte ve liderlik pozsiyonlarını sağlamlaştırmaktadır. Diğer taraftan Balkan ülkeleri ise, Körfez ülkeleri ile ilişkileri sayesinde ekonomileri büyümekte ve gelişmektedir. Ekonomi açısından zayıf olan Balkan ülkeleri, Körfez ülkelerinden gelen yabancı dış yatırımlar ve turistler sayesinde turizm, tarım ve ekonomi sektörlerini geliştirme fırsatını elde etmektedir.
Ayrıca, Körfez ülkelerinin bölgedeki ve yeni çağın getirdiği değişiklik ve gelişmelerin etkisi altında 'yeni bir kimlik' edinmeleri ve bunun, dış politika stratejilerinde ve kararlarında da değişikliklere sebep olması ve Balkanlar'da etkili olmaya çalışan Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, çeşitli yumuşak güç araçları ve stratejileri geliştirmelerine yol açtı. Ancak, en yoğun olarak kullandıkları yumuşak güç araçları arasında sivil kuruluşlar ve devlete ait şirketlerdir. Körfez ve Balkan ülkeleri arasındaki ilişkilerin Balkanlar'a olumlu ve olumsuz sonuçları vardır. Olumlu etkileri arasında ekonomi ile turizmin canlanması ve Arapçaya ilginin artması, olumsuz olarak ise Balkan ülkelerin Körfez ülkelerine gittikçe artan ekonomik ve siyasi bağımlılığıdır. Ayrıca, bazı kesimler arasında İslam'a karşı tepkinin artmasıdır.

1990'larda Balkanlar'daki gelişmelerden dolayı ve oluşan siyasi, sosyal ve kültürel boşlukları din alanında destek ve finansal yardımlar ile doldurmaya çalışan Körfez ülkeleri, 21. Yüzyılda değişen dünyanın ve çağının ihtiyaçlarını karşılamak üzere stratejilerini ve dış politikalarını değiştirmişlerdir. Dolayısıyla, kendi amaçlarına ulaşmak için kendi kaynaklarına göre gerekli yumuşak güç araçlarını geliştirmişlerdir.

Çalışmada Körfez ülkelerin Balkan ülkeleri ile ilişkileri siyasi, ekonomik ve kültürel olmak üzere üç alanda incelenmiştir. Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar'ın Bosna Hersek, Bulgaristan ve Sırbistan ile ikili ilişkileri ve her ülkenin araştırmada yer alan üç Balkan ülkesinden her birinde kullandığı dış politika stratejileri, amaçları ve yumuşak güç araçları kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Son bölümde ise, Körfez ülkelerinin aralarındaki rekabetin sebepleri ve Balkanlar'a etkisi tespit edilmiştir.

Konu ile ilgili veya kısmen ilgili makalelerinden bazıları sayı bakımından daha fazla Körfez ülkesini ve Balkan ülkesini ele almaktadır. Bazıları ise, ülkelerin ekonomik ilişkilerini, bazıları ise sadece Körfez ülkelerinin artan etkisinden bahsetmektedir. Ancak, daha genel anlamda Körfez ile Balkanlar arasındaki ilişkileri inceleyen makaleler, bu ilişkilerin sebeplerini ve Balkanlar'a etkisinden bahsetmemektedir. Ayrıca, kapsamlı bir şekilde her Körfez ülkenin belli bir Balkan ülkesinde uyguladığı stratejilerden veya yumuşak güç araçlarından bahsedilmemektedir.

Bu konu ile ilgili çalışmalarının daha kapsamlı olması için ve diğer Körfez ülkelerinin de aynı dış politika stratejilerini uygulayıp uygulamadıklarını tespit etmek için Umman, İran, Irak, Bahreyn ve Kuveyt de ele alınabilmektedir. Balkan ülkelerin ise Körfez ülkeleri ile ilişkileri ve ilişkilerin tarihteki değişimlerini incelemek amacıyla Bosna Hersek, Bulgaristan ve Sırbistan'ın yanı sıra diğer Balkan ülkeleri, örneğin Makedonya, Romanya, Arnavutluk, Kosova da ele alınabilmektedir. Ayrıca, Körfez ile Balkan ülkeleri arasındaki ilişkiler farklı yöntem ve uluslararası teoriler kullanılarak incelenebilmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

AKMAN, Halil. **Paylaşılamayan Balkanlar**. 1. Basım, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006, p. 260.

AYTAÇ, Ayşegül. **Petrol Fiyatlarındaki Düşüşün Öteki Yüzü**. 1. Basım, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, 2015, s. 4.

BURG, Steven ve SHOUP, Paul. **The War in Bosnia-Herzegovina: Ethnic Conflict and International Intervention.** New York: M.E. Sharpe, 1999, s.339.

BUZAN, Barry, WAEVER, Ole ve De WILDE, Jaap. **Security: A New Framework for Analysis**. 3. Basım, Boulder: Lynne Rienner, 1998.

CARR, Edward Hallet . **The Twenty Years Crisis, 1919 – 1939: An İntroduction to the study of international relations**. 450. Basım, New York: Palgrave, 2001, s. 120- 130.

CESARİ, Jocelyne. **The Oxford Handbook of European İslam**. 1. Basım, Oxford University Press, 2014, s.593.

DAVUTOĞLU, Ahmet. **Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu**. 100. Baskı. Küre Yayınları, İstanbul, 2011, s. 4-10.

DZHEKOVA, Rositsa. **Radicalization in Bulgaria: Threats and Trends, Center for the Study of Democracy**. Sofia: Center for the Study of Democracy, 2015, s. 35.

ERSUN, Cengiz; OK, Selçuk; KAYACIKLI, Tamer ve PALACIOĞLU, Tezer. **Körfez Ülkeleri İhracat Pazar Araştırması**. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2001, s. 174-204.

FRANKEL, Joseph. **The making of foreign policy: an analysis of decisionmaking**. London: Oxford University Press, 1963, s.1

FROMHERZ, Allen. **Qatar: A Modern History**. 1. Basım, New York: I.B. Tauris, 2012, s. 2; 34; 125-130.

GHODSEE, Kristen. **Muslim Lives in Eastern Europe: Gender. Ethnicity, and the Transformation of İslam in Postsocialist Bulgaria**. 1.Basım, Princeton University Press, 2010, s.14, 15, 140.

HUDSON, Valerie. **The History and Evolution of Foreign Policy Analysis**. Foreign Policy: Theories, Actors, Cases, London: Oxford University Press, 2008, s. 16.

KAÇMAZ, Mehmet. **Balkan Coğrafyası, Türk Tarihinde Balkanlar.** Sakarya

Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Cilt 1, s. 11-37.

KAMRAVA, Mehran. **Qatar: Small State, Big Politics**. 1. Basım, New York: Cornell University, 2013, s. 1.

LASSWELL, Harold ve KAPLAN, Abraham. **Power and Society: A Framework for Political İnquiry**. 1. Basım, New York: Yale University Press, 1950, s. 75.

LUKES, Steven. **Power: A Radical View**. 2. Basım, London: Palgrave Macmillan, London: Red Globe Press, 2005, s. 108.

MATTHİESEN, Toby. **The domestic sources of Saudi Foreign policy: İslamists and the state in the wake of the Arab Uprisings**. Brookings, Rethinking Political İslam Series, 2015.

McELROY, Michael B. **Energy: Perspectives, Problems & Prospects.** 1. Basım, New York: Oxford University Press, 2010, s. 136.

MEAESCHMEİER, John. **The Tragedy of Great Power Politics**. New York: W.W.Norton, 2001, s. 15-17

MELİSSEN, Jan. **The New Public Diplomacy: Soft Power in İnternational Relations**. 1. Basım, New York: Palgrave Macmillan, 2005, s. 4.

MORGENTHAU, Hans. **Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace**. New York: McGraw – Hill, 1954, s. 26 – 27; 414.

NETTEFİELD, Lara J. **Courting Democracy in Bosnia and Herzegovina**. New York: Cambridge University Press, 2010, s. 67.

NİBLOCK, Timothy. **State, Society and Economy in Saudi Arabia**. Kent: Croom Helm Ltd, 1982, s. 23-35.

NONNEMAN, Gerd. "Determinants and Patterns of Saudi Foreign Policy: „Omni-balancing" and „Relative Autonomy" in Multiple Environments", **Saudi Arabia in the Balance: Political Economy, Society, Foreign Affairs**. London: Hurst&Company, 2006, s.316.

NORTHEDGE, Frederick. **The Foreign Policies of the Powers**. London: Faber and Faber, 1974, s.11.

NYE, Joseph. **Soft Power: The Means to Success in World Politics**. New York: Public Affairs, 2004, s.8-13; 73 – 80.

NYE, Joseph. **The Future of Power**. New York: Public Affairs, 1. Basım, 2011, s. 81–83.

OSMAN, Tarek. **Revolutions and Counter-Revolutions: Transfers in the Regional Arabic System**. 1. Basım, Al Jazeera Studies Center, Doha, 2014, s.4.

ÖZCAN, Arif Behiç ve ÇINAR, Yusuf. **Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları.** İstanbul: Hükümdar, 2014, s. 244.

RİORDAN ,Shaun.**The New Diplomacy**. 1.Basım, London: Polity Press, 2003, 94-129.

SİKRİ, Rajiv. **Challange and Strategy: Rethinking İndia'a Foreign Policy**. 1. Basım, London: SAGE, 2009, s. 3-6.

SİNKAYA, Bayram. **Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi**. 1. Basım, Adam Akademi, 2011, s. 79 – 100: 97.

SMİTH, Steve; HADFİELD, Amelia ve DUNNE, Tim. **Foreign Policy: Theories, Actors, Cases**. 2. Basım, London: Oxford University Press, 2012, s.3.

TUCKER, Vanessa. **Divergence and Decline: The Middle East and the World after the Arab Spring.** Washington: Freedom house, 2012.

VAN EVERA, Stephen. **Causes of War: Power and Roots of Conflict**. 1. Basım, New York: Cornell University Press, 1999, s.8.

WALTZ, Kenneth N. **Theory of İnternational Politics**. 1. Basım, New York: Waveland Press, 2010, s. 102 – 129.

WEBER, Max. **Economy and Society**. 2. Basım, London: University of California Press, 1978, s. 53.

WENDT, Alexander. **Social Theory of İnternational Politics**. 1. Basım, Cambridge: Cambridge University Press, 1999, s. 97.

WHİTE, Brian ve CLARKE, Michael. **Understanding Foreign Policy: The Foreign Policy Systems Approach**. Aldershot: Edward Elgar, 1989.

Süreli Yayınlar

ABDELSALAM, Elfatih. "The Arab Spring: İts orgisins, evolution and consequences… four years on, İntellectual Discourse", 2015, s.119-139. https://www.researchgate.net/publication/284181844_The_Arab_spring_Its_origins_evolution_and_consequences_four_ years_on (22.03.2019).

ABDULLAH, Khaliq. "A Study: The Reflections of the Arab Spring on the GCC States". Arabic Center for Research and Policy Studies. Doha, 2012, s.13.

ACARAVCI, Ali ve KARGI, Gülbeyaz. "Türkiye'de İhracatın Çeşitlendirmesi ve Ekonomik Büyüme", Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi. 1 (1) 2015, 1-16 (s.14).

AL-İBRAHİM, Abdullah Ali. "Water Use In Saudi Arabia: Problems And Policy Implications", Journal Of Water Resources Planning And Management. 1990, 116 (3): 375388.

Al-MAWALİ, Nasser. "İntra-Gulf Cooperation Council: Saudi Arabia Effect", Journal of Economic İntegration. 2015, Vol. 30, No. 3, Sept, s. 532-552.

ANGELOVSKİ, İvan; MARZOUK, Lawrence ve PETURCİC, Miranda. "Making a Killing: The 1.2 Billion Euro Arms Pipeline to Middle East", BalkanInsight. 27 Temmuz 2016. https://balkaninsight.com/2016/07/27/making-a-killing-the-1-2-billion-euros-arms-pipeline-to-middle-east-07-26-2016/ (14.03.2019).

ASHLEY, Richard K. "The Poverty of Neorealism",İnternational Organization. Vol. 38, No. 2, s. 272. https://www.cambridge.org/core/journals/international-organization/article/poverty-ofneorealism/833C3806BE 4A3147CA23D8840D15583C (12.04.2019).

AOAV. 'Soft Power' financing of religious, cultural and educational networks that nurture the jihadi ideology – Case study: Qatar Charity and the Muslim Brotherhood network in Europe", AOAV. 25 Mayıs 2017. https://aoav.org.uk/2017/soft-power-financing-religious-cultural-educational-networks-nurture-jihadi-ideology2/ (30.03.2019).

BAABOOD, Abdullah. "Qatar's Resilience Strategy and İmplıcations for State – Society Relations", İnstituto Affari İnternazionali. İAİ Working Papers 17, 36 – December 2017. http://www.iai.it/sites/default/files/iaiwp1736.pdf (22.03.2019).

BACHRACH, Peter ve BARATZ, Morton S. "Two Faces of Power", Amercan Political Science Review. vol. 56, 1962, s. 948.

BENHAİM, Yohanan ve ÖKTEM, Kerem. "The Rise and fall of Turkey's Soft Power Discourse", European Journal of Turkish Studies. Temmuz 2008. https://journals.openedition.org/ejts/5275 (18.04.2019).

DAHL, Robert. "The Concept of Power", Behavioral Sciences. vol. 2, 1957, s. 201 – 215.

DUDLEY, D. "GCC countries are starting to explore opportunities in Europe's southern extremities", The Gulf Business News and Analysis. 2013. http://www.thegulfonline.com/Articles.aspx?ArtID=5801 (27.03.2019).

GALLAROTTİ, Giulio. "Soft Power: What it is, Why it's important, and the Conditions Under Which it Can Be Effectively Used, Wesleyan University WesScholar, Divison II Faculty Publications", Social Sciences. 2011, Paper 57, s. 33. https://www.researchgate.net/publication/241737188 (11.11.2018).

GALLAROTTİ, Guiulio ve AL FİLALİ, İsam Yahia. "The Soft Power of Saudi Arabia, Wesleyan University", Division II Faculty Publications, Social Sciences. Ocak 2013.

GÖÇER, İsmet. "The Reasons and Economic and Political Consequences of Arab Spring", Khazar Journal of Humanities and Social Sciences. 2014, Vol 17, № 2, s. 44.

https://www.researchgate.net/publication/296614216_The_Reasons_and_Economic_and_Political_Consequences_of_Arab_Spring (22.03.2019).

İSMAİL, Haweya. "Food and Water Security in Qatar: Part 1 – Food Production", FDI Strategic Analysis Papers. 21 Temmuz 2015. http://www.futuredirections.org.au/?p=4177 (30.03.2019).

HAUGAARD, Mark. "Rethinking the dimensions of power: domination and empowerment", Journal of Political Power. Nisan 2012, Vol. 5, No. 1, s. 33.

HAYKEL, Bernard. "Qatar's Foreign Policy", NOREF. Şubat 2013. https://www.files.ethz.ch/isn/159898/2ec79531a408cf9e5eb93fa5393f8224.pdf (26.12.2018).

HERMANN, Charles. "Foreign Policy", s. 272. http://www.voxprof.com/cfh/hermann-pubs/Hermann-Foreign%20Policy.pdf (18.04.2019).

LİPPMAN, Thomas W. "Saudi Arabia's Quest for Food Security", Middle East Policy Council/ Vol XVII, Spring, Number 1. https://www.mepc.org/saudi-arabias-quest-food-security (07.01.2019).

OXFORD BUSİNESS GROUP. "Saudi Arabia: Focus on Food Security", 25 Nisan 2011. https://oxfordbusinessgroup.com/news/saudi-arabia-focus-food-security (07.01.2019).

PALİT, Parama Sinha. "China's Soft Power in South Asia", 2010, s. 12. https://www.researchgate.net/publication/48802088_China's_soft_power_in_South_Asia (17.04.2019).

MASTROFORTİ, Federica. "Qatar's priorities and interests in the EU countries", Mediterranean Affairs. 21 Eylül 2016. http://mediterraneanaffairs.com/qatar-s-priorities-and-interests-in-the-eu-countries/ (30.03.2019).

McCLORY, Jonathan. "The New Persuaders II: A 2011 Global Ranking of Soft Power", Institute for Government. 2011, s. 23. https://www.instituteforgovernment.org.uk/sites/default/files/publications/The%20New%20PersuadersII_0.pdf (17.04.2019).

MORAVCİSİK, Andrew. "Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of İnternational Politics", İnternational Organization. 1997, Vol. 51, No. 4, s. 513 – 553.

NYE, Joseph. "Public Diplomacy and Soft Power", The Annals of the American Academy of Political and Social Sicence. Mart 2008, Vol. 616, s. 99 – 103.

NYE, Joseph. "Soft Power, Foreign Policy", Twentieth Anniversary. Autumn 1990, No. 80, s. 159.

RAİMZHANOVA, Aigerim. "Power in İR: Hard, Soft, and Smart'', İnstitute for Cultural Diplomacy and the University of Bucharest. Aralik 2015, s. 6.

http://www.culturaldiplomacy.org/academy/content/pdf/participant-papers/201512_ annual/Power-In-Ir-By-Raimzhanova,-A.pdf (30.11.2018).

SELVELLI, Giustina. "Bosnia and Herzegovina, the influence of the Gulf states on economics and politics", Mediterranean Affairs. 22 Kasım 2017. http://mediterraneanaffairs.com/bosnia-herzegovina-influence-gulf-states-economics-politics/ (30.03.2019).

SİNGH, J.P. ve McDONALD, Stuart. "Soft Power Today: Measuring the Effects", British Council. Ekim 2017. https://www.britishcouncil.org/organisation/policy-insight-research/soft-power-today (18.04.2019).

SİNGH, Satyendra ve SINGH, Rahul. "United Arab Emirates – Tourism", Research Gate. Haziran 2014. https://www.researchgate.net/publication/280029001_United_Arab_ Emirates_- _Tourism (16.03.2019).

SİTO-SUCİC, Daria. "Gulf tourism frenzy in Bosnia delights business, polarizes locals", Reuters. 21 Ağustos 2016. https://uk.reuters.com/article/us-bosnia-arabs-investment/gulf-tourism-frenzy-in-bosnia-delights-business-polarizes-locals-idUKKCN10W08L (14.03.2019).

SMOLTCZYK, Alexander ve ZAND, Bernhard. "Tiny Qatar Has Big Diplomatic Ambitions", Spiegel Online. 14 Mart 2012. http://www.spiegel.de/international/world/qatar-gaining-power-and-influence-internationally-a821130.html (05.10.2018).

TANNER, Adam. "İnvestors eyeing Balkan farms as long-term", Reuters. 2 Kasım 2010. https://www.reuters.com/article/uk-balkans/investors-eyeing-balkan-farms-as-long-term-play-idUKLNE6A101H20101102 (17.12.2018).

VAN DEN BERG, Willem. "Saudi Arabia's Strategic Stalemate – What Next?", Netherlands İnstitute of İnternational Relations. Kasım 2017. https://www.clingendael.org/academy (18.12.2018).

ZEİNEDDİNE, Cornelia ve NİCOLESCU, Luminita. "Nation Branding and its Potential for Differentiation in Regional Politics: The Case of the United Arab Emirated and Qatar", Management Dynamics in the Knowledge Economy. 2018, Vol. 6, no. 1, p. 167 – 185.

ZEİTOON, Naseem. "Qatar: İmplementation Will Be Key for Labor Reforms", Human Rights Watch. 27 Ekim 2017. https://www.hrw.org/news/2017/10/27/qatar-implementation-will-be-key-labor-reforms (26.12.2018).

Diğer Yayınlar

AGONİA, Ailyn. "Qatar, Bosnia and Herzegovina both advocate for peace, World order: Envoy", Qatar Tribune. 1 Mart 2018. http://www.qatar-tribune.com/PrintNews.aspx?id=114166 (18.12.2018).

AGROBERİCHTEN BUİTENLAND. Bulgaria, Saudi Arabia Sign Farming İnvestment Memorandum. 9 Ekim 2018. https://www.agroberichtenbuitenland.nl/actueel/nieuws/ 2018/10/09/saudi-arabia-is-building-an-animal-feed-plant-in-bulgaria (02.02.2019).

AGROPLOVDİV. Katarlı firma Varna bölgesinde arazi satın aldı (Фирма от Катар купи земезелски и други имоти във Варненско. 17 Haziran 2015. http://agroplovdiv.bg/ 38464/%D1%84%D0%B8%D1%80%D0%BC%D0%B0%D0%BE%D1%82%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%BA%D1%83%D0%BF%D0%B8%D0%B7%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B8%D0%B4%D1%80%D1%83%D0% B3%D0%B8/ (27.12.2018).

AGROZONA. Bulgaristan 2018'de Suudi Arabistan'a 8 milyon koyun ihraç etmiştir (8 млн. овце е изнесла България за Саудитска Арабия през 2018). 31 Ocak 2019. https://agrozona.bg/8-mln-ovtse-e-iznesla-balgariya-za-sauditska-arabiya-prez-2018-g/ (02.02.2019).

Al BANK AL DAWLİ. Ekilebilir Alan İstatistiği, (إحصائية الأراضي القابلة للزراعة (% من مساحة الأراضي. البنك الدولي 2016. https://data.albankaldawli.org/indicator/AG.LND.ARBL.ZS?end= 2016&locations=SA&start=1961&view=chart&fbclid=IwAR3jSAVAB2FWZc019RQoXponPM0C0Z7m4pODI1GFxYMf iBgRKkHrgURmc (30.04.2019).

AL DAHRA. Al Dahra Rudnap. http://www.aldahra.com/en-us/business-divisions/human-food-division/fruits-and-vegetables/al-dahra-rudnap (25.02.2019).

AL JAZEERA. Al Jazeera launches Balkans channel. 12 Kasım 2011. https://www.aljazeera.com/news/europe/2011/11/201111112019108101 59.html (26.12.2018).

AL SHARK AL AWSAT. Suudi Arabistan ve Bosna arasındaki ilişkiler ve gelişiminin umutları. Hac gezilerinden imar projelerine (لعلاقات السعودية - البوسنية وآفاق تطورها.. من رحلات الحج إلى مشاريع التنمية, الاوسط). 10 Mayıs 2011. http://archive.aawsat.com/details.asp?section=17&article=620976&issueno=11851#.XGsAGBihk0M%20Burada%20me%C5%9Fhur%20bir%20Suudi%20gazetenin%20makalesinde%20Suudi%20Arabistan'%C4%B1n%20Bosna%20Hersek%20ba%C4%9F%C4%B1ml%C4%B1l%C4%B1%C4%9F%C4%B1n%C4%B1%2017%20nisan%201992 (18.02.2019).

Al Shiddi Group. Who We Are?, http://shiddi.com/ (29.01.2019).

AL QASSEMI, Sultan Sooud. "İt's not enough for the UAE just to recognise Kosovo", Felix Arabia. 26 Ekim 2008. http://sultanalqassemi.blogspot.com/2008/10/its-not-enough-for-uae-just-to.html (23.02.2019).

ALAM, Saliha. "Drama... Türkiye'nin dünyaya yumuşak güç istilası", (صالحة علام
الدراما!) .. القوة الناعمة التي غزت بها تركيا العالم), Aljazeera. 3 Nisan 2017.
http://mubasher.aljazeera.net/opinion/%D8%A7%D9%84%D8%AF%D8%B1
%D8%A7%D9%85%D8%A7%D8%A7%D9%84%D9%82%D9%88%D8%A
9%D8%A7%D9%84%D9%86%D8%A7%D8%B9%D9%85%D8%A9%D8%
A7%D9%84%D8%AA%D9%8A%D8%BA%D8%B2%D8%AA%D8%A8%D
9%87%D8%A7%D8%AA%D8%B1%D9%83%D9%8A%D8%A7%D8%A7%
D9%84%D8%B9%D8%A7%D9%84%D9%85?fbclid=IwAR0tk3yNnB2Lg4Z
YmU4UtIa7iztgepXkl-fGK_SvOSsCzY5AgAi1rQZ1VBE (25.03.2019).

ARAB NEWS. Sarajevo Eager to See Stronger Ties with Riyadh, Bosnian House Speaker Tells Saudi Arabia's Prince Sultan. 19 Temmuz 2018. http://www.arabnews.com/ node/1340156/saudi-arabia (30.01.2019).

ARAB NEWS. Saudi Commission on Tourism and Heritage Chief on Official Visit to Bosna and Herzegovina. 17 Temmuz 2018. http://www.arabnews.com/ node/1340156/saudi-arabia (30.01.2019).

ARABIAN BUSINESS. UAE's Masdar says financing secured for giant wind farm in Serbia. 17 Ekim 2017. https://www.arabianbusiness.com/industries/energy/ 381459-uaes-masdar-says-financing-secured-for-giant-wind-farm-in-serbia (25.02.2019).

ARSLAN, Yasin. "Dünyanın En Güçlü Şehirleri Açıklandı: İstanbul Kültürde Önde, Çevrede İse Son Sırada", Onedio. 8 Şubat 2018. https://onedio.com/haber/dunyanin-en-guclu-sehirleri-aciklandi-istanbul-kulturde-onde-cevrede-ise-son-siralarda-860899 (26.03.2019).

B92. Government, UAE firm set up joint agriculture company. 7 Temmuz 2014. https://www.b92.net/eng/news/business.php?yyyy=2014&mm=07&dd=07&nav_id=9087 (23.02.2019).

BALKAN INSIGHT. UAE Recognises Kosovo's İndependence. 15 Ekim 2008.https://Balkan insight.com/2008/10/15/uae-recognises-kosovo-s-independence/ (23.02.2019).

BANKOVA, Elena. "Bulgaristan'ın artık Abu Dabi'de büyükelçiliği bulunmaktadır" (България вече има свое посолство в Абу Даби), DarikNews. 10 Nisan 2018. https://dariknews.bg/novini/biznes/bylgariia-veche-ima-svoe-posolstvo-v-abu-dabi20900 58 (09.02.2019).

BARDOS, Gordon. "Arabia Moves to Bosnia: The İmplications of the Middle Eastern İnflux into Central Bosnia", Acdemocracy. 30 Kasım 2016. http://ac democracy.org/arabia-moves-to-bosnia-the-implications-of-the-middle-eastern-influx-into-central-bosnia/ (01.02.2019).

BBC. Bosnia's biggest foreign investment: Bonanza or threat? 23 Eylül 2016. https://www.bbc.com/news/business-37429682 (29.03.2019).

BEAUTİFUL MOSQUE. "King Fahd Mosque in Sarajevo – Bosnia and Herzegovina", Beatiful Mosques Gallery. https://www.beautifulmosque.com/King-Fahd-Mosque-in-Sarajevo-Bosnia-and-Herzegovina (18.02.2019).

BCCİ. "Suudi Arabistan Krallığı Bulgaristan için iş vizesi almayı kolaylaştırıyor" (Кралство Саудитска Арабия въвежда улеснен режим за издаване на бизнес визи за България), Bulgarian Chamber of Commerce and Industry. https://www.bcci.bg/pressview/679 (02.02.2019).

BGFERMER. Katar'ın Bulgaristan'da ilk yatırımı tarımdadır (Първата инвестиция у нас на Катар е в земеделие Български фермер). 16 Haziran 2015. https://www.bgfermer.bg/Article/4823136 (27.12.2018).

BGNes. Hırvatistan: Katar ve Suudi Arabistan, camileri propaganda için kullanarak Balkanları destabilize etmektedir (Хърватия: Катар и Саудитска Арабия дестабилизират BGN. Балканите, използват джамиите за пропаганда). 29 Mart 2017. http://www.bgnes.com/sviat/balkani/4499518/ (29.03.2019).

BGPRAVO. "Özel ve ulusal çıkarlar" (Партикулярни и национални интереси), bg-pravo. https://www.bgpravo.com/2010/12/5.html (30.10.2018).

BİA. "Qatar İnterested in Tourism, Real Estate İnvestments in Bulgaria", Bulgarian İndustrial Association. https://en.bia-bg.com/service/view/16051/ (27.12.2018).

BJELOTOMIC, Snezana. "Al Dahra interested in PKB Corporation", SebianMonitor. 19 Ocak 2017.https://www.serbianmonitor.com/en/al-dahra-interested-pkb-corporation/ (23.02.2019).

BLİTZ. Suudi Arabistan, Sırbistan'da Sağlık Turizmi Alanında Yatırım Yapmak İstiyor (Саудитска Арабия иска да инвестира в развитието на медицинския туризъм в Сърбия). 25 Mart 2017. https://www.blitz.bg/svyat/ sauditska-arabiya-iska-da-investira-v-razvitieto-na-meditsinskiya-turizm-v-srbiya_news498797.html (05.02.2019).

BLOOMBERG. Siyasi İstikrarsızlık Bosna Hersek'in ekonomisi için temel risktir (Политическата нестабилност е основен риск за икономиката на Босна и Херцеговина), İnvestitor. 6 Ekim 2018. https://www.investor.bg/bloomberg-tv/461/a/politicheskata-nestabilnost-e-osnoven-risk-za-ikonomikata-na-bosnaihercegovina -269536/ (14.03.2019).

BNP. Boyko Borisov ve Katar Başbakanı, suçla mücadelede işbirliği konusunda bir anlaşma imzaladılar.17 Mayıs 2015. http://bnr.bg/post/100557875/boiko-borisov-e-na-oficialno-poseshtenie-v-katar (07.03.2018).

BNP. Heads of state of Bulgaria and Qatar discuss investment cooperation oppurtunities, 8 Mart 2018. http://bnr.bg/en/post/100942803/heads-of-state-of-bulgaria-and-qatar-discuss-investment-cooperation-opportunities (25.03.2018).

BONNEFOY, Laurent. "Saudi Arabia and the Export of Religious Ideologies", NOREF. Sept 2013. https://www.files.ethz.ch/isn/169317/5%209%202013.pdf (25.05.2018).

BRAT. Birleşik Arap Emirlikleri'nden gelen turistler artık daha fazla Bulgar dağlarını seçmektedir (Все повече туристи от Обединените арабски емирства избират българските планини). 26 Nisan 2017. https://brat-bg.com/bg/news-bg/bulgaria/2514-2017-04-26-14-06-23 (23.02.2019).

BRUNWASSER, Mathew. "Bosnia's biggest Foreign investment: Bonanza or threat?", BBC. 23 Eylül 2016. https://www.bbc.com/news/business-37429682 (29.03.2019).

BTA. Agriculture Minister Porazhanov Confers with Governor of Saudi Arabian General İnvestment Authority İbrahim Al-Omar. 8 Ekim 2018. http://www.bta.bg/ en/c/DF/id/1883801 (02.02.2019).

BTA. Saudi Arabia İnterested in Bulgarian Farm Produce. 30 Ocak 2019. http://www.bta.bg/en/c/DF/id/ 1949265 (02.02.2019).

BULJUGIC, Mirna. 'Arabic' İlidza: The Only 'Multicultural' Quarter of Sarajevo? By Ondrej Zila, Bohems. 13 Temmuz 2018. http://www.justice-report.com/en/articles/wealthy-arabs-buy-slice-of-heaven-in-bosnia (14.03.2019).

BULJUGİC, Mirna. "Wealthy Arabs Buy Slice of 'Heaven' in Bosnia", Justice-Report. 13 Mayıs 2016. http://www.justice-report.com/en/articles/wealthy-arabs-buy-slice-of-heaven-in-bosnia (11.03.2019).

BURBANK, James. "What is Belgrade Waterfront Project and Why İt İs Necessary for Belgrade's Economy", Bissmark Blog. 15 Haziran 2018. https://bizzmarkblog.com/ belgrade-waterfront-project/ (14.03.2019).

CHOE, Jonghyun. "Oman's Soft Power and National Brand", Times of Oman. 3 Kasım 2012. https://timesofoman.com/article/2861/Oman/Omans-soft-power-and-national-brand- (18.04.2019).

CLUBZ. "Katargaz ve Bulgargaz ortak çıkar ilan etti" („Катаргаз" и „Булгаргаз" декларираха взаимен интерес), Клуб „Z". 17 Mayıs 2015. https://clubz.bg/19846-katargaz_i_bulgargaz_deklariraha_vzaimen_interes (27.12.2018).

CRNJANSKİ, Dragan. "Serbia Could Be a High – Quality Food Brand", CorD. https://cordmagazine.com/corporate/dragan-crnjanski-ceo-al-rawafed-serbia-serbia-high-quality-food-brand/ (23.02.2019).

CUTLER, Robert M. "Türk Dış Politikası ve İki Davutoğlu", Derin Ekonomi. 1 Haziran 2016. http://www.derinekonomi.com/yazarlar/turk-dis-politikasi-ve-iki-davutoglu/(27.03.2019).

DARİK NEWS. Radikal İslam din değil, siyasi bir ideolojidir (Радикалният ислям не е религия, а политическа идеология). 13 Ekim 2010. https://dariknews.bg/novini/afera/radikalniqt-islqm-ne-e-religiq-a-politicheska-ideologiq-601624 (26.06.2018).

DASKALOVİC, Djordje. "UAE investor Mubadala eyes energy projects in Serbia", RenewableSnow. 10 Ocak 2013. https://renewablesnow.com/news/uae-investor-mubadala-eyes-energy-projects-in-serbia-327166/ (23.02.2019).

DELİSO, Christopher. "The Coming Balkan Caliphate: The Threat of Radical Islam to Europe and the West", Westport. Praeger Security International, 2007, s. 8.

DEVANE, Ciran. "Soft Power can bring nations concrete benefits", The University of Edinburgh. Ekim 2017. https://www.ed.ac.uk/news/2017/soft-power-can-bring-nations-concrete-benefits (18.04.2019).

DİEM. Wealthy Arabs Buy up Sarajevo. Eylül 2016. https://diem25.org/wealthy-arabs-buy-up-sarajevo/ (27.03.2019).

DNES. BAE Bulgaristan'da binlerce hektarlık araziler satın almak istiyor – beslenmek için, ОАЕ търсят да купят хиляди хектари земя в България – да се хранят! 19 Kasım 2018. https://www.dnes.bg/politika/2018/11/19/ (18.12.2018).

DNEVNİK. Birleşik Arap Emirlikleri Bulgaristan'da Arazi ve Tarım Ürünleri aramaktadır (Обединените арабски емирства търсят земя и земеделски продукти в България). 19 Kasım 2018, https://www.dnevnik.bg/biznes/2018/11/19/3348147_obedinenite_arabski_emirstva_tursiat_zemia_i/ (22.02.2019).

DONAGHY, Rori. "The UAE's shadowy dealings in Serbia", MiddleEastEye. 15 Ağustos 2014. https://www.middleeasteye.net/news/uaes-shadowy-dealings-serbia (29.03.2019).

DOESER, James ve NİSBETT, Melissa. "The Art of Soft Power: A Study of cultural diplomacy at the UN Office in Geneva", King's College London. 2016, s.7.

DRAGOJLO, Sasa. "Serbian Opposition Seeks End to UAE Agreement", BalkanİnsightIn. 16 Eylül 2016, https://balkaninsight.com/2016/09/16/serbian-democratic-opposition-askstermina tion -of-unlawful-agreement-with-uae-09-15-2016/ (23.02.2019).

DRAGOJLOVİC, Mladen. "Buroj Ozone becomes a reality", Balkaneu. 18 Ağustos 2016. https://balkaneu.com/buroj-ozone-reality/ (14.03.2019).

DUBAİ TOURİSM STRATEGY 2020 (2020 رؤية دبي السياحية), حكومة امارات 12 Kasım 2018. https://government.ae/ar-ae/about-the-uae/strategies-initiatives-andawards/localgovern ments-strategies-and-plans/dubai-tourism-strategy-2020 (16.03.2019).

D'URSO, Dario. "The Arab tourism boom in Bosnia: a double-edged sword?" Europeanext. 23 Eylül 2016. https://europenext.eu/2016/09/23/the-arab-tourism-boom-in-bosnia-a-double-edged-sword/ (29.03.2019).

DZİDİC, Bisera. "Arapski na Balkanu najpoželjniji jezik za učenje", Al Jazeera Balkans. 8 Nisan 2017. http://balkans.aljazeera.net/vijesti/arapski-na-balkanu-najpozeljniji-jezik-za-ucenje (27.03.2019).

EKAPIJA. Al Shiddi looking to invest in Serbian agriculture – Saudi businessman interested in Mitrosrem and PKB. 02 Nisan 2017. https://www.ekapija.com/en/news/1716952/al-shiddi-looking-to-invest-in-serbian-agriculture-saudi-businessman-interested-in (03.02.2019).

EKAPİJA. Dinkic signs preliminary agreement with the Emirates – Al Dahra to invest EUR 200 million in agriculture. 14 Ocak 2013. https://www.ekapija.com/en/news/676071/dinkic-signs-preliminary-agreement-with-the-emirates-al-dahra-to-invest-eur (23.02.2019).

EKAPİJA. Luxury of the East in Trnovo – EUR 2.25 billion tourist resort to open near Sarajevo. 8 Şubat 2015. https://www.ekapija.com/en/real-estate/1068317/KZIN/luxury-of-the-east-in-trnovo-eur-225-billion-tourist-resort-to (12.03.2019).

EKAPİJA. Qatari investors interested in privatizing spas in Serbia? 3 Şubat 2017. https://www.ekapija,com/en/news/1657858/qatari-investors-interested-in-privatizing-spas-in-serbia (30.12.2018).

EKAPİJA. Sheikh Mubarak bin Fahad Al – Thani, Ambassador of Qatar to Serbia - World Cup preparations opportunity for Serbian companies. 8 Mart 2018. https://www. ekapija.com/en/people/2054128/sheikh-mubarak-bin-fahad-al-thani-ambassador-of-qatar-to-serbia-world (20.12.2018).

ENERGO BRASOV. Energo Brasov is at Project Qatar 2012. 2 Mayıs 2012. http://www.energobv.ro/lang/en/noutate/ENERGO%20Brasov%20was%20at%20PROJECT%20QATAR%202012.html (29.12.2018).

ETN. Qatar Airways touches down for the first time at Bosnia and Herzegovina's Sarajevo International Airport. 31 Ekim 2017. https://www.eturbonews.com/169162/qatar-airways-touches-first-time-bosnia-herzegovinas-sarajevo-international-airport (14.12.2018).

EUROBUİLD. Bristol Opens in Sarajevo. 17 Ekim 2017. http://english.eurobuildcee.com/?page=news&id= 22610 (30.01.2019).

FİPA. Çifte Vergiyi Kaldırma Anlaşmaları (Sporazumi o izbjegavanju dvostrukog oporezivanja), Agencija za unapređenje stranih investicija u Bosni i Hercegovinia. http://www.fipa.gov.ba/informacije/povlastice/oporezivanje/default.aspx?id=152&langTag=bs-BA (28.03.2018).

FIPA. FİPA Representatives Visited Al Shiddi Group and had a Meeting with Mr. Sulaiman Al Shiddi, CEO, Foreign İnvestment Promotion Agency of Bosnia and Herzegovina. 21 Mart 2012. http://www.fipa.gov.ba/novosti/aktivnosti/default.aspx?id=1642& langTag=en-US (30.01.2019).

FKSARAJEVO. Al Shiddi Group is the New Golden Sponsor of the Champion of BiH. 8 Temmuz 2015. https://www.fksarajevo.ba/en/marketing/al-shiddi-group-is-the-new-golden-sponsor-of-the-champion-of-bih/2423 (30.01.2019).

FREE TRADE AGREEMENTS. Republic of Turkey Ministry of Trade. 4 Eylül 2018. https://www.trade.gov.tr/free-trade-agreements (26.03.2019).

GARACA, Maja. "Bosnia's Arms Exports Rise in 2017, Saudi Arabia Leads Foreign Markets", SeeNews. 7 Mart 2018. https://seenews.com/news/bosnias-arms-exports-rise-in-2017-saudi-arabia-leads-foreign-markets-604208 (31.01.2019).

GARACA, Maja. "Saudi İnvestor Abandons Luxury Residential Project in Bosnia – report", See News. 24 Mart 2017. https://seenews.com/news/saudi-investor-abandons-luxury-residential-project-in-bosnia-report-562857 (30.01.2019).

GEORGİEV, Ognyan. "Bulgaristan ve Suudi Arabistan: Silah Arkadaşı" (България и Саудитска Арабия: Приятели по оръжие), Capital. 30 Kasım 2017. https://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/bulgaria/2017/11/30/3088320_bulgariia_i_sauditska_arabiia_priiateli_po_orujie/ (02.02.2019).

GLOBAL PASSPORT POWER RANK 2019, Passport İndex. https://www.passportindex.org/byRank.php (14.02.2019).

GOVERNMENT AE. BAE Enerji Stratejisi 2050 (2050 استراتيجية الإمارات للطاقة, حكومة امارات). https://government.ae/ar-ae/about-the-uae/strategies-initiatives-andawards/federal-governments-strategies-and-plans/uae-energy-strategy-2050 (23.03.2019).

GOVERNMENT AE. Birleşik Arap Emirlikleri'nin Yapay Zeka Stratejisi (استراتيجية الإمارات للذكاء الاصطناعي, حكومة امارات). 19 Şubat 2019. https://government.ae/ar-ae/about-theuae/strate gies-initiatives-and-awards/federal-governments-strategies-and-plans/uae-strategy-for-artificial-intelligence (12.03.2019).

GOVERNMENT AE. Ulusal Gıda Güvenliği Stratejisi 2051 (الاستراتيجية الوطنية للأمن الغذائي2051, حكومة امارات). 16 Aralık 2018. https://government.ae/ar-ae/about-the-uae/strategies-initiatives-and-awards/federal-governments-strategies-and-plans/national-food-security-strategy-2051 (14.03.2019).

GULF TİMES. Bulgaria keen to boost trade, tourism ties. 19 Kasım 2015. https://www.gulftimes.com/story/463420/Bulgaria-keen-to-boost-trade-tourism-ties (27.12.2018).

GULF TİMES, Qatar and Bulgaria sign pact on fighting crime, Obshtestvo I Vlast (Общество и власт). 18 Mayıs 2015. http://www.sociopower.net/tower-of-

babel/item/165-qatar-and-bulgaria-sign-pact-on-fighting-crime.html (07.03.2018).

GULF TİMES. Qatar's Private Sector Helps Overcome Blockade: Chamber. 9 Haziran 2017. http://www.gulf-times.com/story/555988 (23.03.2019).

HABERLER. Suudi Arabistan'dan Bosna Hersek'te Eğitime Destek. 10 Mayıs 2016. https://www.haberler.com/suudi-arabistan-dan-bosna-hersek-te-egitime-destek-8425212-haberi/ (07.08.2018).

HUNİEWCİCZ, Michal. "Qatarı royal family member buys majority of Bosnia'a Bosmal properties – report", SeeNews. 8 Haziran 2017. https://seenews.com/news/qatari-royal-family-member-buys-majority-of-bosnias-bosmal-properties-report-571526 (25.03.2018).

İCD. "What is Cultural Diplomacy?", İnstitute for Cultural Diplomacy, http://www.culturaldiplomacy.org/index.php?en_culturaldiplomacy (11.11.2018).

IIB. Al Shiddi to co-invest in Swissôtel, Sarajevo, Trade Arabia. 26 Nisan 2017. http://www.tradearabia.com/news/BANK_324132.html (29.01.2019).

İSKİT, Temel. "Dış Politika ve Dış Ekonomik İlişkilerin Yönetimi", T.C. Dışişleri Bakanlığı. http://www.mfa.gov.tr/dis-politika-ve-dis-ekonomik-iliskilerin-yonetimi.tr.mfa (27.03.2019).

KADRİ, Samar. "Food Security in the United Arab Emirates and Opportunities for Dutch Companies", AgroberichtenBuitenland. 31 Ocak 2019. https://www.agroberichten buitenland.nl/actueel/nieuws/2019/01/31/uae-food-security (12.03.2019).

KİRCAALİHABER. Bulgaristan ve Suudi Arabistan arasında tarihi görüşme. 29 Kasım 2017. https://www.kircaalihaber.com/?pid=3&id_news=20179 (12.08.2018).

KHALİFA, Abdul Baki. "Bosna'daki eski Arap savaşçılardan kavgadan ikamet etmeye ve sürgün savaşına", Kurtuluş Partisi (المقاتلون العرب في البوسنة سابقا من القتال إلى حزب الاستقلال, الإقامة فحرب الترحيل - / عبدالباقي خليفة). 26 Mart 2007. http://www.estqlal.com/article.php?id=6917&fbclid=IwAR1vNHxz0DjnclyEsfEjClzQUK2R87-AnQXUsIeoruBoXDtNx-DGk3uhMFQ (18.02.2019).

KHAMİS, Jumana. "UAE's long-term food security strategy under study", GulfNews. 8 Şubat 2018. https://gulfnews.com/going-out/society/uaes-long-term-food-security-strategyunder-study-1.2170588 (14.03.2019).

KSEROOF, Ola. "Only Arabs live in this Bosnian town", StepFeed. 18 Şubat 2017. https://stepfeed.com/only-arabs-live-in-this-bosnian-town-1597 (27.03.2019).

LAİPSON, Ellen. "The UAE and Egypt's New Frontier in Libya", The National İnterest. Eylül 2014. https://nationalinterest.org/feature/the-uae-egypt%E2%80%99s-new-frontier-libya-11184 (25.03.2019).

LAKİC, Mladen. "Bosnian Firms Eye Booming Appetite for Halal Food", BalkanİnsightEylül 2018. http://www.balkaninsight.com/en/article/bosnian-firms-eye-booming-appetite-for-halal-food-09-27-2018 (02.02.2019).

LJUBAS, Zdravko. "One Arab Project could change Bosnia and Herzegovina", DW. 19 Ekim 2015. https://www.dw.com/en/one-arab-project-could-change-bosnia-herzegovina/a18790 892 (14.03.2019).

LYNCH, Lily. "Opportunity or modern-day slavery? Qatar seeks Balkan housemaids", Balkanist. 2 Eylül 2013. http://balkanist.net/qatar-seeks-balkanhouse maids/ (16.12 2018).

MFA. Türk Vatandaşlarının Tabi Olduğu Vize Uygulamaları, T.C. Dışişler Bakanlığı. http://www.mfa.gov.tr/turk-vatandaslarinin-tabi-oldugu-vizeuygulamalari.tr.mfa?fbclid =IwAR2Vw4R9tRq5q1LruayzpRpbfK2dfBmNWGhiO10fxDilVwGAGva51bsTYdw (30.03.2019).

MFA. Serbia Committed in cooperation with Qatar in all areas, Ministry of Foreign Affairs. 30 Ocak 2017. http://www.mfa.gov.rs/en/press-service/statements/16147-serbia-committed-to-cooperation-with-qatar-in-all-areas (30.12.2018).

MFA. Strengthening ties between Serbia and Saudi Arabia, Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Serbia. 5 Kasım 2015. http://www.mfa.gov.rs/en/statements-archive/statements-archive-2015/14803-strengthening-ties-between-serbia-and-saudi-arabia (03.02.2019).

MALENOVİC, Milan. "Pranje para po šerijatu", Koreni. 15 Haziran 2017,http://www.koreni.rs/ pranje-para-po-serijatu/ (30.01.2019).

MARİAM AL-MEHAİRİ: Bulgaristan büyük potansiyele sahiptir ve BAE pazarında yeri vardır (Мариям Ал-Мехаири: Потенциалът на България е голям и има място на пазара в ОАЕ), Българска Телеграфна Агенция (BTA). 19 Kasım 2018. http://www.bta.bg/bg/c/BO/id/1908679 (16.03.2019).

MARİNOVA, Evgeniya. "Bulgaristan ve Katar doğal gaz arzı konusunda işbirliği yapacak" (България и Катар ще си сътрудничат за доставки на природен газ), Investor.bg. 21 Kasim 2018. https://www.investor.bg/energetika/472/a/bylgariia-i-katar-shte-si-sytrudnichat-za-dostavki-na-priroden-gaz-272282/ (27.12.2018).

MARKET WATCH. Serbia Ljajic Meets Qatar's Delegates to Discuss Investment. 1 Kasım 2018. https://www.marketwatch.com/press-release/serbia-ljajic-meets-qatars-delegates-to-discuss-investment-2018-11-01 (29.12.2018).

MASDAR (مصدر). https://masdar.ae/ar (25.02.2019).

McGİNLEY, Shane. Etihad buys 49% of Serbia's JAT Airways for 200m dollars, Arabian Business, 1 Ağustos 2013, https://www.arabianbusiness.com/etihad-buys-49-of-serbia-s-jat-airways-for-200m-512117.html (23.02.2019)

MEDİAPOOL. Katar, Bulgar kuzuları, buğday ve yoğurda ilgi duymaktadır (Катар с интерес към български агнета, зърно и кисело мляко). 14 Mart 2012. https://www. mediapool.bg/katar-s-interes-kam-balgarski-agneta-zarno-i-kiselo-mlyakonews190640. html (27.12.2018).

Mİ. Suudi Arabistan, Bulgaristan Cumhuriyeti, Ekonomi Bakanlığı (Саудитска Арабия, Министерство на икономиката). http://www.mi.government. bg/bg/themes/sauditska-arabiya-533-0.html (30.01.2019).

MİKULİC, Elameri Skrgic ve ROSE, Eleanor. "Arabic Courses Boom in Suburb of Bosnian Capital", BalkanSight. 20 Ekim 2016. http://www.balkaninsight. com/en/article/arabic-language-boom-in-sarajevo-suburbs-10-19-2016-1 (30.01.2019).

MİLKOV, Georgi. "Bulgaristan Avrupa Birliği'ni Doha'da temsil etmekte, ancak Kahire ve Riyad seviyeyi düşürmemizi istemektedir" (България представлява ЕС в Доха, но Кайро и Рияд искат да свалим нивото), 168 Chasa. 7 Temmuz 2017. https://www.168chasa.bg/article/6319340 (30.03.2019).

MİLKOV, Georgi. "Emir Kasımda Sofya'ya Geliyor; Anti Yerine Neden Pro Olmamız Gerek", 24Chasa. 11 Haziran 2017. https://www.24chasa.bg/mnenia/article/ 6275372 (07.03.2017).

MİLKOV, Georgi. "Zaharieva Birleşik Arap Emirlikleri'nde büyükelçilik açtı, 7000 Bulgar vatandaşın sürücü ehliyetleri geçerlidir" (Захариева отвори посолство в ОАЕ, зачитат книжките на 7000 българи), 168 Chasa. 10 Nisan 2018. https://www.168chasa.bg/article/6809717 (09.02.2019).

MOFA. Arap Birleşik Emirlikleri vatandaşları için dünya ülkelerine vize, Arap Birleşik Emirlikleri Dış İşler Bakanlığı (تاشيرات دول العالم لموطني دولة الامارات العربية المتحدة, الامارات العربية المتحدة وازرة الخرجية و التعاون الدولي) https://www.mofa.gov.ae/ConsularServices/Pages/Visas.aspx?fbclid=IwAR0085FGzVZIJfxjVVVsUGK2DivR2OHa89HFxSaBptX70LOBcDXsJkFfeY (30.03.2019).

MOFA. Sırbistan Cumhuriyeti Sağlık Bakanı Katar Büyükelçisini kabul etti (وزير الصحة في جمهورية صربيا يستقبل سفير قطر).16 Nisan 2015. https://www.mofa.gov.qa/%D8%AC%D9%85%D9%8A%D8%B9%D8%A3%D8%AE%D8%A8%D8%A7%D8%B1%D8%A7%D9%84%D9%88%D8%B2

%D8%A7%D8%B1%D8%A9/%D8%A7%D9%84%D8%AA%D9%81%D8%A7%D8%B5%D9%8A%D9%84/2015/04/16/%D9%88%D8%B2%D9%8A%D8%B1%D8%A7%D9%84%D8%B5%D8%AD%D8%A9%D9%81%D9%8A%D8%AC%D9%85%D9%87%D9%88%D8%B1%D9%8A%D8%A9%D8%B5%D8%B1%D8%A8%D9%8A%D8%A7%D9%8A%D8%B3%D8%AA%D9%82%D8%A8%D9%84%D8%B3%D9%81%D9%8A%D8%B1-%D9%82%D8%B7%D8%B1 (30.12.3018).

MOFA. Qatar Ambassador to Serbia: Siege Countries Surprised by Qatari People's Steadfastness, Ministry of Foreign Affairs News. 16 Ekim 2017. https://www.mofa.gov.qa/en/all-mofa-news/details/2017/10/16/qatarambassador-to-serbia-siege-countries-surprised-by-qatari-people's-steadfastness (20.12.2018).

MOTC. Ulaştırma ve Haberleşme Bakanı, hava taşımacılığı konusunda Bosnalı meslektaşı ile bir anlaşma imzaladı (سعادة وزير المواصلات والاتصالات يوقع اتفاقية في مجال النقل الجوي مع نظيره البوسني). 8 Mayıs 2017. http://www.motc.gov.qa/ar/news-events/news/qatar-bosnia-and-herzegovina-sign-air-transport-agreement (14.12.2018).

MTT. Qatar İnvestment Fund interested in projects in Serbia, Ministry of Trade, Tourism and Telecommunications. 20 Mayıs 2013, http://mtt.gov.rs/en/releases-andannouncements/ qatar-investment-fund-interested-in-projects-in-serbia/ (30.12.2018).

MVP. Qatar sent three planes with humanitarian aid to Bosnia and Herzegovina, Ministry of Foreign Affairs Bosnia and Herzegovina. 26 Mayıs 2014. http://www.mvp.gov.ba/aktuelnosti/saopstenja/default.aspx?id=27406&pageIndex=1 (28. 03. 2018).

MZH. Bulgaristan ve Birleşik Arap Emirlikleri biznes şartlarının kolaylaştırılmasına yönelik çalışacaktır (България и Обединените арабски емирства ще работят за облекчаване на изискванията към бизнеса), MZH Governemnt. 13 Ekim 2016. http://www.mzh.government.bg/bg/press-center/novini/a1c8-blgariia-i-obedinenitearabski-emirstva-shche/ (23.02.2019).

NİKOLOVA, Desislava. "Bulgaristan, 642,5 milyon euro değerinde silah ihraç etmiştir" (България е изнесла оръжия за 642,5 млн.евро през 2015г), Capital. 6 Temmuz 2016.https://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/bulgaria/2016/07/06/2791322_bulgariia_e_iznesla_orujiia_za_6425_mln_evro_prez_2015/ (23.02.2019).

NOA. Katar piyasaları için savaş (Вакlата война за катарските пазари), Национална Овцевъдна Асоциация, http://www.noa.bg/poleznisaveti_syvet.aspx?id=1043&ime=%D0%92%D0%B0%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D1%82%D0%B0%20%D0%B2%D0%BE%D0%B9%D0%BD%D0%B0%20%D0%B7%D0%B0%20%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B0%D1%80%D1%81%D0%BA%D0%B8%D1%82%D0%B5%20%D0%BF%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D1%80%D0%B8 (27.12.2018).

NOVİNİTE. Bulgaria and Saudi Arabia Sign Two Contracts in Riyadh, 29 Kasım 2017,https://www.novinite.com/articles/185698/Bulgaria+and+Saudi+Arabia+Sign+Two+Contracts+in+Riyadh (02.01.2019).

NOVİNİTE. Bulgarian Foreign Minister is on a Working Visit to the United Arap Emirates. 9 Nisan 2018.https://www.novinite.com/articles/189336/Bulgarian+Foreign+Minister+is+ on+ a+Working+Visit+to+the+United+Arab+Emirates (09.02.2019).

NOVİNİTE. Boyko Borisov Vows Direct Flight Sofia – United Arab Emirates in 2015. 24 Nisan 2014. https://www.novinite.com/articles/160067/Boyko+Borisov+Vows+Direct+Flight+SofiaUnited+Arab+Emirates+in+2015(11.02.2019).

NOVİNİTE. Katar, Bulgaristan'da kuzu ve buğday yetiştirmek istiyor (Катар иска да гледа агнета и зърно в България). 14 Mart 2012. https://www.novinite.bg/articles/8034/Katar-iska-da-gleda-agneta-i-zarno-v-Balgariya (27.12.2018).

OBSHTESTVO. Balkanlar'da Arap İstilası (Арабската инвазия на Балканите). 5 Ocak 2014. http://obshtestvo.net/%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%B1%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D0%B2%D0%B0%D0%B7%D0%B8%D1%8F%D0%BD%D0%B0%D0%B1%D0%B0%D0%BB%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%82%D0%B5/ (14.03.2019).

OECD. Qatar's Development Co-operation. http://www.oecd.org/dac/dac-global-relations/qatars-development-co-operation.htm (28.03.2018).

OPEC. Saudi Arabia Fact and Figures, Organization of the Petrolium Exporting Countries. https://www.opec.org/opec_web/en/about_us/169.htm (03.12.2018).

PAVLOV, Viktor. "BAE topraklarımızı satın alacak" (ОАЕ ще купува наши земи), NivaBG.com. 19 Kasım 2018. https://nivabg.com/oae-shte-kupuva-nashi-zemedelskize mi/ (27.03.2019).

PETROV, Angel. "Körfez, Rusya'nın 'Balkanların arkadaşı' yerini alıyor" (Персийският залив измества Русия като приятел на Балканите), Dnevnik. 21 Şubat 2018. https://www.dnevnik.bg/sviat/2018/02/21/3132587_persiiskiiat_zaliv_izmestva_rusiia_kato_priiatel_na/ (29.03.2019).

POLJİNE HİLLS. Poljine Hills. http://poljinehills.com/en/ (30.01.2019).

QATAR AİRWAYS. Qatar Waives Entry Visa Requirements for Citizens of 80 Countries. 9 Ağustos 2017. https://www.qatarairways.com/en/pressreleases/2017/Aug/qatar-waives-entry-visa-requirements-for--citizens-of-80-countri.html (26.12.2018).

QATAR CHAMBER. Bosna Başbakanı Katarlıların ülkede yatırım yapmaları için çağrıda bulunmaktadır (رئيس وزراء البوسنة يدعو القطريين للأستثمار في بلاده خلال ملتقى الأعمال بالغرفة, غرفة قطر). https://qatarchamber.com/bosnia-seeks-qatar-agro-investors/ (14.12.2018).

QATAR CHARİTY. Qatar Charity Provides 405 Bosnian Families with Productive Projects. 29 Ocak 2017. https://www.qcharity.org/en/qa/news/details/3729-qatar-charity-provides-405 (23.03.2018).

QATAR EMBASSY in Belgrade. Serbian Nationals are Eligible for Visa-free Entry into the State of Qatar, Qatar Embassy in Belgrade – Serbia. 28 Haziran 2018. http://belgrade. embassy.qa/en (20.12.2018).

QATAR FUND. Qatar Fund for Development (صندوق قطر للتنمية). https://qatarfund.org.qa/ projects/?cc=BA (27.03.2018).

QATAR TRİBUNE. Bosnia seeks Qatar's agro investors, offers tax perks. 21 Şubat 2018. http://qatar-tribune.com/news-details/id/112764 (28.03.2018).

MFA. Bilateral İssues with Foreign Countries, Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Serbia. http://www.mfa.gov.rs/en/foreign-policy/bilateral-issues/96-bilateral-issues/12481-saudi-arabia (05.02.2019).

QATAR TRİBUNE. Qatar and Serbia sign MoU to develop sports. 5 Ocak 2018. http://www.qatar-tribune.com/news-details/id/104923 (30.12.2018).

QATAR TRİBUNE. Qatar, Bosnia and Herzegovina both advocate for peace, world order: Envoy. 1 Mart 2018. http://www.qatar-tribune.com/news-details/id/114166 (11.12.2018).

SANTANDER. Serbia Foreign İnvestment. https://en.portal.santandertrade.com/ establishoverseas/serbia/ investing (30.12.2018).

SARAJEVO CİTY CENTER (SCC), Sarajevo City Center. http://www.scc.ba/en/about_us.html (29.01.2019).

SARAJEVO TİMES. Agreement on the Twin Cities between Sarajevo and Doha signed in Qatar. 20 Şubat 201. http://www.sarajevotimes.com/agreement-twin-cities-sarajevo-doha-signed-qatar/ (23.03.2018).

SARAJEVO TİMES. Buroj Ozone to be completed in 2019. 30 Temmuz 2017. http://www.sarajevotimes.com/ buroj-ozone-completed-2019/ (14.03.2019).

SAUDİ GAZETTE. Bosnia and Herzegovina Attracting İnvestors, Tourists from GCC. 10 Ocak 2017. http://saudi gazette.com.sa/article/518396 (30.01.2019).

SAUDİNF. 27th December 2003 – Saudi Arabia signs co-operation agreement with Bosnia Herzegovina, Profile of Saudi Arabia. http://www.saudinf.com/display_news.php? id=1392 (30.07.2018).

SEE İNDUSTRY. Mubadala estabishes an aircraft parts factory in Serbia, South-East European İndustrial Market. 2013. https://www.see-industry.com/en/statia/2/901/ (23.02.2019).

SEE NEWS. Al Dahra İntl İnvestment gents nod to acquire 51% f Serbia's Rudnap Agrar. 9 Nisan 2014. https://seenews.com/news/al-dahra-intl-investment-gets-nod-to-acquire-51-of-serbias-rudnap-agrar-414228 (25.02.2019).

SEE NEWS. Bosnia's arms exports rise in 2017, Saudi Arabia leads Foreign markets. 7 Mart 2018. https://seenews.com/news/bosnias-arms-exports-rise-in-2017-saudi-arabia-leads foreign-markets-604208 (14.03.2019).

SERBİAN MONİTOR. Al Dahra given official approval to take over PKB. 4 Aralık 2018. https://www.serbianmonitor.com/en/al-dahra-given-official-approval-to-take-over-pkb/ (23.02.2019).

SCNEIDER, Kate. "Bizarre $7 billion plan to build new city", News.com.au. 16 Ekim 2015. https://www.news.com.au/travel/world-travel/europe/bizarre-7-billion-plan-to-build-new-city/news-story/110fb3e3b16fac4002e641fedb4a5489 (16.03.2019).

SHARPLY, R. "Planning for Tourism: The Case of Dubai", Tourism and Hospitality Planning & Development. 2008, s. 13-30.

SİJ SERBİA. Lux Swissotel Sarajevo Opened in Bosnia, CİJEurope. 18 Temmuz 2018. http://cijeurope.com/en/encompassme-europe/32205/story/lux-swissotel-sarajevo-opened-in-bosnia (30.01.2019).

SORGUC, Albina. "Arabs Marry Bosnian Women to Establish Parallel Families", BalkanİnsIght. 6 Haziran 2016. https://balkaninsight.com/2016/06/06/arabs-marry-bosnian-women-to-establish-parallel-families-06-06-2016/ (29.03.2019).

STANDART. Bulgaristan, Katar ile Ekonomik İşbirliği yapmak istiyor (България търси икономическо сътрудничество с Катар). 11 Mart 2014. http://www.standartnews.com/biznesikonomika/balgariya_tarsi_ikonomichesko_satrudnichestvo_s_katar_229301.html (08.03.2018).

STATİSTA. Arab World: Gross domestic product (GDP) in 2017, by country (in billion U.S. dollars). https://www.statista.com/statistics/806135/gdp-of-the-arab-world/ (16.03.2019).

STOYANOVA, Maya. "Bulgaria's Role in the Security of the European Union" (Стоянова, Мая. Роля на България в сигурността на Европейския съюз). https://www.president.bg/docs/1355396994.pdf (22.05.2018).

STOYANOVA, Tsvetelina. "Bulgaristan 3 haftaya kadar Birleşik Arap Emirlikleri'nden delegasyon beklemektedir" (България очаква икономическа делегация от Обединените арабски емирства до 3 седмици), BNR. 22

Ekim 2018. http://bnr.bg/post/101034900/balgaria-ochakva-ikonomicheska-delegacia-ot-obedinenite-arabski-emirstva-do-3-sedmici (09.02.2019).

SURK, Barbara. "To Build Dubai of the Balkans, Serbia Deploys Bulldozers and Baseball Bats", The New York Times. 29 Nisan 2018.https://www.nytimes.com/2018/04/29/world/europe/ serbia-belgrade-waterfront-uae-aleksandar-vucic.html (14.03.2019).

TARIMIN DURUMU ve kalkınma faaliyetlerine dair yıllık rapor 2018, Tarım, Gıda ve Orman Bakanlığı (Годишен доклад са състоянието и развитието на земеделието 2018, Министерство на земеделието, храните и горите). 2018. http://www.mzh.government.bg/media/filer_public/2018/11/23/agraren_doklad_2018_G93lGgs.pdf (23.02.2019).

TDK. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=POL%C4%B0T%C4%B0KA (29.10.2018).

TELEGRAF. Arabs are massively buying land in Bosnia, mostly from Serbs: New Suburbs are growing, and the real reason is a puzzle. 15 Ağustos 2017. https://www.telegraf.rs/ english/2887692-arabs-are-massively-buying-land-in-bosnia-mostly-from-serbs-new suburbs-are-growing-and-the-real-reason-is-a-puzzle (18.02.2019).

THE NATİONAL. Sheikh Mohammed launches UAE Soft Power Council. 29 Nisan 2017. https://www.thenational.ae/uae/government/sheikh-mohammed-launches-uae-soft-power-council-1.58063 (16.03.2019).

THE PENİNSULA. Qatar Airways committed to boost tourism in Bosnia and Herzegovina. 2 Kasım 2017. https://www.thepeninsulaqatar.com/ article/02/11/2017/Qatar-Airwayscommi tted-to-boost-tourism-in-Bosnia-and-Herzegovina (26.12.2018).

THE SOFT POWER 30. The Soft Power 30. 2018. https://softpower30.com/wp-content/uploads/2018/07/The-Soft-Power-30-Report-2018.pdf (18.04.2019).

TOSHKOVA, Viktoria. "Katar, Bulgaristan da Dahil Olmak Üzere 80 Ülke için Vizeyi Kaldırdı" (Катар премахва визите за десетки Kaldırdı (Катар премахва входните визи за гражданите на 80 страни, включително България). 09 Ağustos 2017. https://www.investor.bg/novini/346/a/katar-premahva-vhodnite-vizi-za-grajdanite-na-80-strani-vkliuchitelno-bylgariia-244532/ (07.03.2018).

TOURİSM STATİSTİCS. Agency of Statistics of Bosna and Herzegovina, Year XI, Sarajevo. 08.09.2017. Number 06, http://www.bhas.ba/saopstenja/ 2017/TUR_02_2017_07_0_EN. pdf (09.08.2018).

TRİPATHİ, Raajiv. "Qatar and Serbia sign MoU to develop sports", Qatar Tribune. 5 Ocak 2018. http://www.qatar-tribune.com/news-details/id/104923 (30.12.2018).

TSONEVA, İrina. "Birleşik Arap Emirlikleri Bulgar ürünlere ilgi duymaktadır" (Ирина Цонева, Обединените арабски емирства с интерес към български стоки), BNT. 19 Kasım 2018. http://news.bnt.bg/bg/a/obedinenite-arabski-emirstva-s-interes-km-blgarski-stoki (20.03.2019).

TURİZM BAKANLIĞI. Suudi Arabistan, Bulgaristan'da 5 yıldızlı otellerde yatırım yapma konusunda ilgi göstermektedir (Саудитска Арабия с интерес да инвестира в 5-звездни хотели в България). 2 Aralık 2017. http://www.tourism.government.bg/bg/kategorii/novi ni/sauditska-arabiya-s-interes-da-investira-v-5-zvezdni-hoteli-v-bulgariya (02.02.2019).

UKİD. Katar Dışişleri Bakanı Al Sani Sırbistan'da. 2016. http://ukid.org.tr/katar-disisleri-bakani-al-sani-sirbistanda/ (30.12.2018).

VLAHOVİC, Milos. "Sheikh Mubarak bin Fahad Al – Thani, Ambassador of Qatar to Serbia - World Cup preparations opportunity for Serbian companies", eKapija. 8 Mart 2018. https://www.ekapija.com/en/people/2054128/sheikh-mubarak-bin-fahad-al-thani-ambassador-of-qatar-to-serbia-world (20.12.2018).

VILKOV, Konstantin. "Borisov, Birleşik Arap Emirlikleri'ni ziyaret ediyor" (Борисов е на официално посещение в Обединените арабски емирства), DarikNews. 21 Ekim 2018. https://dariknews.bg/novini/sviat/borisov-e-na-oficialno-poseshtenie-v-obedinenite-arabski-emirstva-2126813 (10.02.2019).

VİSİON 2021. 2021 Arap Birleşik Emirlikleri Vizyonu (2021 رؤية الإمارات), https://www.vision 2021.ae/%D8%A7%D9%84%D8%B5%D9%81%D8%AD%D8%A9%D8%A7%D9%84%D8%B1%D8%A6%D9%8A%D8%B3%D8%A9 (14.03.2019).

VON DER BRELİE, Hans. "Foreign influence taking over Bosnia and Herzegovina", Euronews. 26 Apr 2018. http://www.euronews.com/2018/04/26/insiders-foreign-influence-taking-over-bosnia-and-herzegovina (09.08.2018).

WALLER, Michael. "Cultural Diplomacy, Political Influence, and Integrated Strategy" in Strategic Influence: Public Diplomacy, Counterpropaganda, and Political Warfare. Washington, DC: Institute of World Politics Press. 2009, s. 74.

WİKİLEAKS. Katar Emiri Libya'daki doktorlar için ödedi (Wikileaks: Емирът на Катар плати за медиците в Либия). 24 Tem 2011.http://www.bnews.bg/article/92401wikileaks_ emirat_na_katar_plati_za_meditsite_ v_libiya (27.12.2018).

WİKİLEAKS. The Bulgarian Muslims – Target of Islamic Fundamenralism (Българските мюсюлмани – мишена на ислямския фундаментализъм). 13 Haziran 2011. https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Ka5JGo24r30J:https://bivol.bg/wlislambg.html+&cd=2&hl=ar&ct=clnk&gl=tr (26.05.2018).

WORLD AİRLİNE AWARDS. 2017 World Airline Awards Announced. https://www.world airlineawards.com/press/world-airline-awards-announced-2017/ (28.03.2018).

WROBEL, Andrew. "Serbia's economy looks positive, but problems remain", EmergingEurope. 8 Ağustos 2018. https://emerging-europe.com/intelligence/serbias-economy-lookspositive-but-problems-remain/ (23.02.2019).

24 CHASA. Katar prensesi: Amaç, çocukları farklı ülkelere götürmektir, neden onlardan biri Bulgaristan olmasın (Принцесата на Катар: Идеята е да водим децата в различни държави, казах си – защо не България). 26 Haziran 2018. https://www.24chasa.bg/sport/article/6928154 (27.12.2018).

YMSAFER. Katarlıların vizesiz giriş yaptıkları ülkeler (الدول التي يدخلها القطريين بدون تأشيرة). 29 Ağustos 2017. http://www.ymsafer.com/CountriesthatareenteredQatarwithoutavisa?fbclid=IwAR2EbFmSRYUVcBErJW5xv7ij27WNxCayONxOSnCjDv62gFfTt894FhtvBZ0 (30.03.2019).

YORDANOVA, Veselina. "Karar verlmiştir: Riyad'da 1,6 milyon levalık büyükelçilik açıyoruz" (Решено е: Откриваме посолство в Рияд с 1,6 млн. лева), Dnes. 8 Ağustos 2018. https://www.dnes.bg/politika/2018/08/08/resheno-e-otkrivame-posolstvo-v-riiad-s-1-6-mln-leva.384473 (12.08.2018).

YOUSSEF, Ahmed. Arabs Hold Over 40 Percent of Bosnia's FDI: Turkish Buisnessman, Albawaba, 21 Ocak 2018, https://www.albawaba.com/business/arabs-hold-over-40-percent-of-bosnia-fdi-turkish-businessman-1077312 (Erişim Tarihi 30.01.2019).

ZAHARİEVA, Mariya. "İran'da kuraklıktan dolayı safran üretiminde öncüyüz", (Лидери сме в производството на шафран, заради суша в Иран), Dnes. 24 Ekim 2017. https://www.dnes.bg/stranata/2017/10/24/lideri-sme-v-proizvodstvoto-na-shafran-zaradi-susha-v-iran.357091 (23.02.2019).

ZAMFİR, Razvan. "UAE's Al Dahra to invest EUR 500 mln in Romania over 5 years following Agricost acquisition", Business Review. 24 Eylül 2018. http://businessreview.eu/business/ al-dahra-the-owner-of-agricost-to-invest-eur-500-mln-in-romania-185191 (23.02.2019).

ZAWYA. Dubai's Al Dahra acquires Serbian group for 172 mln dollars. 8 Ekim 2018. https://www.zawya.com/mena/en/business/story/Dubais_Al_Dahra_acquires_Serbian_group_for_172mln-SNG_127807749/ (03.03.2019).

ZOCCE, Luca. "FlyBosnia to Start Flights in Junes", Aeronauticsonline. 29 Nisan 2018. https://aeronauticsonline.com/flybosnia-to-start-flights-in-june/ (30.01.2019).

ÖZGEÇMİŞ

05.12.1993 tarihli Bulgaristan doğumlu Aydzhan Yordanova Peneva, lise öğrenimini Yambol 'Vasil Karagyozov' Yabancı Diller Lisesi'nde tamamladıktan sonra, Şumnu Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde, 2012 senesinde başladığı lisans öğrenimini, 2016 senesinde tamamlamıştır. Aynı yıl Sakarya Üniversitesi, Ortadoğu Çalışmaları Bölümü'nde, yüksek lisans öğrenimine halen devam etmektedir.